

XVIII. (IV. új) évfolyam – 2003/5

300 Ft

EGYHÁZfórum

Keresztény közéleti – kulturális folyóirat

A Biblia üzenete
Cigánykeresztút
A Szentírás értelmezése
Zsidóságkép a hittankönyvekben

Tartalom

EGYHÁZFORUM

SÚLYPONT

- Mihályi Gilbert O.Praem.:
A Biblia üdvösségtörténet 3

- Szabó Jullanna:
A Szentírás értelmezése 7

- Szűcs Ferenc:
A Biblia jelentősége a protestáns tradícióban 10

- Benyik György:
A Biblia üzenete 13

- Szécsi József:
A Tóra-olvasás törvényei és szokásai 16

EGYHÁZ ÉS TÁRSADALOM

- Dr. Balogh Judit:
A Magyarországon forgalomban lévő
katolikus hittankönyvek zsidóságképe 18

KÖRNYEZET ÉS FELELŐSSÉG

- Dulai Alfréd:
Valóban instabillá vált a földi klíma? 21

LELKISÉG

- Vécsy Annamária:
Lelki naplóm a Cármenon 22

- Radnóti Róbert:
A montserrati szép napok 26

FÓRUM

- Dévény István:
Cigánykeresztian 28

RECENZIO – KRITIKA

30

Keresztény közéleti – kulturális folyóirat

Megjelenik évente hatszor

Egy szám ára: 300 Ft

Évi előfizetési díj: 1650 Ft

A folyóirat megrendelhető a kiadó címén, vagy
megvásárolható a hírlapárusoknál.

Alapítók:

Paul M. Zuhner és Wildmann János

Kiadó:

Egyházforum Alapítvány

Szerkesztőség és Kiadóhivatal:

7635 Pécs, Solyom dűlő 3

Telefon: (72) 213-454

A szerkesztőbizottság tagjai:

Buday Kornélia

Deme Tamás

Jakab Attila (felelős szerkesztő)

attilajakab@netcpe.net

Midling Andrea

Wildmann János (főszerkesztő)

wildmann@hu.internet

Wolf Judit

Bankszámla:

OTP Bank Rt. Budapest, József körút 33

11708001-20523716

Lapterv, tördelés:

Planet Records Bt. – Hirth Tamás

634 Pécs, Dolga Eö. 22

Telefon: (72) 256-510

Nyomdai munkák:

Mohár Nyomda és Kiadó Kft.

Pécs, Légszeszgyártó 28

ISSN 1215-0630

Olvasóink leveleit a szerkesztőség címére kérjük.
Minden írásért szerzője felelős és nem feltétlenül
a szerkesztőség véleményét fejezi ki.
Nem kért kéziratokat nem őrzünk meg
és csak kérésre küldünk vissza.

A Biblia üdvösségtörténet

A Szentháromság egy Isten szeretetközössége az emberekkel

A Biblia az egyetemes emberi kultúra egyik legkiemelkedőbb alkotása, értéke. A keresztényeknek Szentírás, mert a szentháromságos egy Isten szeretetének üdvösség ígérését tartalmazza, s ez az isteni üzenet minden emberhez szól. Mindnyájunkért létezik. Ezért a jóakarátú embert, a földi élet eligazodást kereső vándorát érdekli Isten hívó szava, a Szentírás.

1. Üdvösségtörténet és kinyilatkoztatás

A Szentírás nem önálló történetekből, eseményekből áll, ahogyan e sorok írója kis hittanos korában hitte. Ugyanis sohasem magyarázták meg, hogy azok nem önmagukért vannak, hanem bensőleg összefüggenek, egységet alkotnak, amit üdvösségtörténetnek nevezünk.

A szentháromságos egy Isten ugyanis örök szeretetében meghívta teremtményét, hogy örök boldogsága részese legyen. Üdvözítő tervének titkait folyamatosan és fokozatosan nyilatkoztatta ki önmaga és a prófétái által. Már itt a földön, Ábrahámától Mózesig, Izrael népe követte a hívását, és az egyiptomi fogságból Jahve megszabadító pászkája révén eljutott a Sínai-hegyre, ahol az isteni üdvösségtevékenység elérte célját, az Isten és az ember szövetségében. Az Úr kijelentette: „Ti vagytok az én népem, és én vagyok a ti Istenetek”. Ez az *Ószövetség* üdvösségtörténetének a csúcspontja.

Az Atya öröktől fogva elhatározta, hogy népévé gyűjti teremtményeit. Az idők teljességében (*Zsid* 1,1-2) el is küldte Szent Fiát, hogy benne és általa szóljon az emberekhez, hogy kinyilatkoztassa és megvalósítsa üdvösségtervét. Jézus önmaga a kinyilatkoztatás: egész életével, minden szavával és tettével. Örömhírhirdetése azonban nem egyszerűen monológyszerű közlés, hanem igazi kommunikáció, azaz kapcsolatkeresés létrehozása, annak a kiépítése. Célja Isten és az ember találkozása, közössége, szeretet-kommunikációja.

Ebből következik, hogy a jézusi kinyilatkoztatás lényegében nem más, mint magának a szentháromságos isteni szeretetnek a közlése, valamint a kijelölése is egyben annak, hogy melyik az a krisztuskövető életforma, amely méltó válasz az „Isten annyira szerette a világot...” örömhírré. A dialógus megvalósulását Jézus az Istent szerető emberéletben jelölte meg. A szőlővessző, az isteni szőlőtővel életegységben, jó és sok gyümölcsöt terem – ígérte az Úr.

Az Atya örök üdvözítési szándéka teljesült. Az ószövetségi pászka évi ünnepén Jézus a saját pászkáját valósította meg. Megváltó életének koronájaként kinszenvedésével, kereszthalálával, feltámadásával, megdicsőülésével, és a Szentlélek kiárasztásával újjáteremtette az emberiséget. Ebben nem a bűn, hanem a végtelen isteni szeretet játszott főszerepet: „Senkinek sincs nagyobb szeretete annál, mint aki életét adja barátaiért”. Ebben a krisztusi megváltó misztériumban létrejött a szentháromságos egy Istennel a szeretetközösség. Ezt

az üdvösségtörténet csúcsaként Jézus jelentette be az utolsó vacsorán: kezébe vette a kelyhet és így szólt: „Ez az én vérem kelyhe, az Új és Örök Szövetség”.

Ehhez „az Új és Örök Szövetség”-hez tartozhatnak mindazok, akik hittel csatlakoznak Krisztushoz, és megkeresztelkednek. Ebben a szentségben, ahogy Szent Pál magyarázza a Rómaiakhoz írt levelének 6. fejezetében, az újjáteremtés erejében a régi ember *új ember*-ré válik. „Magára öltötte Krisztust”, s ha éli a hiteles életet, magában hordja e földi vándorlás utáni örök élet zálogát.

A Sínai-hegy – Isten örök szövetsége

Ezt a kinyilatkoztatást a Szentírás és a Szenthagyomány tartalmazza. Még azt sem szabad elfelejteni, hogy a jézusi kinyilatkoztatás tökéletes, végleges. Éppen ezért az úgynevezett „magán-kinyilatkoztatások” – bármennyire is tiszteletreméltóak – nem részei a hitletetménynek.

2. Megtestesülés: Jézus Krisztus Isten-Ember

A Kinyilatkoztatásból, valamint az Egyház nikaiai (325), khalkedóni (451) és más zsinatainak tanításából tudjuk és hisszük a következőket: az egylényegű háromságos Istenségből a Második Isteni Személy az idők teljességében valóságos emberré lett, de isteni egységét és az örök dicsőségét nem hagyta el. Megtestesülése úgy történt, ahogy azt az Angyal hírül adta Máriának: „A Szentlélek száll rád, és a Magasságbeli ereje, borít el árnyékával. Ezért a tőled született szentet Isten fiának fogják hívni” (*Lk* 1,35). Ennek értelmében Mária a Szentlélek erejében, férfi közreműködése nélkül méhében embert fogant és ezzel, az Isteni Ige örökre maradandóan egyesült. Így született Betlehemben, Máriától, Jézus Krisztus az Isten-Ember, s ezért Szűz Mária az Isten-Ember Jézus Krisztus anyja.

Mindezek alapján hisszük, hogy Jézus Krisztus igaz Isten, egylényegű az Atyával és igaz ember, mint mi mindnyájan. Az isteni és az emberi természet személyi egységet alkot

(*unio hypostatica*). Az emberség mégis elválaszthatatlan egységben marad mindörökké az istenséggel. Jézus Krisztus az örökkévalóságban is a megdicsőült Isten-Ember.

Földi életében istensége rejtve maradt, emberként élt ebben a világban: pihent, étkezett, járt-kelt, tanított stb. De az Isten Fia cselekedett emberségén keresztül is. A kinyilatkoztatásban Jézus sokszor beszél az Atyáról és a Lélekről, és önmaga kilétéről is tesz említést. Ezek nem igen adnak betekintést az Istenség benső életébe, de létmódjára vonatkozóan nyújtanak bizonyos eligazítást. Jézus és a Szentírás sem használ filozófiai kifejezéseket: pl. természet, személy, unio hypostatica stb. Ezeket a különböző korai zsinatokon az Egyház használta; mint ahogy a Szentháromság elnevezés is csak a III. század körül jött használatba.

A különböző jézusi kijelentésekben – mint pl. „Én és az Atya egy vagyunk” (Jn 10,30), „Aki engem lát, látja az Atyát”, „Az Atya szeret engem” (Jn 15,9), „Én szeretem az Atyát” (Jn 14,31), „Én az Atyában vagyok és az Atya én bennem” (Jn 14,10), „Minden, ami az enyém, tied, ami a tied az enyém” (Jn 17,10) – egy sajátosan keresztény Istenség-fogalom tárul elénk. A monoteizmusban is világossá válik, hogy a mi Istenünk nem individualista, nem magányos, nem egyedüli, önmagába zárkózó, hanem Személyek együttélése, közössége. Ezt nevezzük Szentháromságnak.

A három Személy egybetartozik: egylényegű Isten. Bár a Fiú az Atyától született, a Szentlélek pedig az Atyától és a Fiútól származik, nincsen közöttük fölé- vagy alárendelés. Öröktől fogva léteznek a Szentháromság Szeretetközösségében, s egységük a Háromságban oszthatatlan. Nem lehet onnét kilépni, azt otthagyni, sem függetlenné válni. A Háromság tevékenysége együttes, közös. A Szentírás mégis ennek vagy annak a Személynek ezt vagy azt a hatást, működést tulajdonítja. Ezt Gál Ferenc így magyarázza: „Ezek az úgynevezett kisajátítások. Alapjuk az a hasonlóság, ami fennáll a szóban forgó mozzanat és valamelyik személy sajátossága között. Minthogy az Atya a másik két személy ősforrása, azért neki tulajdonítjuk a kezdeményezést. Kifelé is a teremtésben és a megváltásban. A Szentlélek a Személyé lett akarati tevékenység, ezért a szeretetet és a megszentelést vele hozzuk kapcsolatba!”.

Jézust ellenségei, koncepciók per alapján, keresztre feszítették. Meghalt a keresztfán, sírba tették, és a harmadik napon feltámadt. Természetesen az ember Jézust feszítették fel, halt meg, tették sírba és támadt fel. Jézus Istensége nem képes szenvedni és meghalni. De Jézus holttestében sem válhatott el, szakadhatott el az isteni Ige Személyétől; vele mindig kapcsolatban maradt. Hogyan? Ez a misztérium része. Feltámadásában pedig nem az evilági életbe tért vissza, mint Lázár vagy a naimi ifjú, hanem feltámadt az isteni életrendbe, az örök dicsőségbe. Jézus Krisztus megdicsőült Isten-Emberként él örökre a Szentháromság szeretet-közösségében.

3. Istenismeretünk emberi, korlátolt: „tükörben, homályosan látunk”

A kinyilatkoztatás az egész örömhírt közölte; így az Isten-Ember kommuniójába való meghívást is. Mi erre a megfelelő

válasz? Az elfogadás. Nehézségünk azonban az, hogy a Szentírás, a Szentagyomány, valamint az egyház dogmái jelzik ugyan az isteni misztériumok létezését, de belső valóságukba nem adnak betekintést. Ezért értelmünkkel nem vagyunk képesek felfogni azokat; emberi szavaink, fogalmaink pedig elégtelenek az isteni misztériumok kifejezésre. Emberi ésszel nem tudunk kiokosodni róluk, mert Isten élete teljesen más, mint a miénk. A „más világon” nincs tér és idő. Nincs világosság és sötétség, napsütés vagy eső, hideg és meleg stb. Isten világa igazában nem hely, hanem állapot. Erről pedig semmiféle tapasztalatunk nincs. Amikor Istenről beszélünk, minden földi kategóriát el kell hagynunk, mindenféle antropomorf elképzeléssel fel kell hagynunk. Mennyire igaza van Szent Pálnak: „Tükörben, homályosan látunk, most csak töredékes a tudásunk” (1Kor 13,12).

Ezt az Egyház, a II. Vatikáni Zsinaton, alázattal beismeri: „Az Egyház vándorolva járja útjait... Megerősíti a feltámadott Úr ereje, hogy külső-belső bajait és nehézségeit türelemmel és szeretettel legyőzze, és a valóságnak homályos képével ugyan, mégis hűségesen kinyilvánítsa a világban Ura misztériumát, amíg végül is az meg nem mutatkozik teljes világosságában” (Lumen gentium, 8).

Mindezt jól összefoglalja A Katolikus Egyház Katekizmusa: „Istenről csak a teremtményekből kiindulva tudunk szólni és csak a mi gyarló emberi tudásunk és gondolkodásmódunk szerint. Isten azonban mérhetetlenül több mint teremtményei. Ezért állandó figyelemmel kell megtisztítani a róla szóló állításainkat mindattól, ami korlátozott, képszerű és tökéletlen, nehogy összekeverjük a 'kimondhatatlan, felfoghatatlan, láthatatlan és megragadhatatlan' Istent a mi emberi megjelenítési formáinkkal. Az emberi szó mindig elégtelen arra, hogy vele kifejezzük Isten misztériumát. Amikor tehát Istenről beszélünk, szavunk kétségkívül túlságosan emberi, mégis valóságos ismeretet fejez ki magáról Istenről, anélkül, hogy képes lenne szóba foglalni Őt a maga végtelen egyszerűségében. Nem szabad elfelejtenünk ugyanis, hogy a Teremtő és a teremtmény között, bár létezik hasonlóság, mégis sokkal nagyobb a különbözőség. Istent nem tudjuk felfogni úgy, mint van, inkább csak azt tudjuk mondani, hogy Ő mi nem és arról tudunk szólni, hogy más létezők hozzá képest milyen létviszonyban állnak” (26-27).

4. Hívók vagyunk, nem pedig tudók

A kinyilatkoztatás eme homályos és töredékes megértése nem teszi lehetővé, hogy Krisztus Urunk kommunióba hívására eszünkkel, értelmünkkel válaszoljunk. Tudás híján istenhíre van szükségünk.

Jézus az utolsó vacsorán kezébe vette a kenyeret, és azt mondta: „Ez az én testem”. A kehelyben levő borról pedig azt mondta: „Ez az én vérem”. De nem fűzött hozzá semmi magyarázatot. Viszont az áldozó kenyeret és bort ízlel. A teológusok és az egyház tanítása egy nem éppen könnyű filozófiai szakfogalmat, a lényegyet, alkalmazza e mélységes titok értelmezésére. Vagyis minden marad kenyér és bor, kivéve a lényegüket. Ebben jelenül meg az átlényegülésben Krisztus a maga megdicsőült valóságában. Ez természetfeletti misztéri-

1 Gál Ferenc, *Az üdvörtörténet misztériumai*, in: Rózsa Huba, *Bevezetés Krisztus misztériumába, Veszprém, 1994, pp. 241-242.*
2 II. Vatikáni Zsinat tanítása, Budapest, 1986, p. 46.

um-esemény, a mindenható Isten műve. Az Eucharisztia tehát teljesen érthetetlen a tudásunk számára. Csakis Jézus kijelentésének a hitben való elfogadása az egyetlen lehetőségünk. Ezt az Egyház is érzi, s ezért jelenti be az Úrfelmutatás után a miséző pap: „Íme, hitünk szent titka!”

Jézus feltámadását senki sem látta, és senki sem láthatta, hiszen megdicsőülése természetfeletti jelenség volt. Az üres sír és a többeknek történő megjelenés mellett is igazán csak hittel lehetett felfogni ezt az üdvösségeseményt. De a keresztre feszí-

A Fényesség – Mindent megvilágosít

tés után az apostolok és a tanítványok – azt gondolva, hogy mindennek vége – szétszéledtek, elhagyták Jeruzsálemet, és hazafelé bandukoltak. Villámszerűen érte őket az üres sír és a megjelenések híre. Azonnal visszatértek a fővárosba. A Feltámadottban felismerték a történeti Jézussal való azonosságot, és a feltámadás hitében feltáruult előttük Jézus igazi valósága: Istensége. „Jézus az Úr”, ezt hirdette Péter pünkösdi ünnepén.

Ennek a feltámadásnak a hitét hirdették, nemzedékek adták át egymásnak, s így jutott el hozzánk is. „Ez az Egyház hite, és ebben a hitben kereszteljük meg a hitűjoncokat” – jelenti ki a keresztségi liturgia.

Krisztus feltámadása a keresztyén hitünk alapja: „Ha Krisztus nem támadt fel, hitünk hiábavaló”. Ezért a kinyilatkoztatást ebben a hitben fogadjuk el: „Uram, kihez mennénk, hiszen az örök élet igéi Nálad vannak!”

Ez a hit teljes, szabad, személyes és öntudatos elfogadása a megdicsőült Jézus Krisztusnak, aki megváltónk és üdvöztőnk. Ez a hit nem valami szép eszme, hanem életet irányító isteni erő. Állandóan gondozni kell, hogy a szülői ház és a hitoktatás megalapozására fokozatosan ráépüljön a felnőtt hitélet úgy, hogy egyre hitelesedjék, mélyüljön, erősödjön.

Nem engedhető meg, hogy a hit ájtatossági, vasárnapi, vagy egyszerűen szokás hitté silányuljon. Tudatában kell lenni, hogy a keresztyén hittel a kinyilatkoztatásnak tartozunk. *A Turini lepel* – bármennyire is becses tárgy – nem a hit tárgya. *Fatima* – bármennyire is népszerű zarándokhely – nem a hit tárgya. Ha pedig valamilyen bizonytalanság, vagy kétely merülne fel, nem szabad ingadozni; határozottan kell keresni a tisztázást, a megoldást. A kipróbált, megküzdött hitnek nagy az értéke.

A hit valójában a keresztségi elkötelezettség megélését jelenti, minden nap és minden helyzetben. Az isten- és ember-szeretben élő krisztuskövető a keresztségben elnyert meg-

váltottságot és új emberséget nem önmagába gubózva őrzi, hanem az egyházközösségben, a testvérekkel összefogva a só, kovász, világosság krisztusi küldetésben formálja, alakítja a világot – az evangélium szellemében. Tanúságtétele meggyőzően hirdeti, amit Szent Pál vall: „Tudom, kinek hiszek, és biztos vagyok benne”.

5. A Szentírás keletkezése

Jézus Krisztus élőszóval hirdette az Örömhírt. Anyanyelve arám volt, a héber rokona, s a göröggel együtt a három bibliai nyelv egyike. Jézus nem írt semmit, és írásra sem adott meghagyást. De tanítványait – egyházát – azzal bízta meg, hogy az egész világon hirdessék az evangéliumot.

Az apostolok igehirdetését a feltámadás eseménye indította el. A Feltámadottban felismerték a Názáreti Jézust. Hitük tehát nem vak illúzió vagy beképzeltség eredménye, hanem egyéni meggyőződésük erejében racionális, ésszerű elfogadása annak, hogy a Názáreti Jézus Isten Fia, megváltónk és üdvöztőnk. Érthető, hogy igehirdetésükben nem azt bizonygatták, hogy Jézus tényleg feltámadt, hanem azt hirdették, hogy Jézus az élet, az út és az igazság.

Hithirdetésükkel alapozták meg az ősegyházi közösség hitét. Ez az igehirdetés szájhagyománnyá vált, és így adták tovább. Kisebbség nagyobb gyűjtemények is keletkeztek, amelyeket később a Szentírás szerzői felhasználtak. Rájöttek ugyanis arra, hogy ez az értékes hit-anyag nem maradhat csupán ilyen formában.

Hitünk szerint sugalmazásával Isten a Szentírás szerzője. Ez nem diktálás, hanem Isten természetfeletti tevékenysége, amellyel írásra indítja az embert, és vezeti abban, hogy a Kinyilatkoztatás közlésében csak az igazságot írja. Ezért tévedésmentes a Szentírás.

A sugalmazás egyáltalán nem befolyásolta az emberi szerzőt az írás munkájában. Forrásait nem pótolta, követhette saját stílusát, megválaszthatta irodalmi műfajait. A sugalmazás nem változtatta meg emberi tevékenységét, műveltségének szintjét, a meghatározott történelmi kor körülményeit stb.

Az emberi szerzők a Szentírás létrehozásában elengedhetetlenek voltak. Hiszen csak ők tudták Isten szavát, a Kinyilatkoztatást, emberi nyelven közölni. A szóbeli hagyományt és a közben készült írásos jegyzeteket használták. Természetesen a saját maguk tapasztalatai és élményei, valamint a Feltámadásnak időközben teljesebb megértése is alakították munkájukat. „Nem ravaszul kieszelt mesék nyomán adtuk hírrül nektek Jézus Krisztus csodálatos erejét, hanem mint megdicsőülésének szemtanúi” (*IPét* 1,16). Így jött létre az első század második felében a négy evangélium, az apostoli levelek és az Apokalipszis. Minden írás magán viseli szerzője sajátos egyéniségét, műveltségét, nyelvezetét s a címzettek sajátos helyzetének az igényeit.

Az evangéliumok nem egyszerűen Jézus-életrajzok. Az egész újszövetségi Szentírás teológiai, hittani célzattal készült. Az ősegyház hitének a kifejezése. Üdvösségtörténet, amely Krisztus megváltó misztériumában a szentháromságos egy Istennel szeretetközösséget hoz létre: „Amit láttunk és hallottunk, nektek is hirdetjük, hogy ti is közösségben legyetek velünk. Mi ugyanis közösségben vagyunk az Atyával és Fiával, Jézus Krisztussal” (*1Jn* 1,1-4).

A Biblia elnevezés a görög szó többes száma, és könyveket, írásokat jelent. Ezek papiruszon vagy pergamenen voltak írva. 73 könyv alkotja: 46 ószövetségi és 27 újszövetségi. Ez a jelen írás csak az Újszövetséggel foglalkozik – amely görög nyelven íródott –, de megemlítjük, hogy az Ószövetség előkészítője az Újszövetségnek, tehát fontos része a Bibliának.

A legelső írás Szent Pálnak a Tesszalonikiaiakhoz intézett első levele, amely 50-ben jelent meg. Tehát 20 évvel Jézus megdicsőülése után. Az első 3 evangélium 70-ben, Jeruzsálem pusztulásakor már valószínűleg készen volt. Szent Márk az első, Szent Jánosé az utolsó, a század végén. 70 év állt rendelkezésére, hogy belemélyedjen a megváltó Jézus-eseménybe. Ez érződik is az evangéliumán.

6. A Szentírás kánonja és értelmezése

A Szentírás a kánonba felvett könyvek gyűjteménye. Ez a gyűjtemény az Egyházban keletkezett, s ezért az Egyház állapította meg, hogy melyek valódiak, hitelesek. Az első két században sok írás jött létre. Ezért válogatni kellett, mivel sok volt az apokrif, azaz az álszentírás. A jóváhagyottakat jegyzékbe foglalták, s ezek lettek a kanonikus írások. A Szentírás azonban csak akkor van hasznunkra, ha Istennek hozzánk intézett üdvösségüzenetét olvassuk és megértjük. Sok része minden nehézség nélkül olvasható. De több része van, amelynek értelmezéséhez megfelelő tájékozottságra van szükség. Fülöp hithirdető útján Jeruzsálem felé tartva megpillantotta, hogy Etiópia főkincstárnoka kocsijában Izaiást olvasgatta. Odament és megkérdezte: „Megérted, amit olvasol? Hogyan érteném meg, ha csak valaki meg nem magyarázza” – felelte (*ApCsel* 8,31-36).

7. A Biblia-értelmezés követelményei

A Szentírás a keresztény hit legfőbb szabálya. Ezt szolgálja az Egyház, amikor Isten írott és áthagyományozott Szavát őrzi, és hitelesen magyarázza. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy az Istenség élete a tér és az idő kötöttségétől mentes, az örök dicsőség, illetve hogy a mennyország nem fizikai hely, hanem állapot.

A Szentírás, vallásos könyv, tehát pl. természettudomány-nal nem foglalkozik.

Az emberi szerző nem másoló, nem tollnok, tehát írásába beleviszi a maga képességeit, felfogását, sajátos kifejezési módját, címzettjei igényeit, teológiájának hangsúlyát.

Ügyelni kell arra, hogy a szerző mit is akar mondani korának világképében, szemléltetése módján.

Tisztában kell lenni az olvasott rész irodalmi műfajával.

A szimbólumok, képek, szemléltető leírások valós jelzéseire figyelni kell.

Az egyes részek megértésében sokat segíthet a régészet és a földrajz.

A fundamentalista, a szó szerint való értelmezésre nagyon vigyázni kell.

Az evangéliumok nem szükségképpen követik az események időbeli sorrendjét vagy részleteit. A rendelkezésükre álló anyagból válogattak és csoportosították azt, céljainknak megfelelően.

Abban az időben ugyanis nem volt gyorsíró, sem a beszédet megőrző modern gépek sem álltak rendelkezésre. Tanítványai és hallgatói elméjében azonban Jézus tanításának jó része megőrződött. Az élő emlékezés erejében elkezdődött apostoli igehirdetés szájhagyománnyá lett, és ez segítette Jézus kinyilatkoztatásának a megőrzésében. A lényeg azonban a tartalom, nem az idézet. Ezt pedig elismerte az Egyház az egyes írásoknak a Kánonba való felvételével.

Az Írás – A hitélet forrása

8. A Szentírás a keresztény élet központja

A múltban nem volt különleges hangsúly a Szentíráson, amelynek magyarázata megmerevedett. 65 évvel ezelőtt a szerzetesgimnáziumban tanultunk apologetikus egyháztörténelmet, de Szentírást nem adtak a kezünkbe. Még nem régen is azt írta Juhász Ferenc az egyik egyházmegyei zsinatról, hogy első helyen állt a Kánonjog, de nem a Szentírás³.

A biblikus újjászületés azonban folyamatban volt. XII. Pius pápa *Divino Afflante Spiritu* kezdetű enciklikája nagy előrelépést jelentett ezen a téren. A II. Vatikáni Zsinat pedig, amely az Egyház történelmi önreformját hajtotta végre, a Szentírásnak központi helyet biztosított a keresztények életében. Ezt főleg a Kinyilatkoztatásról és a Liturgiáról szóló konstitúciók tartalmazzák. Isten Igéje a Liturgia része lett, a kettő szorosan egybetartozik. A Kinyilatkoztatást elmélyült értelemben magyarázza, és nem beszél két forrásról, mert a Szentírás és a Szenthagyomány egymást kiegészítő egész.

Éppen ezért az egyházi igehirdetést az Isten Igéjének kell táplálnia, amelynek tanulmányozása a hittudomány lelke kell, hogy legyen.

Krisztus hívei előtt szélesre kell tárnunk a kaput, hogy hozzájussanak a Szentíráshoz. Mert az isteni Ige el nem apadó forrása a lelki életnek. A krisztuskövetőknek bibliás néppé kell válniuk: olvassák egyénileg és plébániai közösségben. Olvasásakor pedig ne a régi időkbe menjenek vissza, hiszen Isten Igéje élőszó; „itt és most” hív és szólít Krisztus fönséges ismeretére, szeretetére és szolgálatára.

Mihályi Gilbert O.Praem.

A Szentírás értelmezése

Bevezetés

Sokan azt gondolják, hogy a modern bibliakutatások veszélyeztetik a Szentírás tekintélyét. Úgy érzik, hogy a felvilágosodás, illetve a pozitivizmus szekularizmusa oly módon befolyásolták a teológiai tudományokat, hogy ezáltal akadályozottá vált a keresztény elmélet és gyakorlat.

Természetes, hogy a korszak tudományos fejlődésének nagy hatása volt a teológiára, filozófiára, vallástudományra. Ami tagadhatatlan, hogy ez a kritika támadta a meglevő, örökölt dogmatikai rendszereket. A bibliai csodák megkérdőjelezhetővé váltak, a Bibliából levezetett erkölcsi értékek sokszor önmaguknak ellentmondottak, s más vallásokban is felfedezhetőek lettek azok a képek, melyek a Bibliában talált zsidó és keresztény vallás megnyilvánulásaiaként tartottak számon. Azt is mondhatnánk, hogy alapjaiban vonták kétségbe a kijelentett vallás tekintélyét.

S mégis azt kell látnunk, hogy kritikai megközelítéssel találkozhatunk ott is, ahol a Biblia iránt érdeklődés jelentkezik. Hiszen ha valaki elolvassa a Bibliát, a szöveg olvasása kapcsán kérdések merülnek fel¹. S ezeknek a kritikai kérdéseknek a feltevéséhez elegendő az elmélyült olvasás, a részletekbe menő tanulmányozás. Ez a fajta kritikai vizsgálódás és történeti rekonstrukció az, ami a megfigyelések egyfajta magyarázatát jelenti, s lehetőséget nyújt a mondanivaló és üzenet mélyebb megértésére.

S persze nem kerülhetünk meg egy másik fontos kérdést sem, mely felmerül a bibliaolvasókban, s amelyet nagyon sokszor érvként állítanak eléink a Szentírás tekintélyének a meghatározásakor. Ez az egyház tanításának a felépítésében keresendő. Hisz a tekintély kérdése nem azonos az eredet kérdésével. Gondoljunk csak arra, hogy az egyházi tanításban egy sor olyan elem található, mely nem szerepelt a Bibliában².

A Szentírás tekintélye abban található, hogy különböző helyeken, különböző helyzetekben, különböző időkben voltak emberek, akik a Bibliát Isten Igéjének tartották és tartják. Eb-

ből adódik, hogy újra és újra fel kell tenni a kérdést az Ige mögött álló Isten népe felé is.

De mi is ez a szöveg, melyek kapcsán kérdéseink felvetődnek?

1. A kánon

1.1. A kánon fogalma

A kánon kifejezés majdnem bizonyosan sémi eredetű³. Görög megfelelője a kanón. A szóval először Alexandriai Philónnál találkozunk, aki a hívők épülésére szolgáló, de normatívnak nem tekintett művekkel kapcsolatban használja.

A mai gondolkodásban három különféle kánon-fogalom ismeretes. Az első a könyvgyűjtemény elhatárolását jelenti, a második azt a végső állapotot, melyben a kanonizáció megtörtént, és a harmadik a teljes Szentírást, amely minden darabjával együtt kötelező érvényű, inspirált és kanonikus. Az első értelmezés egyértelmű, mindenki számára elfogadható. A harmadik értelmezést vizsgálva azonban azt kell mondanunk, hogy ez sohasem valósult meg, s értelmetlen is lenne, hisz mindig kialakul egy belső súlypontozás. Csupán arra figyelmeztethet bennünket, hogy semmit nem lehet elhagyni a kánonból.

A második értelmezés már sokkal több problémát jelent. Vajon van-e értelme annak, hogy azt a pillanatot tesszük eszkatológikussá, amikor a Biblia szövegét kanonizálták? Tartathatlan az a nézet, hogy a Szentírás könyveit egyetlen pillanatként létrejött szöveggént tekintjük, hiszen a Szentírás szövegének hagyományozása legalább olyan fontos.

1.2. Ószövetségi kánon

„A palesztin kánon kialakulásáról és azokról a szempontokról, melyek szerint a könyveket beillesztették, két hagyomány létezik a Kr. u. I. század végéről. Az egyikről Josephus Flavius⁴ számol be, a másikat a pszeudoepigráf 4. Ezsdrás könyve⁵ őrizte meg. Egyikük sem származik tehát az ortodox judaizmusból.”⁶

1 A figyelmes bibliaolvasó számára elkerülhetetlen a kérdés, hogy izmaeli kereskedők húzták ki Józsefet a kútból, vagy midjániak (1Móz 37); Jézus a fellépése kezdetén, vagy a végén tisztította meg a templomot (Jn 2 és Mt 21; Mk 11; Lk 19)? Az ilyen és hasonló példákat hosszan sorolhatnánk, de célunk csak a probléma felvetése volt.

2 Dogmatikai és etikai tanokra gondolhatunk, melyek még nem jelentkeztek a Biblia kialakulásának korszakában (dogmatikai kérdés pl. a filioque; etikai megközelítés pl. a születés-szabályozás, a géntechnológia), s nincs rá „locus”, hogy a tant a Bibliából lehessen igazolni. Logikai munka, valamint absztrakció eredménye, s világossá kellene váljék, hogy nem ugyanazzal a tekintéllyel bír, mint maga a bibliai szöveg. Vajon képesek vagyunk-e arra, hogy a különböző értelmezések közötti ellentétet feloldjuk?

3 Akkád qanú; héber qaneh – mérőnád; görög kanón – mérték, norma.

4 Josephus Flavius, Apion ellen (I,8) című művében sorolja fel azokat a kritériumokat, melyek a farizeusok felfogása szerint a kánonba való felvételhez szükségesek voltak: a) a Mózesről Ezsdrásig terjedő időszakban kellett létrejönniük; b) objektív szentséggel kellett rendelkezniük; c) a Josephus Flavius által felsorolt 22 könyv közé kellett tartozniuk (ez a mai 39 könyvnek felel meg).

5 A 4. Ezsdrás (14,18) elmondja, hogy Ezsdrás isteni látomás után lediktálta írnokainak azokat az iratokat, melyek Jeruzsálem elpusztulásakor megsemmisültek. Így jött létre a 24 könyv, s ez mellett 70 titkos könyvet is leíratott, melyek az apokaliptikus és pszeudoepigráf könyvek listájára vonatkozhatnak.

6 Alberto Soggin, Bevezetés az Ószövetségbe, Kálvin Kiadó, Budapest, 1999, p. 35.

Ami megállapítható, hogy Ezsdrás kora az a határ, amely időbelileg a kánonba való bekerülést egyértelműen meghatározza. Ezt a megközelítést a XVIII. századig feltétel nélkül elfogadták, ámbar ennek történelmi alapja nincs, hiszen ez azon könyvek és irodalmi egységek keletkezési idejének mond ellent, melyek Ezsdrás koránál későbbiek.⁷

Valójában azt kell látnunk, hogy az az út, amely a mai kánon kialakulásáig vezetett, nagyon hosszú és nagyon összetett folyamat eredménye.

1.2.1. A palesztinai kánon

Ha a zsidó Biblia (TaNaK⁸) hagyományos felosztását nézzük, láthatjuk a palesztinai kánon fejlődését. Ezek az anyagok rendkívül változatosak és alakíthatók voltak, s a szövegek vizsgálatánál azt láthatjuk, hogy az aktuális történelmi helyzet, a változó szükséglet is formálta őket (pl. későbbi anyagokat illesztettek ősi szövegekhez, vagy meglévő szövegeket kommentárokkal láttak el, vagy egymástól időben távol eső szövegeket szerkesztettek egybe). A judaizmust ért katasztrófák (Kr. u. 70-ben a 2. templom lerombolása; Kr. u. 135-ben, a zsidó felkelés leverése) után a közösségek szétszóródása, s a hagyomány elvesztésének veszélye miatt vált szükségessé ezen anyagok rögzítése.

A Tóra, melyet a zsidóságban a legnagyobb kanonikus tekintély vesz körül, mindig is egyfajta mérce volt ahhoz, hogy a többi irat mennyiben tekinthető kanonikusnak. Mivel a szamaritánusok számára is kiemelkedő tekintéllyel bír, azt lehet megállapítani, hogy a Kr. e. IV. század vége előtt⁹ a Tóra már teljes volt. Azt kell látnunk, hogy különböző időszakok és különböző iskolák formálták, mire jelenlegi formáját el-

Josephus Flavius – A zsidó történetíró

nyerte, az egyes hagyományok datálásától függetlenül. A Próféták két részre bontható gyűjteményét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a korábbi próféták legrégebbi részét a Tóra legősibb forrásaival egykorú anyagok alkotják. Ezeket a meglévő anyagokat a fogság idején és közvetlenül a fogság után az ún. deuteronomista iskola¹⁰ átdolgozta a Kr. e. VI-V. sz. idején. A megközelítés arra összpontosít, hogy a kultusz Jeruzsálemben teljesedhet ki.

A későbbi próféták, akiket íróprófétákként is említene, kanonikus tekintélyüket onnan kapták, hogy szavaik üzenetek Izrael Istenétől. A próféták elsősorban prédikátorok és nem írók voltak. Szavaik rögzítése tanítványaik, iskoláik műve lehetett. Gyakran századokkal későbbi kortársak jegyezték le meglévő prófétai hagyományt, de nem ritka, hogy más szerzőktől származó szövegeket építettek be már meglévő prófétai szövegbe. Arra is találunk példát, hogy később kommentárral láttak el eredeti prófétai kinyilatkoztatást, vagy épp az adott történelmi helyzetet értékelve aktualizálták a prédikációt.

Az Iratoknak nevezett gyűjtemény alkotja a zsidó Biblia harmadik csoportját. Néhány könyvét késeinek tartják (pl. *Dániel* könyve), s vannak könyvei, melyeket csak hosszas viták után vettek fel a kánonba (pl. *Eszter* könyve, *Prédikátor* könyve), másoknál a legősibb hagyományhoz tartozó szövegek állnak előttünk (lásd *Zsoltárok* könyve). Különböző irodalmi egységek a legkülönbözőbb korokból találhatók itt.

1.2.2. Az alexandriai kánon

Az alexandriai judaizmus nem fogadta el azokat az időbeli határokat, melyek a palesztinai kánonnál megtalálhatók, s egészen a Kr. e. I. sz. végéig datálható könyveket is bevett kanonikus iratai közé. Így a görög nyelven íródott *Septuaginta* (LXX) tartalmaz néhány olyan könyvet, mely a zsidó Bibliából hiányzik. Használata a hellenista zsidóságra korlátozódott, akik kevésbé, vagy egyáltalán nem ismerték a héber és az arám nyelvet. Innen bekerült a keresztény egyház használatába (ahol egyre inkább elfogadták ezt a fordítást), és vele együtt azok a művek és kiegészítések is, melyek nem találhatók meg a palesztinai kánonban.

„Az alexandriai kánon könyvei mind a mai napig nézeteltérés forrása a különféle keresztény egyházak között. Míg a római katolikus egyház a tridenti zsinaton elfogadta az alexandriai kánonba foglalt többségének kanonikusságát (de nem mindet: kimaradt a 3Ezsd és a 3-4Makk), addig egyes görögkeleti egyházak álláspontja bizonytalan, mások pedig más könyveket vesznek be kánonjukba. Az evangéliumi és az anglikán egyházak általában nem ismerik el ezek kanonikus voltát, jóllehet többségükről elismerik, hogy kegyes könyvek. Így a XIX. század első néhány évtizedéig gyakran a protestáns bibliakiadások függelékeiben is kinyomtatták őket... A szóban forgó könyvek ugyanis, miközben több évszázados úrt töltenek ki (máskülönben a keresztény egyház számára a

7 Feltehetjük a kérdést, hogy a szamaritánusok miért csak a Tórát (Mózes öt könyvét) fogadták el a kánonból, s hogy az alexandriai kánon miért tér el a palesztinai károntól (miért van benne több könyv, ill. miért illesztettek bizonyos könyvekhez kiegészítéseket)?

8 A TaNaK a zsidó Biblia felosztásából származó rövidítés: T – Tóra; N – Növiim (Próféták); K – Kötuvim (Iratok).

9 A júdaiak és a szamaritánusok közötti végleges szakadás feltételezhető időszaka.

10 Ezt az iskolát azért nevezik így, mert szempontjaihoz a Deuteronomiumban (Mózes 5. könyve) megfogalmazott útmutatásokat használta.

Kr. e. IV. század és a Kr. u. I. század között nem léteznének érvényes nyomai Izrael kegyességének), semmit sem tesznek hozzá, vagy vesznek el az Írás tanításából (kivéve a szövegmagyarázattal kapcsolatos visszaéléseket), következésképpen nem kellene, hogy nézeteltérés okai legyenek. Eltérő természetesen a judaizmus álláspontja: a zsinagóga soha nem fogadta el ezeket a könyveket, mint ahogyan mindig elutasította a LXX fordítását, és csak a zsidó Bibliát fogadja el. Végül minden keresztény fordítás a görög bibliafordítás beosztását tartotta meg.”¹¹

1.3. Újszövetségi kánon

Az újszövetségi kánon helyzete hasonló az ószövetségi kánonéhoz: a könyveket az apostoli eredet szempontjából választották ki. Valójában későbbi könyveket is beillesztettek, s így ismeretlen szerzők művei állnak előttünk.

A ma előttünk álló kanonikus gyűjtemény a keresztény hitre, illetve az annak tárgyára vonatkozó nézetek sokféleségét tükrözi. Így rögtön kérdésessé válik belső egysége. A szinoptikus evangéliumoknál, melyek egymás mellett is különbözőséget mutatnak, ott található János evangéliuma, mely egy egészen különálló teológiát képvisel; de természetesen nem feledkezhetünk meg Pátról sem, aki újabb szint hoz az Újszövetségbe, s mindemellett teljesen más látásmóddal találkozhatunk a Zsidókhoz írt levélben, vagy Jakab levelében.

A különböző változatokat nem kell ellentéteknek érezni, s eleinte nem is érezték így, csak olyan határesetekben, mint hogy a Jakab levél, vagy a Zsidó levél hozzátartozzon-e a kánonhoz?

A történelem folyamán ezek a különbségek úgy hatottak, hogy valamennyi keresztény felekezet vagy szekta a kánonra hivatkozik, hisz mindegyik rálelt olyan motívumra, mely uralkodóvá vált teológiai megközelítésében, s melyek kiolvashatók a kanonizált írásokból.

Käsemann megállapítja, hogy „az újszövetségi kánon mint olyan nem alapozza meg az egyház egységét. Ellenkezőleg, a maga mivoltában, vagyis a történész számára hozzáférhető formájában pontosan a felekezetek többes számának teremti meg az alapját”.

„Minek köszönhető, hogy négy evangéliumot vettek fel a kánonba, s mi az oka annak, hogy azok a próbálkozások, hogy a többes számot egyes számra csökkentse – vagy úgy, hogy csak egyetlenegy ismernek el (*Lk*-t Markion, *Mt*-t az ebioniták), vagy egy evangéliumi harmónia létrehozásával (Tatiánosz) –, nem jártak sikerrel? Hogyan történt az apostoli rész pontos megállapítása, és miért kaptak olyan vitatott írások, mint a Zsid és Jel mégis kanonikus rangot, holott másokat, például a Kelemen első levelét, Barnabás levelét és Hermász Pásztorát kihagyták a kánonból? Mennyit nyomott a latban ilyen döntéseknél az, hogy egyes írásokat már megszoktak a gyülekezetek, illetve milyen mértékben játszottak szerepet tartalmi kritériumok? – Ez utóbbira példa a Péter

evangéliumának kihagyása, melyről Szerapion püspök megállapította, hogy, mint gnosztikus írás, elvetendő.

Lényeges, hogy mind a püspöki tisztségnek, mind az írott tradíció súlyának szerepe volt annak megállapításában, hogy mit tekintsen az egyház tekintélyes apostoli hagyománynak. Végül a tisztség tekintélye döntötte el a kérdést, mivel a görög egyház számára Athanásziosz (328-373) 39. húsvéti körlevele (367) állapította meg véglegesen 27 írásban az Újszövetség terjedelmét, s ez a döntés nyugaton I. Ince pápa által nyert elismerést (405).”¹²

2. A Szentírás értelmezése

Eljutottunk oda, hogy előttünk áll egy szöveg, amelyet olvasunk, értelmezzük, s amely hatással van ránk. Az elmúlt évtizedek nyelvészeti, szemiotikai és hermeneutikai kutatásainak alapján azonban a szövegről ma lényegesen másképpen gondolkodunk, mint korábban.

Mikor tudjuk azt mondani, hogy megértettük a Bibliát?

„Akármint is mondjunk a bibliai szövegekről, abban már benne van az előfeltételezés, hogy valamilyen viszonyban állunk velük – közvetlenül, mivel már ismerjük, szeretjük, vagy gyűlöljük azokat; vagy közvetve, mivel olyan kultúrában élünk, amelyet a kereszténység határoz meg, olyan nyelvet beszélünk, amelyet a Biblia is alakított. Mi magunk is a Biblia hatástörténetének vagyunk a termékei... A hatástörténet összehoz minket, értelmezőket a szöveggel, vagy még inkább: a hatástörténet mutat rá, hogy már együtt vagyunk, így illúzió a szövegeket távolról, pusztán 'objektív' módon kezelni.”¹³

Láthatjuk napjainkban az értelmezési lehetőségek sokféleségét, amely megköveteli a sokféle látásmód egymás melletti létjogosultságát, s persze a felkészültség és rátermettség fontosságát az interdiszciplináris együttműködésnél. Hogy mit is jelent ez? Láthattuk, hogy napjainkban a bibliai szövegeknek nemcsak előtörténetét, hanem utótörténetét is szem előtt tartják. A szöveg magában rejt olvasatainak, értelmezéseinek a lehetőségét is. Ez az értelmezéstörténet azért fontos a számunkra, mert segít abban, hogy jobban megértsük saját korunkat, az egyházaknak, mint értelmező közösségeknek a kimondott, vagy ki nem mondott elkülönülését.

Gerhard Ebeling így fogalmaz: „A Szentírás értelmezése nemcsak az igehirdetésben és a tanításban történik, és főként nem elsősorban a kommentárokból, hanem a tettekben és a szenvedésekben is. A Szentírást értelmezzük a kultuszban és az imádságban, a teológia művelésében és a személyes döntésekben, az egyházi szervezetben és az egyházpolitikában, a pápák uralkodásában és a fejedelmek egyházfőségében, az Isten nevében vívott háborúkban és az irgalmas szeretet tetteiben, a kultúra keresztény formáiban és a kolostorok világtól való elvonultságában, a vértanúkban és a boszorkányégetésekben.”¹⁴

Szabó Julianna¹⁵

¹¹ Alberto Soggin, i. m., p. 40.

¹² Rudolf Bultmann, *Az Újszövetség teológiája*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998, p. 393.

¹³ Ulrich Luz, *Evangélium és hatástörténet – Máté evangéliuma a történelemben*. (Hermeneutikai Füzetek, 8), Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1996, pp. 26-27.

¹⁴ Gerhard Ebeling, *Értelmezéstörténet mint egyháztörténet*. (Hermeneutikai Füzetek, 2), Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1994, p. 19.

¹⁵ Lelkész. *Az Evangélikus Hittudományi Egyetem héber nyelvtanára*.

A Biblia jelentősége a protestáns tradícióban

Arany János a Gyulai Pálnak küldött önéletrajzában úgy emlékezik a nagyszalontai szülői házra, hogy ott bibliás-zsoltáros lelkiület uralkodott, amely azután egész életére meghatározó maradt¹. Természetesen hivatkozhatnánk a XIX. század elejénél régebbi példákra is, ahol a protestáns családok életében a Biblia olvasása mindennapos szokás volt, közöttük is a legendássá vált erdélyi fejedelmekre, Bethlen Gáborra (1613-1629) és I. Rákóczi Györgyre (1630-1648) gondolhatunk, akiknek bibliái a többszöri végig olvasás saját kezű bejegyzéseit is őrzik. Mind ez nem azt jelenti, hogy hasonlóval ne találkoznánk kegyes római katolikus világok életében is, azonban kétségtelen, hogy a XVI. századi reformáció forradalmi változást hozott a Biblia széles körű elterjedésében és mindennapos használatában.

Bizonyára nagy szerepe volt ebben a reformáció századát néhány évtizeddel megelőző technikai újításnak, a mozgó betűs könyvnyomtatás felfedezésének is. Johann Gutenberg (1394/1399-1468) negyvenkét soros hatalmas Bibliája 1455-ben jelent meg Mainzban. A bibliakiadásnak volt tehát némi hagyománya ahhoz, hogy egy Luthernek (1483-1546) tulajdonított versike, kevesebb, mint egy évszázad múlva, így bírassa a német polgárt: *Hol nincs a polcon Biblia / Üres, kietlen ott a ház / Könnyen bejut Sátán oda / S az Úr Jézus ott nem tanít. // Azért hát ember, bárki légy, / Egy-két filléred csak kerül / Egy Bibliát sietve végy / Az ördög ellen fegyverül. // Nyisd azt föl minden reggelen, / Csüggy hittel mindenik szaván, / Merülj belé figyelmesen, / Olvasd, kutasd nap-éjszakán²*. Ha az egy-két fillérnyi ár túlzásnak is tűnik, hiszen a nyomtatott Bibliát ekkor csak a vagyonosabbak engedhették meg maguknak, a XVI. század közepén – legalábbis Németországban – már a Biblia általános elterjedtségéről lehet beszélni.

Luther és a Biblia

Luther személyes és teológiai fejlődésében egyaránt döntő szerepe volt a Bibliának. Szerzetesi életének gyötrő kérdéseire a Szentírásban találta meg a választ, és a Római levél olvasásakor találta meg üdvösségének bizonyosságát: Isten igazságossága nem az ítélő és büntető Isten haragját jelenti, hanem kegyelmét, amelyet az ember hit által ragadhat meg. Mint a szentírástudomány doktora és tanára, ezt a felismerést következetesen alkalmazta is írásmagyarázatában és prédiká-

cióiban egyaránt. Természetesen azt a későbbi, főképp protestáns vélekedést, hogy Luther a kolostorban nehezen férhetett hozzá a „lelancolt Bibliához”, mint történetietlen állítást el kell utasítanunk. Az ő német bibliafordítását megelőzően már számos bibliafordítás és kiadás létezett, természetesen ezek nagy része a Vulgata fordítása volt³.

Az „egyedül kegyelemből” (*sola gratia*), egyedül a hit által (*sola fide*) történő megigazulás sarkalatos tételei mellett a reformatori teológiában hamarosan egy harmadik, ún. „formai alapelv” is megjelent: az „egyedül a Szentírás” (*sola Scriptura*). Bár ennek tételes megfogalmazása Luthernél még nem található meg, a Szentírásra, mint kizárólagos tekintélyre történő hivatkozás mégis az ő személyével kapcsolatos. 1521-ben, a wormszi birodalmi gyűlésen Luthernek módja volt tanításainak védelmezésére. Itt hangzott el a híres mondat: „Amíg engem szentírásbeli bizonyságokkal, vagy másunnan merített ésszerű okokkal meg nem győznek, addig én az általam idézett szent iratokból vagyok meggyőzve és az én lelkiismeretem Isten igéjének foglya; mert nem biztos és tiszta dolog a lelkiismeret ellen cselekedni⁴”. A legnagyobb felháborodást ezzel kapcsolatban az váltotta ki, hogy Luther a zsinatok végzéseit sem tartotta tévedhetetlennek, és alárendelte azokat a Szentírás tekintélyének. Amikor a protestáns teológiai hagyomány a *sola Scriptura* elvet hangsúlyozza, akkor egyedül az Írást tekinti a kinyilatkoztatás forrásának és olyan külső mérceének, amelyhez az egyház minden tanításának és erkölcsi életének folyamatosan igazodnia kell. Amint egyik értelmezője írja róla: „Luther a Szentírás kizárólagos önértelmezésére támaszkodik, valamint a saját, mélyen vallásos megtapasztalására, amit szembeállít – kétséges esetekben – minden egyházi döntéssel és híres egyetemek teológiai egyetértésével is⁵”.

Kulturális hatását is tekintve, Luther egyik legnagyobb alkotása az volt, hogy wartburgi rejtőzködése és látszat fogsága alatt az Erasmus által összeállított görög szövegből fordította németre az Újszövetséget. (Bölcs Frigyes választófejedeleme ugyanis úgy tett, mintha elraboltatta volna. Luther György lovag álnév alatt élt itt 1522 márciusáig.) Neki magának is nagy élményt jelentett az eredeti szöveggel való találkozás, s fordítás közben olyan frissnek érezte az Írás mondanivalóját, „mintha tegnap írták volna⁶”. A teljes Biblia fordításával 1534-ben lett készen, az Ószövetséghez természetesen a héber szöveget vette alapul. Elterjedtségénél fogva Lu-

¹ Arany János, *Prózai művek*, Budapest, 1975, p. 1117.

² Luther Márton, *Dal a Bibliáról*, in: Dr. Halmi János (szerk.), *Aranyhárfa*, Budapest, 1929, p. 34.

³ Dr. Révész Imre, Dr. Segesváry Lajos, *Az egyháztörténelem alapvonalai*, Debrecen, 1936, p. 130.

⁴ Ervin Iserloh, Josef Glazik, Hubert Joachim, *Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation*, Freiburg, Basel, Wien, 1985, p. 80.

⁵ Gánóczy Sándor, Stefan Schedl, *Kálvin hermeneutikája*, Budapest, 1997, p. 11.

⁶ I. m., p. 95.

ther bibliafordítását tekintik az egységes német irodalmi nyelv első és meghatározó dokumentumának. Luther ezzel a protestáns bibliafordítások és magyarázások elvi alapvetését is megszabta. A tőle gyakran idézett olyan mondások, mint a „theologia est grammatica” (a teológia nem más, mint nyelvtan), vagy a „hebraica veritas” (a héber szövegben van az igazság) mutatják, hogy számára a szöveg pontos megértése és fordítása rendkívüli jelentőséggel bírt.

Luther Márton – A Reformátor

A szöveghez kötöttséget nem szabad azonban nála úgy értelmezni, mintha az egyben a betűszerintiséget is jelentené. Korábbi mesterénél, Augustinusnál (354-430), a „Szentírás először Lélek (hang) volt, utána betű lett, de ez a betű azt igényli, hogy újra állandóan Lélekké, hanggá váljék, azaz, hogy újra 'belekiáltsák a világba', vagyis: hirdessék”. Luther nem is annyira a Szentírást fedezte fel, mint inkább az élő Igét (*viva vox Dei*), amely az igehirdetésben szólítja meg az embert. Az azonban ugyancsak természetes, hogy az igehirdetés nem önkényesen szabad beszéd, hanem az írott ígéhez (textus) kötődik. A protestáns prédikációnak ezért sohasem csak témája, hanem textusa, alapigéje van.

Néhány alapvető protestáns tanítás a Bibliáról és a bibliamagyarázatról

A reformátori teológia a sola Scriptura elv alkalmazásánál magának a Bibliának a kanonizálását tekintette analógiának. Az első századokban is az történt ugyanis, hogy az ógyház megkülönböztette a szentírási és az egyéb tradíciókat. Az előbbi mint isteni kinyilatkoztatást maga fölébe emelte és kánonná, azaz mércévé tette⁷. Az elsődleges apostoli bizony-

ságtétel, az Újszövetség 27 könyve esetében ez nem volt kérdéses a reformátorok számára sem.

Az Ószövetséggel kapcsolatban azonban más a helyzet, hiszen a hellénista kortól kezdve létezik egy Alexandriai Kánon is (Septuaginta, LXX-es fordítás), amely tartalmazza az ún. apokrif, vagy másodlagosan kanonikus könyveket is. Jeromos (347-420) egyházatya fordításával (Vulgata) ez a változat lett az egyház által használt kánon. A XVI. századi reformátori hitvallások nem vetették el teljesen ezeknek a könyveknek a használatát, azonban az ószövetségi kánon fogalmának értelmezésekor az ún. héber kánon 39 könyvéhez tértek vissza, amelyet a zsidóság Kr. u. 100 körül határozott meg. Ez annyit jelentett, hogy bár a korai bibliafordításokban – így pl. mind az említett Luther Bibliában (1534), mind a Vizsolyi, Károli Gáspár által fordított Bibliában (1590) – szerepelnek ugyan, ezeket azonban sem hittételek igazolására, sem igehirdetés textusaként nem használják. A „teljes Írás” (*tota Scriptura*) és a kanonikus iratok fogalmába tehát a protestáns felfogás szerint nem tartoznak bele.

A Brit és Külföldi Bibliatársulat, amely a magyar protestáns bibliakiadást is hosszú időn keresztül gondozta, ellenezte az apokrif könyvek szerepeltetését, így már régóta csak ezek nélkül jelennek meg a protestáns bibliák. Ennek a szigorú elvnek abban mutatkozott meg a hátránya, hogy még a napoként bibliaolvasó emberek ismeretanyagából is teljesen hiányoznak pl. a Makkabeusok könyvei, vagy a Judit könyve. Ezen a helyzeten próbált javítani a Magyar Bibliatársulat, amikor neves fordítók munkájának felhasználásával kiadta a *Deuterokanonikus bibliai könyvek* című kiadványt⁸.

Egy másik szembevetendő jellegzetessége a protestáns bibliakiadásoknak, hogy általában nem tartalmaznak magyarázó jegyzeteket. Egy téves, de sajnos elterjedt vulgáris felfogás szerint ez azért van így, mert a protestáns egyházak a bibliaolvasó egyénre bízzák a magyarázatot, vagy jobb esetben a Lélek szabad megvilágosítására hagyatkoznak. Ez utóbbit természetesen nem lehet tagadni a Szentlélek szabadságának korlátozása nélkül, azonban még sincs az egyéni önkényre bízva a Szentírás értelmezése. Már a korai reformátori tanítások és hitvallások kidolgozták a helyes magyarázat hermeneutikai elveit. Általában elvetették a patrisztikában divatosá vált allegorikus írásmagyarázást, amely egy szövegnek többféle értelmet tulajdonított. Továbbá a kialakuló felekezeti határokat átívelő megegyezés van köztük a tekintetben is, hogy a „Szentírás maga magyarázza önmagát”; azaz a teljes Írást az Ó- és Újtestamentum dinamikus kölcsönhatásában, összefüggésében lehet megérteni. Mégpedig a középpontra, Krisztusra és az evangéliumra nézve kell vonatkoztatni a periférikus részeket, valamint a homályosabb helyeket a világos és egyértelmű mondanivaló felől kell megvilágítani; figyelembe véve a bibliai korra, a megírás nyelvére és a Biblia emberi szerzőire vonatkozó jellegzetességeket is⁹. Ezzel az igénnyel a protestáns egyházak igen magasra emelték a teológiai fakultásokon a bibliai tudományok tanításának színvonalát is.

⁷ Fabiny Tibor, *A keresztény hermeneutika kérdései és története, I.*, Budapest, 1998, p. 223.

⁸ Otto Weber, *Grundlagen der Dogmatik I.*, Berlin, 1969, p. 277.

⁹ Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 1998.

¹⁰ Pásztor János, „A reformáció öröksége: Ige és Biblia”, *Theologiai Szemle XLVI*, 2003/1, p. 4.

A reformátorok hittek abban, hogy a Szentírás üzenetét közösségek is meg kell és lehet érteni. A hitvallások, a konfessziók tehát az egyház közösségében jönnek létre. Ezek tekintélye nem azonos az Írással, de a jobb megértésig útmutató szerepük van a Szentírás megértésében és helyes magyarázatában. Ezért tehát nem magyarázat nélkül adták a nép kezébe a Bibliát, hanem alapos katekézis és hitvallásos ismeretek keretében. A református tradícióban pl. ilyen szerepet töltött be a Heidelbergi Káté, amelynek 129 kérdés-felelete évszázadokon keresztül a konfirmációra felkészítés anyaga volt.

Mindemellett – különösen a kálvini tradícióban – nagy hangsúly esik arra, hogy a Szentírás üzenetének megértése csak a Szentlélek által lehetséges. Az Írás ige voltát egyedül a Szentlélek hitelesíti és teszi hatékonyá bennünk, másrészt a Szentlélek az írott ígén keresztül szólít meg és vezet minket¹¹. Ez a szöveg hordozza Isten ígét, hasonló módon mint a kotta a zeneművet, de az ihletett megszólaltatásra éppen úgy szükség van, mint a zene esetében.

Újkori viták a Szentírás körül

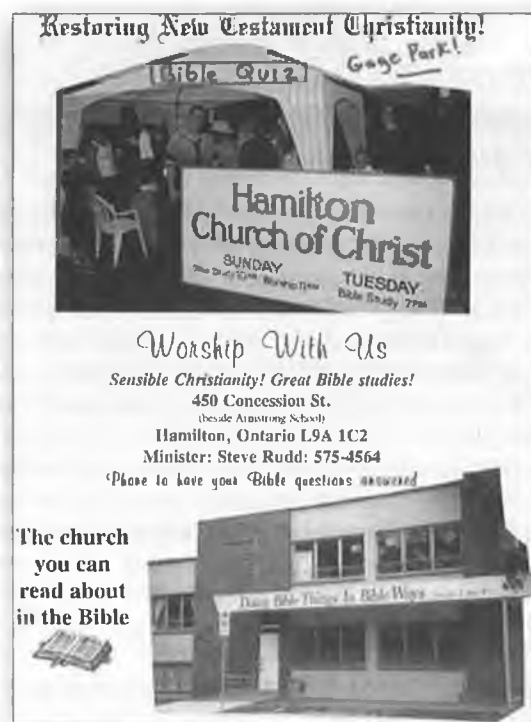
A protestáns teológia bármennyire is fontosnak tartotta a Szentírás tekintélyének a hangsúlyozását, óvakodott attól, hogy mágikus jelleget tulajdonítson magának a könyvnek. Kálvin pl. nagyon gyakorlatias módon a szemüveghez hasonlította a Bibliát, amely segít abban, hogy Istent valóban helyesen ismerjük meg¹².

A Szentírás isteni és emberi természetének kérdése különösen akkor vetődött fel élesen, amikor a bibliai világnézet szembe került a fejlődő természettudományok világszemléletével. A „kopernikuszi” vita éppen a reformáció századában osztotta meg a teológusokat, mivel a heliocentrikus világnézetben sokan a Biblia tekintélyének és megbízhatóságának a támadását látták. Figyelemre méltó, hogy már ekkor volt olyan írásmagyarázat, amely a betűszerinti értelem meghaladásával feleslegesnek látta a vitát. Kálvin szerint pl. a Bibliának a világra vonatkozó megállapításai az írás olvasóinak a képességeihez alkalmazkodtak. Mivel ezek nem tudományos megállapítások a világegyetemről, a szétválasztással gyakorlatilag szabaddá vált az út a tudományos kutatások irányába is¹³.

Másfelől azonban a protestáns írásmagyarázat nem zárkózott el a kritikai bibliatudományok vizsgálódásai elől sem, hiszen itt nem a hit és a kinyilatkoztatás ütközött a bibliai szövegek tudományos vizsgálatával. Az előbbi felette áll a kritikának, az utóbbi viszont a szöveg korának, mondanivalójának jobb megértését is segítheti. A felvilágosodás óta azonban a kritika különböző, a keresztyénséggel olykor ellenkező filozófiai előfeltételek szolgálatába is került, így kétségtelenül

növekvő szakadék keletkezett az egyetemek teológiai fakultásain tanított bibliatudomány és a gyülekezetek gyakorlati élete között¹⁴. A múlt század hatvanas éveiben egy biblikus professzor keserűen jegyezte meg: a gyülekezetek abból élnek, hogy nem tudják, mit tanítunk az egyetemen.

A történetkritikának ez az ambivalens jelenléte törvényszerűen vezetett a másik végletbe, az ugyancsak protestáns eredetű fundamentalizmushoz. A kérdés egyik szakértője, James Barr szerint a „fundamentalizmus teológia nélküli vallás... amely nem ismeri el a hermeneutika jogosságát¹⁵”. Lényegében olyan apologetikus álláspont, amelynek alaptétele az Írás *inneranciája*, tévedhetetlensége. A Szentírás tehát nem csak a hit és kinyilatkoztatás dolgaiban csatlakozhatatlan, hanem minden egyéb állításában is. A fundamentalizmus ezzel egy hamis alternatívát állít a hit és a tudomány közé. Egyrészt a „tévedés” fogalmát alkalmazza félrevezető módon. A tudomány nem nevezheti ugyanis tévedésnek sem egy régebbi kor másfajta, naiv világszemléletét, sem a szöveg műfajából fakadó sajátos beszédmodot. Értelmetlen kérdés, hogy vajon tévedett-e Arany János, amikor a Toldiban „koporsó szegeknek” nevezte a csillagokat¹⁶. Másrészt a fundamentalizmus bibliafelfogásában eltűnik a különbség Krisztus és az írott Ige között. Egy könyvnek tulajdonít olyan vonásokat, amelyek

Fundamentalista keresztyének – A „legigazabbak”?

11 Szűcs Ferenc, „A kijelentés és Szentírás”, A Károli Gáspár Egyetem Hittudományi Karának évkönyve az 1994-95. évről, Budapest, 1996, p. 102.

12 Kálvin János, A keresztyén vallás rendszere I, 6, 1. (Pápa, 1909, p. 64). Ugyanezt a hasonlatot használja egy mai lutheránus szerző is: Dr. Thies Gundlach, „2003-Das Jahr der Bibel. Aufgeklärt und fromm zugleich”, Materialdienst des Konfessionskundlichen Instituts Bensheim, 1/2003 (54. Jg.), p. 1.

13 Alister E. McGrath, Bevezetés a keresztyén teológiába, Budapest, 1995, p. 141-142.

14 Donald G. Bloesch, Holy Scripture, Downers Grove (Ill.), 1994, p. 203-208.

15 Idézi Bölcskei Gusztáv, „Történeti és szociológiai szempontok a protestáns fundamentalizmus értékeléséhez”, Confessio, 1992/1, p. 6.

16 Szűcs Ferenc, „Neo-ortodoxia, konzervativizmus és fundamentalizmus a protestáns teológiában”, Confessio 1992/1, p. 14.

egyedül Krisztust illetik meg. Bármennyire is Krisztust szimbolizálja sok protestáns templomban az Úrasztalára helyezett Biblia, mégsem léphet a helyébe. Ez a kísértés a protestáns biblicizmusban állandóan jelen van: formális tekintélyé, „pápiros pápává” válik a könyv, amint ez már a XVII. századi hitviták során megfogalmazódott¹⁷.

A fundamentalizmus, mint említettük, protestáns eredetű. Nevét egy 1910-15 között az Egyesült Államokban kiadott traktátus sorozatról (*The Fundamentals*) kapta. Hatástörténetét tekintve ma is itt a legjelentősebb, noha az európai, sőt a magyarországi protestáns egyházak több irányzatában is jelen van. A vita egyik legismertebb, a szépirodalomban, filmen is feldolgozott epizódja az 1925-ben Daytonban lezajlott ún. „majomper” volt, ahol egy tanárt fogtak perbe darwinista nézetek terjesztésért¹⁸. Az evolúcionizmus – kreacionizmus vitája a mai napig sem jutott nyugvópontba. Leginkább ez az a tükör, amely a Biblia értelmezése körül kialakult három legzetes irányzatot bemutatja: a fundamentalizmust, a liberális és a mérsékelt egyházas teológiát, amelybe az ún. evanglikál csoportok egy része is beletartozik¹⁹.

Protestáns (magyar) bibliafordítások, kiadások

A Bibliatársulatok Világszövetségének egykori főtítkára 1998-ban az alábbiakban foglalta össze a bibliafordítások és kiadások helyzetét a világban: „*A misszió nem mehetett végbe bibliafordítás nélkül. 1800-ig a Bibliát kereken 70 nyelvre fordították le. 1830-ig 140-re és a XIX. század végéig 240 nyelvre. 1997 végén a teljes Bibliát 363 nyelven olvashatják, az Újszövetséget pedig 905 nyelven, a Biblia egy-egy könyvét további 929 nyelven. Az a hatalmas munka, mely ezekben a számokban tükröződik még egyáltalán nem zárult le. A nyelvek ugyanis folyamatosan változnak, a szövegek előregednek és érthetatlenné válnak. Amíg csak ember él a Földön, a bibliafordítás feladata még nem lett teljességgel elvégezve*”²⁰.

Az impozáns számok nyilvánvalóan ökumenikus perspektívában értendők, tehát nemcsak a protestáns bibliafordításokat veszi figyelembe. Az pedig különösen öröndetes, ha már maga a fordítás és kiadás is közös római katolikus és protestáns összefogás eredményeként jött létre. A Biblia valóban missziói igénnyel akar jelen lenni a különböző kultúrákban: „*Minden népnek az ő nyelvén, hogy minden az Isten / Törvényinn iljen, minden imádja nevét*” – amint azt Sylvester János írja 1541-es Újszövetség-fordításának előszavában.

A számos XVI. századi protestáns bibliafordítás közül ki kell emelnünk az első, teljes magyar bibliafordítást, amely Károli Gáspár gönci református lelkész nevéhez fűződik, „bár egy egész tudós kör szorgoskodott körülötte”²¹. Az 1586-ban kezdődött fordítás három év alatt készült el, és 1590-ben két

kötetben került ki a vizsolyi nyomdából. Ennek a fordításnak a magyar irodalmi nyelvre tett hatásával már szinte könyvtárnyi irodalom foglalkozik, ezért ebben az írásban további taglalását mellőzhetjük. A protestáns egyházakban kialakult tekintélyét azonban mi sem bizonyítja jobban, mint hogy, bár a szövegét folyamatosan csiszolták, de egy, azt felváltani próbáló fordítás egészen a XX. századig nem jelent meg. A legátfogóbb szövegrevízió 1908-ban történt, ám az átdolgozás irányelvei közt fontos szempontként jelent meg, hogy „*oly közmondásszerűvé vált mondások, melyek bementek a köznyelvbe, hagyassanak meg ott is, ahol az exegéta különben nem tudná is elfogadni a Károli fordítást*”²². Úgy tűnik, hogy még évekkel az új fordítású Biblia megjelenése után is a lelképásztorok és gyülekezetek is szívesen ragaszkodnak a revideált Károli archaikus szövegéhez, ezért folyamatosan újabb és újabb kiadásaira van szükség.

Az új protestáns magyar bibliafordítás 1947-1974 között készült el, evanglikus és református tudósokból álló két szakbizottság (ószövetségi és újszövetségi) munkájaként. Azóta már ez a szöveg is széleskörű vitán és számos javításon ment keresztül, sőt jelenleg is érkeznek a kiadóhoz stílári és a nyelvi gördülékenységet szem előtt tartó javaslatok, de elvi, teológiai jellegű hozzászólások is.²³

A bibliaolvasás mai szokásai

A bevezetőben említett klasszikus bibliaolvasási hagyomány folyamata sajnos többször megszakadt. A puritanizmus, a pietizmus, valamint a XIX-XX. századi belmissziói ébredési mozgalmaknak a hatására azonban újra a mindennapi kegyesség részévé vált egy-egy ó- és újszövetségi résznek az elolvasása. Különböző útmutatók, vezérfonalak terjedtek el. Közöttük is az egyik legismertebb a herrnhuti testvérközösség által összeállított *Losung*, amely főként az evanglikusok körében örvend népszerűségnek. A református egyház is évtizedek óta ad ki *Bibliaolvasó vezérfonal*-at, amelynek egyebek között az a jelentősége, hogy az egyébként szabad textusválasztás ellenére sok lelképásztor ehhez igazodik a vasárnapi igehirdetés alapigéjének kiválasztásakor. Így a gyülekezeti tagok előre is készülhetnek a közös bibliai szakasz elolvasásával. A vezérfonalak vásárlási statisztikái is arra engednek következtetni, hogy a hitüket gyakorló protestáns gyülekezeti tagok több-kevesebb rendszerességgel ugyan, de folyamatosan olvasnak egy-egy ó- és újszövetségi könyvet. A bibliaórák pedig arra nyújtanak lehetőséget, hogy a „kijelölt részt” közösen megbeszéljék, ill. az olvasáshoz szakszerű segítséget is kapjanak. Ez utóbbihoz egyébként ma már használható kiadványok is rendelkezésre állnak.

Szűcs Ferenc²⁴

17 Török – Kocsis – Szűcs, *Dogmatikai prolegomena*, Budapest, 2000, p. 282.

18 Szűcs Ferenc, „Neo-ortodoxia...”, i. m., p. 11.

19 A. E. McGrath, i. m., p. 114-117.

20 Ulrich Fick, „A Biblia jelentősége a XXI. század keresztyénsége számára”, *Confessio* 1998/3, p. 9.

21 Bottyán János, *A magyar Biblia évszázadai*, Budapest, 1982, p. 54.

22 Bottyán János, i. m., p. 105-106.

23 Dr. Karasszon Dezső, „A bibliafordító munka szükséges korlátai”, *Theologiai Szemle* XLV, 2002/2, p. 86-88.

24 A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán a rendszeres teológia tanszékvezetője.

A Biblia üzenete

Ha a „bibliai üzenet” szókapcsolatot a Yahoo-programba begépeljük akkor 1520 cikket találunk, ami azt jelenti, hogy a kérdés foglalkoztatja az embereket, és igen magas reprezentációval jelenik meg az Internet világában. Az egyik ilyen cikk, Dér Katalin írása, hermeneutikai problémaként fogalmazza meg a kérdést¹. Vagyis amikor a Bibliával kapcsolatban üzenetről beszélünk, akkor nem egy konkrét szövegnek vagy mondatnak a jelentését boncolgatjuk, hanem egy kisebb, vagy nagyobb írás egész mondandójára kérdezzük rá.

Amikor a „bibliai üzenet” után nyomozunk, akkor nem egyszerűen csak olvasóközpontú értelmezést végzünk, hanem valami olyan benyomásról szeretnénk képet kapni, amely az olvasóban, gondolkodásában és egész lelki világában maradandó nyomot hagyott a Biblia olvasása után. Pár éve a *Vigilia* folyóirat körkérdést intézett neves magyar közéleti személyiségekhez, írókhoz és költőkhöz, válaszoljanak arra a kérdésre: „Ki nekem Jézus Krisztus?” Egészen megdöbbentő válaszok érkeztek. De hasonló kérdést is intézhetünk az emberekhez: „Mit jelent nekem a Biblia?” Szintén egy internetes portálon 2430 választ találhatunk erre a kérdésre, ami azt jelenti, hogy ez is igen izgatja az embereket. Idézzünk csak néhányat, hogyan fogalmazza meg ezek a cikkek a Biblia üzenetével kapcsolatos mondandójukat, vagy kérdéseiket? „A Biblia tanúsága szerint”, olvashatjuk az egyik cikkben. „Mit jelent nekem, svéd protestánsnak, Mária?”, írják egy másik helyen. Egy missziós lap így teszi fel a kérdést: „Ha Jézus ma este jönne vissza, készen lennél-e?” Ez a szerző sokkal konkrétabban kérdezi rá a Biblia személyesen felfogott üzenetére, mint a *Vigilia* körkérdése: „Mit jelent neked Jézus?” Az *Új Ember* egyik száma azt kérdezi, hogy az örömeinknek mit jelent a keresztyénység, mit jelent a Biblia Isten gyermekének – kérdi egy adventista lap. Egy Interneten chatelő ezt írja: „Szerintem az értelmes hívők és nem hívők között az a különbség, hogy a hívők értelmezték a Bibliát, amit természetesen nem szó szerint kell érteni. Így felvetni a kérdést, hogy létezik-e Isten, vagy nem, nézetem szerint nincs értelme, mert bármit mond bárki, pro és kontra, nem tudja bizonyítani, hogy igaza van”. A jóindulatú chatelő úgy tűnik az átlagnál is tágabban értelmezi a bibliai üzenet tartalmát.

A magyarázók

A Biblia, a Szentírás olyan könyv, amely nem egyszerűen emberi üzenetet közvetít, hanem Isten üzenetét, amelyhez nem csak az a tanulmányírás tartozik, amellyel a katedrások teológusok foglalkoznak, hanem a hívő személyes élettörténete, életvitelének esetenkénti megváltozása, miután találkozott a Biblia üzenetével. Augustinus (354-430) számára külön életrajzi fejezet a Bibliával való találkozása. Luther Márton (1483-1546) pedig a keresztyénység megreformálását teológus

Augustinus – A kereső ember

elődeitől eltérő Biblia értelmezésére alapozta, amely szintén személyes élményen alapult, hiszen ha megvizsgáljuk tudományos és hermeneutikai módszerét, az nem sokban különbözött elődeiétől. Maga is alkalmazta ugyanis az allegorikus magyarázatot, mint középkori elődei. Manapság a Jehova tanúi állítanak meg az utcán sajátos *Jelenések könyve* értelmezésükkel, melyben nem a Biblia szövege a lényeges, hanem a szöveghez kötött saját tanítás, amelyet úgy tüntetnek fel, mint a szöveg egyetlen és hiteles olvasatát. Mindegyik magyarázó önmaga tevékenységét tekinti kulcsnak a Biblia üzenete megfejtéséhez. Ha a magyarázót el tudom fogadni, akkor már nem is kell egyénileg fáradoznom az üzenet megfejtésén, mert készen találják elém a mondandót.

A szerző

Persze a Bibliával kapcsolatban még inkább kíváncsiak vagyunk a szerző véleményére is, mint más írás esetében. Azonban a Bibliának legalább két szerzője van: a kinyilatkoztató Isten és a kinyilatkoztatást írásba foglaló emberi szerző (prófeta, evangélista vagy apostol, szerkesztő vagy redaktor). Az olvasó abban a helyzetben van, hogy arra kell rákérdeznie, hogy melyik szerző véleményét olvasta ki a szövegből. Amikor a Biblia isteni üzenetéről szoktunk beszélni, akkor azt mondjuk: „Ez az Isten Igéje”. Az egyik pap, amikor felolvasta Zsuzsanna történetéből Holofernéz meggyilkolását, nem volt hajlandó azt mondani a felolvasott szöveg végén, hogy

¹ Dér Katalin, *Vallási szövegek hermeneutikája. A Biblia hermeneutikája, mint kommunikációs probléma.*

„ez az Isten Igéje”, hanem csak azt, hogy ez van a Szentírásban. Mi az oka ennek a szokatlan tiltakozásnak? Az Isten Igéjét valóban írott szó közvetíti, de az nem található meg feltétlenül a Biblia mindegyik leírt mondatában. Az isteni üzenet sok esetben a szöveg mögött rejtőzik. Az emberi szöveg igyekszik körülírni az isteni üzenetet. Amint beletekintünk a szöveg emberi, kortörténeti jegyeibe, és elkezdjük megérteni az emberi szerző gondolkodásának történeti korlátait és konfliktusait, akkor fedezzük fel, hogy a szerző a maga korában milyen vallási választ adott a megélt konfliktusaira.

A vallási üzenet megértésének olvasói feltétele

A Biblia emberi szerzőjének alapvetően más a tapasztalata a világról, sőt az Istenről is más a képe, mint egy pesti aluljáró utcai prédikátora átlag közönségének. A Biblia vallásos kultúrában született írásmű, olyan olvasók számára, akik vallásos emberek voltak, még akkor is, ha vallásosságuk nem volt tökéletes. De az ókorban a Biblia minden olvasója, a középkorban pedig az olvasók több mint 90 %-a vallásos üzenetként olvasta a könyvet; még azokat a formulákat is, amelyekről ma már tudjuk, hogy korhoz kötött irodalmi elemek voltak. Ennek következtében a Bibliában lévő emberit is isteni fénnel ruházta fel. Válaszul, a mai olvasó az istenit is igen sok esetben csak emberi próbálkozásnak tekinti. Egy általános iskolás, 3-4. osztályos gyerek, Káin és Ábel történetében mesét, a Miatyánk imádságban pedig verset lát, mert szüleitől nem kapott tapasztalatot az imáról, és bibliai olvasmányait nem tudja megkülönböztetni a mesekönyvétől. Sőt, akit a hittan órán, mint szent olvasmánnyal ismertettek meg a Bibliával, az 14-15 éves korában fellázad ezen, kizárólagos olvasat ellen, és azt mondja,

hogy mese az egész. A tizenéves számára a Bibliából kedvelt olvasmány lehet az *Énekek éneke*, de feltehetően emésztetlenül unalmas olvasmányként tekint a *Prédikátor*, vagy *Izajás* próféta könyvére. A zsoltárokat nem mindenki használja imádságként, Pál leveleit pedig nem minden tizenéves lapozza fel életének „Sturm und Drang”-ja idején eligazító olvasmányként. Az is igaz, hogy a 40-50. év után egyre többen nyúlnak a bibliai bölcsességi irodalomhoz. Vigasztalásként, vagy egyéni tragédiák után, könnyen találnak megható gondolatokat a szenvedő Jób panaszai között. Amit korábban meseként hallgattak, később, mint unalmas olvasmányt elutasítottak, arra a jó, vagy a keserű élettapasztalatok után lelkiileg kiéheznek.

A vallási üzenet megértésének folyamata

A vallási üzenet, Isten igéjének a megértése, nem csak tanulás, hanem az olvasó lelki állapotának a kérdése is. Kölcsey még arra intette az olvasóit, hogy mint „üres beszédű társalkodót, úgy kerüljék a tartalmatlan könyvet”, pedig az ő korában a nyomtatott könyv a mi korunkhoz képest még ritkaságnak számított, s legtöbbször értékes gondolatokat tartalmazott. Ma már akármiről lehet könyvet olvasni, és aki az Interneten is olvas, az mindenhez hozzáfér; jóhoz és rosszhoz egyaránt. Szélhámoskodnak az istenivel, és félreinformálnak az emberiről. Sőt a Bibliáról is lehet farsztó tanulmányokat olvasni, konferenciák és tudományos értekezések anyagaként. Vaskos kézikönyvekbe merülhet el az ember, tanulmányai végén esetleg vallástudományi szkepszisnél kötve ki, vagy egyfajta relativizmust olvasva ki az összetett szövegekből.

Az emberek olvasási szokásai megváltoztak: újságot olvasnak és hirdetéseket. Úgy gondolják, hogy a Biblia Isten hirdetési újságja, s a benne lévő ígéretek, Isten reklámozott külön ajándékai. Leginkább ezért kedvelik az emberek a bölcsességi irodalmat, mert rövidek a mondatok, könnyen beidézhetők egy tanulmányba, egy ünnepi beszédbe, vagy felhasználhatók egyszerűen a társalgásban. Ilyen módon azonban az emberek soha nem fogják fel Isten üzeneteit, nem értik meg a Biblia üzenetét. Ahhoz ki kell lépni a reklám ízü újságok és hírszatórnak világából. Miután kiműveltük magunkat kortörténetből és műfajokból, le kell ülni csendesen az Isten igéje elé és tiszta szívvel megérteni olyan alapvető kijelentéseket, mint „megváltottalak”, vagy „amikor még bűnösök voltunk Isten feláldozta magát a bűnösökért, pedig az igaz emberért is alig hal meg valaki”. Vannak emberi beszélgetések, amelyekre fel kell készülni, mert különben értetlenül szaladnak el fülünk mellett a szavak. Vannak olvasmányok, amelyhez érdemes előtanulmányokkal készülni, különben csak betűket lát a szemünk, de az eszünk, a szívünk, az érzelmeink nem kerülnek kapcsolatba az olvasottakkal.

Aki valamit is meg akar érteni a Biblia üzenetéből, annak azzal az alázattal, és nem szkepszissel, kell leülni a „Könyv” elé, ahogyan azt az egyik szerző írja: „Ki érti Isten titkos terveit”. Ha az ember és a könyv isteni gondolatai találkoznak, akkor az ember lelke kész lesz megérteni Isten üzenetét.

Isten – A „keresztény” Európa reklámügynöke

Benyik György²

2 A Szegedi Hittudományi Főiskola Biblikus Tudományok Tanszékének a vezetője.

A Tóra-olvasás törvényei és szokásai

A Tóra-szekrényből kivett Tóra-tekercest a felolvasás előtt és után körmenetben kísérik végig a zsinagógában. A körmenet alatt a gyülekezet áll. A rabbinikus tekintélyek szerint a Leviták 19,32 („Ősz fő előtt kelj fel, s tiszteld az öreg ember személyét: félj az Úrtól, a te Istenedtől: én vagyok az Úr!”) azt jelenti, hogy fel kell állni, ha egy Tóra-tudós vagy egy idős ember halad el előttünk. Az argumentum úgy folytatódik, hogy ha fel kell állni azok előtt, akik a Tórát tanulmányozzák, mennyivel inkább ezt kell tenni a Tóra előtt (Talmud-Kiddusin 33b). Szokássá vált a gyülekezetekben a tekeres körüli össze- gyűlés, és a tekeres megcsókolása, amikor az elhalad előttük.

A felolvasónak fel kell készülnie az olvasásra. A részletet felolvasás előtt el kell próbálnia. Olvasás közben egyenesen kell állnia, tisztán és világosan, de nem eltúlzott módon kell a szavakat kiejtenie. Ha eltéveszt egy szót úgy, hogy annak az értelme megváltozik, meg kell ismételnie az olvasást. A Tórát csak akkor lehet olvasni, ha legalább egy minján (tíz felnőtt férfi) jelen van. Szokás, hogy egy, még nem bár micvá fiút, aki kezében tart egy héber Bibliát, tizediknek számítanak, ha nincs meg a létszám. Bár megengedett hogy növeljék azoknak a számát, akiket felhív- nak a szombati olvasáshoz, nem kevesebb, mint három versszakot kell mindegyiküknek felolvasni. A szakaszokat ezért tovább szokták osztani, de figyelni kell arra, hogy egyik szakasz se fejeződjék be egy nem kedvelt témával. A személyt héber nevén és apja nevén szólítják olvasáshoz. Ha ő egy rabbi, akkor a címe szerint hívják (*morénú háráv*). A morénú középkori eredetű címe a zsidó tudományokban kiváló személyeknek, elsősorban rabbiknak. A bővebb cím: morénú háráv. A rabbi címe saját hitközségében: móre morénú háráv (mester, mesterünk a rabbi). A felolvasó a legrövidebb

úton lép fel a *bimá*-ra (megemelt dobogó, melyen a Tórát olvassák), és a leghosszabb úton lép le onnan. Ezzel demonstrálja azt, hogy mennyire várja, hogy felhívják, és milyen vonakodva távozik onnét. Amennyiben a felolvasó a zsinagóga közepén ül, vagyis egyenlő távolságra minden oldaltól, akkor jobbról kell felmennie, és balról távoznia. Olvasás előtt és után is egy speciális áldást mond (ld. *birkát hátórá*). A bimá a régi, illetve az ortodox közösségekben a zsinagóga közepén

helyezkedik el. Lépcsőkön mennek fel rá. A jeruzsálemi templomban, az egykori *héchal*-ban (csarnok) állt aranyoltárt szimbolizálja, és azért kell a zsinagóga közepén állnia, mert az oltár is a Szentély közepén állt.

A kabbalisták (kábóló: hagyomány, misztikus tan; a XIII. században a titkos tanokat kezdték így nevezni) a Tóra olvasását a Sínai-hegyi theophania drámai megjelenítésének tekintik. A felolvasó van a Mindenható helyében. Akit felhívtak, az a népet képviseli, melynek a Tóra adatott, és a *gábbáj* (a gyülekezet vezetője, aki beosztja az áliját és az olvasó mellett áll) Mózes szerepét birtokolja. Mások, akik számára a Tóra olvasása szintén ezt a drámai megjelenítést jelenti, a gábbajt gondolják a Mindenható, a felolvasót pedig Mózes helyébe. A gábbáj (gábbáj c'dáká; adománygyűjtő) a Szentföld római megszállá-

sa alatt adóbehajtó volt, ma a templom és az istentisztelet felelőse. Ő áll a tóraolvasó asztalnál és mutatja a szavakat és a sorokat a Tórában. Rabbi Simeon mondja: „Amikor a Tóra-tekercest nyilvánosan kiveszik, hogy felolvassák, akkor a kegyelem mennyei kapui megnyílnak, és a szeretet ott fenn felébred. Az embernek akkor azt kell mondania: 'Áldott legyen a Neve'” (Zohár Ex. 206a).

Egy szombaton hét álijá van, melyekből az első egy kohánitáé, a második egy levitáé, és őt az izraelitáké. Amennyiben nincs levita jelen, a kohánitát ismét felhívják, hogy vegye el a levita részét. Amennyiben nincs kohánitá jelen, sem levita, sem pedig izraelita nem veheti át a részét, és akkor a második helyre sem levitát hívnak, hanem izraelitát. Az őt izraelita hely egyikére sem hívható kohánitá vagy levita. Mivel azonban megengedett az olvasmányok kibővítése, ezen utolsó kiegészítő részhez felhívhatják őket. Apa és fia, vagy két fivér nem hívható fel olvasásra egymás után, hogy így meg-

Tóra – A Törvény tisztelete

akadályozzák azt, hogy a közeli rokonok együtt tanúskodjanak, amit tilt a zsidó törvény (a Tórához azért hívják fel az embert, hogy tanúskodjon annak igazáról). A következő személyek elsőbbséget élveznek a Tórához való felhíváskor: 1) a vőlegény, aki a következő héten köt házasságot, vagy azon a héten kötött; 2) a fiú, aki elérte a vallási felnőttkort (bár micvá); 3) a férj, akinek a felesége gyermeket szült számára; 4) a férfi, aki a szüleinek haláláról emlékezik meg (Jahrzeit); 5) a fér-

Zsinagóga – A közösség megtartó ereje

fi, aki a gyászidőből kel fel (sivá). Az álijá felmenetelt jelent. Akit a Széfer Tóra olvasása után az áldások olvasására felhív-
nak, arra mondják, hogy „felmegy a Tórához” (*álíjá lá-tórá*). A kifejezést azért használják így, mert a *bimá*, melyen a Tórát olvassák, általában egy emelvény, amelyre lépcsők vezetnek fel. Eredetileg a felhívottak maguk olvasták fel a Tóra-része-
ket, ma azonban egy képzett olvasó végzi a felolvasást, mert nem mindenki tudja elolvasni a magánhangzó nélküli (ponto-
zatlan) héber szöveget.

Sábbát idején megtiszteltetés a nagyra értékelt harmadik és hatodik áliját kapni. Az a szokás, hogy ezeket különlegesen tanult és jámbor férfiaknak adják. Ugyanez vonatkozik az utolsó álijára, különösen, ha az olvasmány a Tóra öt könyve valamelyikének befejező részéből való. Különlegesen értékelt résznek számítanak: Mózes éneke (*Kiv* 15,1-21) és a Tízparancsolat (*Kiv* 20,1-14 és *MTörv* 5,6-18). A gyülekezet áll, mialatt ezeket a részeket olvassák. A *Kivonulás* 32,1-33,6, a *Leviták* 26,14-43, a *Számok* 11 és a *Második Törvénykönyv* 28,15-68 részeket halkan olvassák, mert ezek Izrael bukásairól szólnak.

A *máftir* (befejező) a Tóra befejező olvasmánya, mely általában a heti szakasznak, a szidrának vagy az aktuális ünnepre vonatkozó olvasmánynak néhány utolsó versét tartalmazza. A máftir szerepe az, hogy lehetővé tegye a felolvasó számára, akit felhívják a Tórához, hogy először a Tóra egy szakaszára vonatkozó áldásokat recitáljon, és így az emberek ne hiessék azt, hogy a prófétai olvasmány egyenértékű a Tóráéval. A máftir nem kötelező része a Tóra-olvasmányoknak. Elvileg azt nem felnőtt személy is olvashatja, ami egyes gyülekeze-
tekben szokás is. Ez a gyakorlat azonban nem jellemző az askenázi közösségekre, akik egy bár micvá fiút hívnak fel áljá-
ra, hogy a máftirt recitálja, ezzel is kifejezésre juttatva, hogy az ifjú elérte a felnőttkort.

Tóra-olvasás alkalmával más módon énekelnek, mint a háftóránál. Az askenázi és a szefárd rítusok más és más cantillációt használnak. Egyedi cantilláció van az *Eszter* köny-

ve, a *Síralmak* és a *Rút Könyve* a *Prédikátor Könyve*, és az *Énekek Éneke* olvasásához is. Helytelennek tekintik egyik cantillációnak a másikkal való összekeverését. Ha egy ilyen cserét megkísérelnek, akkor „a nem mozdíthatod el a szomszédod határait, melyeket előző generációk helyeztek el” részt mondják a *Második Törvénykönyv* 19,14 alapján („Ne szedd fel, s ne vidd tovább felebarátod határköveit, amelyeket őseid tűztek le birtokodon, amelyet neked az Úr, a te Istened majd azon a földön ad, amelyet birtokul nyerni fogsz”). A felolvasónak nem kell megismételnie azokat a szavakat, melyeket helytelen cantillációval olvastak fel. A szefárd gyülekezetben a tekercset olvasás előtt felemelik (*hágbáá*) és megmutatják a gyülekezetnek. Az askenázi zsinagógában ezt a szertartást az olvasás után végzik. Amikor a tekercset felemelik a gyülekezet éneklő: „Ez az a törvény, amelyet Mózes Izrael fiai elé helyezett” (*MTörv* 4,44). A Tóra-olvasás után megtisztelnék két férfit a Tóra felemelésével, illetve felöltöztetésével. A hágbáával megtisztelt férfi felemeli és megmutatja a Tórát, majd kezében tartja mindaddig, míg a g'lilá-val megtisztelt személy teljesen össze nem göngyöli a tekercset és rá nem adja a díszes Tóra-ruhát (*Hágbáá-G'lilá*: A Tóra felemelése és összegöngyölése). A Tóra felemelésekor a gyülekezet a „V'zot Hátórá” kezdetű imát mondja.

A *háttará* (háftóra: felmentés, zárzó) a Tóra-olvasást befejező prófétai fejezet. A háftárát szabad könyvből olvasni, el-
lentétben a Tórával, mely csak pergamen tekercsből olvasható fel. Egyetlen személy olvassa, s hogy a tisztelet ne legyen ki-
sebb, mint azoké, akik a Tórából olvastak fel, a háftára előtt is felolvasnak egy rövid részt a Tórából.

A Tórát csak olyan tekercsből olvashatják, mely kósernek tekinthető (megfelelő a használatra), és nem olyanból, amit *pászúl*-nak, nem megfelelőnek nyilvánítottak, mert helytelenül írták, vagy a szavai, illetve a betűi olvashatatlanokká vál-
tak. A tekercs akkor is alkalmatlan az olvasásra, ha akár csak egy betű is hiányzik belőle. A tekercset nem lehet pontozással írni, nem lehet benne más csak a mássalhangzók. Ha a magánhangzók vagy a cantilláció jelzései benne vannak, nem megfelelő az olvasásra. Ha az olvasás alatt fedezik fel, hogy a tekercs nem megfelelő az olvasásra, vissza kell vinni a Tóraszekrénybe, és egy másik tekercset kell elővenni. A második tekercsből ott kezdődik az olvasás, ahol az elsőben felfedezték a hibát. Ha ez szombaton történik, a második tekercs olvasá-
sához is fel kell hívni a hét olvasót, még akkor is, ha már az elsőhöz néhányan már fel lettek hívva.

Szécsi József[†]

Bibliográfia

...*Encyclopaedia Judaica*, 1972.

Blau (H.) – Láng (K.), *Szájról-szájra. Zsidó szógyűjtemény*, Pápa, 1941.

Jólesz (K.), *Zsidó hitéleti kislexikon*, Budapest, 1985.

Ujvári (P.), *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest, 1929.

Unterman (A.), *Zsidó hagyományok lexikona*, Budapest, 1999.

A Magyarországon forgalomban lévő katolikus hittankönyvek zsidóságképe

Az utóbbi évtizedekben – részben a biblikus teológia társ-tudományainak a viszonylag gyors fejlődése, részben pedig a Szentszékek Izrael és a zsidóság iránt tanúsított, a korábbinál sokkal tárgyilagosabb magatartása következtében – a katolikus biblikus tárgyú szakirodalom komoly változáson ment keresztül. Ez a változás főleg a német és az angol nyelvterületen figyelhető meg, de hazánkban sem jelentéktelen. A magyar katolikus felfogást és szellemiséget képviselő publikációk között is megnőtt az olyan írások száma, amelyek a zsidósággal, mint a kereszténységet megelőző, de az attól függetlenül is létező és önálló értékeket képviselő vallási kultúrával foglalkoznak. A katolikus teológiai főiskolákon sem hallható ma már olyan előadás, nem olvasható olyan jegyzet vagy ajánlott irodalom, amely pl. a teljes héber Bibliát csupán az Újszövetségre utaló próféciák és előképek sorozatának tekintené, vagy Jézus tanítását és tevékenységét kora zsidóságával szembenállónak tüntetné fel.

Ugyanakkor érthetetlen és szomorú, hogy ez a szemléletváltás csak hiányosan jutott el a „második szint”-re, a magyar katolikus templomok szószékeire, valamint az egyházi iskolák többsége által használt, magyar katolikus szerzők által írt hittankönyvekbe. Nyugtalanító dolog ez, mert a jövő szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy mit hallanak a hívek vasárnap a templomban, és mit tanulnak a gyerekek a hittanórán. Nyugat-Európában az akadémiai, szakirodalmi szint és a hitoktatás közti „követési távolság” sokkal kisebb; sőt vannak országok, ahol elenyésző. A zsinati szellem érvényesítése – úgy tűnik – ebben a vonatkozásban nálunk még várat magára.

Nem állíthatom, hogy minden katolikus hittankönyvet elolvastam, ami jelenleg Magyarországon forgalomban van. Kerettanterv és a püspöki kar által ajánlott hittankönyv-jegyzék létezik ugyan, de az ismeretségi körömben szerzett benyomások – harminc, különféle korú és élethelyzetű hitoktatót kérdeztem meg – azt látszanak bizonyítani, hogy hitoktatóink jó része sem a kerettantervhez, sem az ajánlott tankönyvekhez nem ragaszkodik szigorúan. A többség csak alkalmilag, s van, aki egyáltalán nem használja a szóban forgó tankönyveket. Aki közülük tud idegen nyelvet, fordítgat; aki nem tud, improvizál saját ismeretei alapján, vagy használja, amit leginkább használhatónak ítél, és a keze ügyébe esik. Nyilvánva-

ló, hogy harminc tanár oktatói gyakorlatából nem szabad messzemenő következtetéseket levonni, az azonban ennyiből is látszik, hogy sokkal több egyéni tanterv és segédanyag létezik, mint amennyiről tudomásom van. Jelenlegi tanulmányom megírását mindenesetre nem az önálló kezdeményezések és kísérletek ihlették, hanem az a 14 tankönyv, amelyek a kerettanterv és a püspöki kar ajánlásával kerültek forgalomba, vagyis amelyek a legtöbb katolikus iskola, továbbá plébániahivatal könyvtárában megtalálhatók¹.

Hitoktatás és zsidóságkép

Tudomásom szerint 1990 óta csupán két olyan konferenciát rendeztek hazánkban, amelynek egyik fő témája a keresztény hitoktatás zsidóságképe volt. Az első 1992 márciusában a budapesti Városházán tartotta a Zsidó-Keresztény Párbeszéd Kör, az emberi jogokkal foglalkozó nagyszabású konferencia egyik szekciójaként². Az itt elhangzott előadásoknak és vitáknak élénk sajtóvisszhangja volt; a tanácskozás teljes szövege pedig 1994 januárjában, *A gyerekeknek nem mindig mondják meg az igazat* címmel látott napvilágot. A másik konferencia résztvevői 1996 júliusában találkoztak a debreceni Református Teológiai Akadémián. Ezt a tanácskozást a Keresztény-Zsidó Társaság és a Nemzetközi Keresztény-Zsidó Tanács holland tagozata (OJEC) rendezte mintegy harminc, különböző felekezettű keresztény, valamint zsidó hitoktató részére. Itt a sajtóvisszhang elmaradt, az előadások anyaga is csak a következő évben (1997) és kis példányszámban jelenhetett meg.

A két konferencia előadásai sok hasonlóságot mutatnak, hiszen az előadók szinte kivétel nélkül úgy látják, hogy a hitoktatásunk, hittankönyveink által sugallt zsidóságkép sürgős felülvizsgálatra és kritikára szorul. Az 1992-es tanácskozáson Majsai Tamás református teológus, egy svájci konferenciára hivatkozva, a következőket szögezte le: „...a Szeretet evangéliumának két évezreden át való hirdetése sem volt elegendő ahhoz, hogy megakadályozza a keresztények között a Jézus népe ellen való gyűlölet és megvetés érzésének legkülönbözőbb formák között való megnyilvánulását. ...Ki kell kü-

1 Jegyzékük a tanulmány végén olvasható.

2 Ebben az évben – 1992-ben – jelent meg magyarul Reinhard Neudecker „Az egy Isten sok arca” című könyve is a Magyar Keresztény-Zsidó Tanács gondozásában. A könyv egyik fejezete részletezi a tárgyilagos zsidókép kialakításának szükségességét a hitoktatásban.

szöbölünk a zsidókkal kapcsolatban minden olyan érzést, amelyet a tanítás, vagy a keresztény hirdetések során a téves, pontatlan, vagy kétértelmű magyarázatok, bemutatások kelthetnek”. Margarete Schopenhauer, holland református teológus, a debreceni tanácskozás egyik fő inspirálója pedig a következő véleménynek adott hangot „Tanítás a judaizmusról” című előadásában: „A sok nemzetközi tanulmányból újra és újra kiderült, hogy a meglévő tananyag olyan képet fest a zsidóságról, amely negatívan érinti a zsidókat, és amelyben ők nem ismerik fel saját magukat. A kutatók arra a megállapításra jutottak, hogy itt tényleg a ‘gyalázkodás tanáról’ van szó”. Még a visszafogottabban érvelő dr. Szécsi József katolikus teológus is úgy látta, hogy sok a rendeznivaló: „...talán nem az a probléma, hogy – a hittankönyvek – mit tanítanak, hanem az, hogy mit nem. A tanítás nem ismeretanyag átadása, hanem nevelve oktatás. ...Hiányzik például a zsidóság történetének a bemutatása az elmúlt 2000 évet érintve, valamint az ünnepek és szokások ismertetése”.

Valóban okozhat súlyos értelmezési zavarokat mindaz, ami hittankönyveinkből, katekézisünkben hiányzik, mégis úgy vélem, legelőször azokat az ismereteket kellene a judaizmuson belüli megfelelő helyükre visszailleszteni, mintegy beágyaznunk, amelyek nem hiányoznak ugyan homiletikáinkból és hitoktatásunkból, az eredeti összefüggésből kiesve azonban valódi tartalmukat, üzenetüket mégis elveszítették. Nem könnyű feladat ez, mert végrehajtása során időről időre azzal kell szembesülnünk, hogy a zsidó gondolkodásban jó néhány fogalomnak más a jelentése, mint a görög-latin gondolkodáson alapuló keresztény teológiában.

Ezen fogalmak közül most csak a legfontosabbakra szeretném felhívni a figyelmet. A zsidó gondolkodásban a mienktől eltérő, sajátos szerepet tölt be az idő. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a zsidóságnak nincs kronologikus tudata. Gyakran beszélnek úgy Ábrahámról, mint a saját nagyapjukról, a széder estén pedig úgy élik át az Egyiptomból való kivonulás történetét, mintha annak maguk is részesei lettek volna. Az idő dinamikus valóság. Múlt, jelen és jövő ugyanarra a tényrendszerre utal, az időnek bármikor bármelyik szegmense aktuálissá, élővé válhat, egyéb részletei pedig elmosódhatnak. (A bibliai héber nyelv nem is határolja el élesen az igeidőket.) Mindebből következik, hogy a zsidó tudat a kereszténytől egészen eltérő módon gondolkodik a történelemről. Náluk a történelem személyes oldala dominál: én a nép része vagyok, népem pedig az Isten népe. Ami velem, ill. a népemmel történik, Isten szava, üzenete a közösség számára. Párbeszédünk szüli a történelmet.³

Ugyancsak eltérő módon gondolkodnak a szövetségről. Az izraelita számára a szövetség aktus, Isten és Izrael közös cselekedete. Ilyen értelemben tehát nem beszélhetünk több szövetségről, hanem csak annak a történelmet át- meg átszövő

egynek a mind újabb és újabb megfogalmazásáról. A szövetséget minden bűn felbontja, és minden megtérés helyreállítja; legyen bár szó az egyes ember bűnéről, vagy az egész népről. A szövetség ezért mind a mai napig folyamatos. Nem zárult le a héber Biblia utoljára kanonizált irataival, de léte nem is kapcsolódik szervesen az üzenet írásba foglalásához. Teljesen értelmetlen dolog tehát külön Ószövetségről és Újszövetségről beszélni, mintha valami befejezettet lezárnánk, és egy aktuálisabb, autentikusabb üzenetsort nyitnánk meg. Az újszövetségi iratok szerzői egyébként nem is léptek fel ezzel az igénnyel.⁴ Isten és Izrael szövetségének folyamatos voltát a *Nostra Aetate* kezdetű zsinati dokumentum szintén elismeri. Hangsúlyozza, hogy Isten nem bontotta fel szövetségét az Ő népével.⁵

E tanulmány túlnyomó részét ugyanakkor mégsem a dr. Szécsi József által vázolt hiányok részletekbe menő felsorolása, ill. az eredeti gondolkodásmódtól elszakadt fogalmak magyarázata tölti ki (ez utóbbi ilyen szűk terjedelemben nem is volna lehetséges), hanem azon konkrétan megjelenő hibák és tárgyi tévedések, amelyek a jelenleg forgalomban lévő katolikus hittankönyvek által nyújtott zsidósággépet eltorzítják.

Berber zsidó lány – A másság vonzása/taszítása

3 Raj Tamás (szerk.), *A gyerekeknek nem mindig mondják meg az igazat, Makkabi, Budapest, 1994, pp. 67-68.*

4 Katekézis és iskolai oktatás a zsidóságról Hollandiában és Magyarországon. (Keresztény-Zsidó Társaság Könyvtár, 2), Budapest, 1997, p. 48.

5 Raj Tamás (szerk.), i. m., p. 58.

6 Lásd Rékai Miklós, „Az idő a zsidó kultúrában”, in: Fejős Zoltán (szerk.), *A megfoghatatlan idő. (Tabula Könyvek, 2), Budapest, 2000, p. 70.*

7 Lásd Újvári Péter (szerk.), *Zsidó lexikon, Budapest, 1929, pp. 868-869.*

8 Cserháti József – Fábián Árpád (szerk.), *A II. Vatikáni zsinat tanítása, Szent István Társulat, Budapest, 1986, pp. 411-412.*

Az elődöktől átvett téves, vagy tudatosan torzított információ gyakran vezet gyűlölethez, illetve gyűlöletbeszédhez.

Teológiai szemléletmód

Sok tévedés, ill. tévedést indukáló állítás vezethető vissza arra, hogy a katolikus hittan kerettanterve⁹ nem a történelmi eseményeknek megfelelő, hanem sajátos teológiai rendben veszi sorra a megtanulandó információkat. A gyerekek először Jézusról tanulnak, mégpedig őt természetes kulturális, nyelvi és vallási közegéből kiszakítva. Utána következik az Egyház létrejöttének és liturgikus gyakorlatának tárgyalása, és az Ószövetséggel való ismerkedés csak ezt követően kerülhet sorra. Így akaratlanul is az a meggyőződés alakulhat ki a gyerekekben, hogy Ábrahám és Jézus között a mai Izrael területén lejátszódó eseményeknek önmagukban nincs jelentőségük, csak azért kell róluk tudni, mert nyíltan, vagy áttételesen Jézusról és az Egyházzal jövedőnek.

A tanterv több szempontból is éles határt húz az Ó- és az Újszövetség közé, ami eleve téves irányba indítja el mind a hitoktatást, mind pedig a tanulót. Arról pedig egyetlen, általam olvasott hittankönyvben sem történik említés – és itt nagyon igazat kell adnunk dr. Szécsi József fent idézett megállapításának – hogy az Ószövetség utolsó és az Újszövetség első iratának lejegyzése között legalább 200 év telt el, és ezen idő alatt kialakult néhány olyan intézmény és vallásos magatartásforma, megfogalmazódott egy sor olyan tanítás, amelyet hitoktatásunk és homiletikánk Jézusnak, ill. az ősegyháznak tulajdonít. Nem lehetetlen, hogy ez hittankönyveink leg súlyosabb hiánya, amit pótolnunk kellene.

Ugyanakkor katolikus hittankönyveink szép számmal tartalmaznak olyan tárgyi tévedéseket is, amelyek szerintem ártatlanok és nem tartoznak a „gyalázkodás taná”-nak kategóriájába. Egyszerűen csak arra utalnak, hogy a szóban forgó hittankönyvek szemlélete nincs tekintettel a kereszténység zsidó gyökereire:

„Az Ószövetség vallási közössége nagyjából azonos volt a zsidó néppel. Zsidó egyháznak is nevezhetjük. Az Újszövetség Egyháza minden népet befogad, ezért katolikus, vagyis általános.¹⁰” (Megj.: ez még a katolikus értelmezésnek sem felel meg, mivel a „katolikosz” szó jelentése nem „általános”, hanem „egyetemes”¹¹).

„Az Ószövetség utolsó prófétája Keresztelő Szent János.¹²”

„A Szentlélek pünkösdi vasárnap eltöltötte az Egyházat.¹³”

„Amikor János apostol megírta a kánai menyegző történetét, Szűz Mária már kb. 50 éve halott volt. Ezalatt elkezdődött a Mária-tisztelet.¹⁴”

„A legrégebbi rabbinista (sic!) könyvek ellenfélként tanuskodnak Jézusról, Szűz Máriáról és az apostolokról. E könyvek szerint Jézus csodákat művelt, kijelentette, hogy ő Isten Fia, s az Írást másként magyarázta, mint Izrael bölcsői. Keresztre feszítésének általuk mondott napja is megegyezik az evangélium leírásával.¹⁵”

Nem érdemes komoly tudományos apparátust felvonultatni a fenti állítások megcáfolására. A katolikus hitoktatás szempontjából eléggé periférikus jelentőségű ugyanis, hogy „zsidó egyház” nem létezik – soha nem is létezett –, hogy Keresztelő János születése előtt kb. száz évvel íródott a héber Biblia utolsó kanonizált irata, és kb. háromszáz évvel korábban meghalt az utolsó próféta is; hogy a Szentlélek kiadásakor még nem beszélhetünk Egyházzal (és hogy ez a nap nem is vasárnap volt, hanem szombat); hogy zsidó környezetben nem volt lehetséges a Mária-tisztelet kialakulása; valamint, hogy Jézusról és követőiről az első 300 év rabbinikus (és nem „rabbinista”!) irodalmában egyetlen szó sincs.

Mivel a kereszténység több mint 1800 éve önálló vallás, sokak szemében jogosnak látszik, hogy a többi vallástól függetlenül tanítsunk és prédikáljunk fejlődéséről, erkölcsi követelményrendszeréről és hitletételményéről. Igen, csak aki így gondolkodik, elfelejti, hogy a kereszténységnek más a kapcsolata a judaizmussal, mint a többi vallással. *A kereszténység kialakulásának évtizedeiben szervesen, ezer szállal kötődött a judaizmushoz, úgyhogy bizonyos alapvető dolgokat feltétlenül tudnunk kell róla.*

Az alapismeretek megszerzéséhez azonban nem elég az újszövetségi iratok ismerete. Ezek az íráskok, de főleg az evangéliumok, semmit nem részleteznek, semmit nem magyaráznak, hiszen erre az Kr. u. első századokban nem is volt szükség. Jézus zsidó követői ugyanis az evangélisták utalásait magyarázat nélkül is pontosan értették, a pogányokat viszont az Kr. u. 49-re tehető, apostoli megállapodás nem kötelezte a halácha (= a zsidó vallási előírások) megtartására – és abban az időben az emberek nem tartottak érdemesnek megismerni egy olyan vallást, amit nem követtek. A félreértések és félremagyarázások elkerülése érdekében tehát kell egy-két kirándulást tennünk a kortárs-szerzők (leginkább Josephus Flavius), valamint a judaizmust tárgyaló, ismeretterjesztő tanulmányok világába (mint pl. a Naftali Kraus által szerkesztett „Ősi Forrás” c. sorozat, Martin Buber c tárgyban írott művei, Hahn István, A zsidó nép története című könyve, vagy pedig a „Halljad Izrael!”, a zsidó hitoktatásban használt tanulmánygyűjtemény).

Folytatás következik.

Dr. Balogh Judit¹⁶

⁹ Farkas István (szerk.), *Katolikus kerettanterv római és görög szertartású tanulók számára, 1994* (www.katolikus.hu/kpszt – 2003. január 28-i frissítés).

¹⁰ Bajtai Zsigmond, *Jézus evangéliuma*, Pécs, é. n., p. 42.

¹¹ Lásd Kránitz Mihály – Szopkó Márk, *Teológiai kulcsfogalmak szótára*, Szent István Társulat, Budapest, 2001, p. 91.

¹² Pusztai László: *A katolikus egyház istentisztelete*, Márton Áron, Győr, 1998, p. 32.

¹³ Bajtai, i. m., p. 129.

¹⁴ Bajtai, i. m., p. 88.

¹⁵ Bajtai, i. m., p. 92.

¹⁶ A szerző középiskolai tanár. Teológiai képzését a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szerezte 2000-ben. A Keresztény-Zsidó Társaság és a Zsinati Klub tagja.

Valóban instabillá vált a földi klíma¹

Riasztó bejelentést tett a globális felmelegedéssel és az extrém időjárással kapcsolatban a Meteorológiai Világszervezet (WMO): bolygónk időjárása egyre zavarosabbá válik.

A WMO normális körülmények között általában az év végén publikál részletes tudományos jelentéseket és komoly statisztikákat, most azonban az év közepén tettek váratlan bejelentést. Rámutattak, hogy extrém éghajlati rekordok dőltek meg az elmúlt hetekben, amelyek mind a klímaváltozáshoz kapcsolhatók. Így például Svájcban idén volt minden idők legmelegebb júniusa, míg az Egyesült Államokban az egy hónapra eső tornádók száma döntött meg minden eddigi rekordot.

A figyelmeztetésnek az ad különösen nagy nyomatékot, hogy ez nem a Greenpeace-től vagy egyéb környezetvédő csoporttól származik, hanem egy általánosan elfogadott ENSZ szervezettől, amely nem szokott nagy túlzásokba esni. A genfi székhelyű szervezet adatbázisába 185 ország meteorológiai szolgálata juttatja el adatait. Az eredmények arra utalnak, hogy az idén Európában, Amerikában és Ázsiában bekövetkezett események annyira szokatlanok, hogy nem lehet mellettük szó nélkül elmenni.

Az extrém adatok között vannak magas és alacsony hőmérsékletek, hatalmas esőzések és óriási viharok, melyek mind a globális felmelegedéssel lehetnek összefüggésben. A számítógépes modellek azt mutatják, hogy amint az atmosféra melegszik, az éghajlat nem csak forróbbá, hanem instabilabbá is válik. A felhozott példák igen riasztóak. Dél-Franciaországban a júniusi hőmérséklet helyenként 40 Celsius-fokra emelkedett, ami 5-7 Celsius-fokkal magasabb az átlagnál. Svájcban az idei volt a legmelegebb június az elmúlt 250 év adatait figyelembe véve. Genfben például május 29-e óta nem csökkent a hőmérséklet 25 Celsius-fok alá napközben. Az Egyesült Államokban május során 562 tornádó pusztított. Az eddigi rekord 399 tornádó volt, 1992 júniusában. Indiában a monszun előtti hullám elérte a 45 Celsius-

fokot. Sri Lanka területén hatalmas esőzések voltak, melyek áradásokat és földcsuszamlásokat okoztak, mely során az infrastruktúra és a gazdaság is súlyos károkat szenvedett.

Új rekordok és extrém események minden évben előfordulnak valahol a földgolyón, de az utóbbi években az ilyen események száma növekszik. Az adatok szerint az átlagos felszíni hőmérséklet 1861 óta folyamatosan emelkedik. Az északi féltekén a hőmérséklet emelkedése a 20. században volt a legnagyobb az elmúlt 1000 évet figyelembe véve. A melegebb hőmérséklet felé irányuló tendencia egyenetlen volt az elmúlt évszázadban, de a növekedés 1976 óta rendkívül felgyorsult. A globális szárazföldi és tengeri felszíni hőmérséklet átlaga 2003 májusában volt a második legmagasabb 1880 óta. A 143 évre visszatekintő globális hőmérsékleti rekordok tekintetében a 10 legmelegebb év mindegyike 1990 után volt, melyek közül a 3 legmelegebb év 1998, 2001 és 2002. Az ideai adatok alapján azonban nagyon könnyen előfordulhat, hogy 2003 lesz minden idők legmelegebb éve.

A klíma melegedését és instabilitását már nagyon régóta jósolják. A WMO jelentés szerint ez ma már nem jóslat, hanem valóság.

Dulai Alfréd

Árvíz – Ki felel az emberi felelőtlenségért?

¹ Forrás: <http://origo.hu/tudomany/fold/20030707hivatalos.html>

Lelki naplóm a Caminon

(Zarándoklat Santiago de Compostellába, 2002)

3. rész¹

A mai célunk: Azofra

A mai reggel sem tér el a többitől. Ahogy éneklés során némi testvér eszembe jut, örül a lelkem, és látom a kis otthoni szentképeket: „A szeretet azt mondja, veled vagyok”, „A szeretet segít a növekedésben”. Új testvéreket is kapok az énekléshez, két francia dalos pacsirta személyében: Marie-Magdalena és Clodette. Így szaporázzuk lépteinket, ami már sokkal könnyebb a szebbnél szebb, Istent dicsérő énekek hangjaira.

Nagyon vidám csapat érkezik Ventosába, bár az én talpam igen meggyötört. Egy órás pihenő után még 6 km-t „lefutunk”, úgy hogy Dóri előre megy, mert a következő szálláshelyen igen korlátozott a férőhelyek száma. Az idő melegszik, már a nap is kisüt. A francia asszonyok is előre mentek, még előtte nekik is adtam szentképeket. Az út mellett két zarándoktestvér megkínál pár falattal, Manolo és Juan, akikkel második nap Pamplonába visszamentem. A sajtos-sonkás szendvicshez mért bort is iszunk. Azután magukra hagyom őket. Dóri a falucska bejáratánál vár.

Megint finomat ebédeltünk. Sok zöldség, hal, hús, nehogy lefogyjunk. Az övemen már csak egy luk van szűkítésre. Az övemre fűzött fényképezőgépem a sok öltözködés során egyszer leesett, szerencsére csak kicsit tört össze és működik.

Nem szóltam még a legfontosabb ruhadarabomról, a térdnadrágomról. 6 zseb van rajta, és mindegyiknek megvan a pontos feladata: 1. a pótszemüveg, Mynthon cukorka, toll, pótzsebkendő; 2. a legfontosabb a térkép, a nevezetességek és az elfényképezett filmkockák jegyzéke; 3. e-mail notesz; 4. kisebb papírpénz, 5. fém pénz, papírzsebkendő, keksz stb. 6. magok, toboz.

Azofra

Meg kellett tanulnom, hogy mindent azonnal a legszigorúbban a legjobbnak ítélt helyére tegyek, ha nem akarok állandóan kutatni a hátizsákban. Megvallom őszintén, nagyon nehezemre esik. Az elindulásunkat megelőző hetekben listát állítottam össze, és szinte patikamérleggel méricskéltem. Így maradt otthon a 16 dkg-os katonai evőeszközkészlet és helyette műanyagot hoztam.

A vizes flaskát csak megszívom. Inni csak akkor szabad jóízűen, ha már város van a láthatáron. Eddig sikerült tartani a napi kb. 20 km-t: 8 nap alatt 170 km-t tettünk meg. Szinte hihetetlen, bár állítólag lesz ez még jobb is.

A délután kellemesen telt. A napsütötte, kis téren feküdtem és elnéztem a házak emeletén lévő tyúkólakat, ami nálunk nem szokványos, és a játszadozó gyerekeket, akik már kis korban pótkocsis traktort hajtva készülnek a mezőgazdasági munkára. Megyek aludni, Dóri már ágyban van.

Az este elfelejtettem megírni, hogy a kettétört szemüveget ragszalaggal fogattam össze, és Dóri tanácsára a polyphomból bélést vágtam a cipőmbe, hogy a járás puhább legyen. Majd két zoknit veszek fel. A szállásunk a parókián volt. Az éjjel az étkezőben és a templom előtti árkaDOS teraszon is aludtak. Lourdes és Fabio a brazilok, is késve érkeztek, és a földön aludtak; így csendben kellett mozogni.

Sajnos a hálózák tokja eltűnt. Hiába kutattam az elemmlámpával. Az ajtó mellett aludtam, és az 5 lány alvótárs sokat vándorolt. Manolo is korai kelő, a folyósón ül és várja, hogy Juan felébredjen, illetve felébreszti őt.

A kedves Grañon

Ma később, már világosan indultunk. Drága otthonmaradt barátnőm, igazad lett. Az első hét után az ember úgy megerősödik, hogy már meg sem kottyán napi 20 km. De az új cipőbéléses módszer is megtette a hatását. Úgy érzem, Szent Pál nyomdokain körbejárnám a világot! Hátha még a Szentlélek is megszállna, akkor lenne csak igazán jó világ! Igaz, hogy az egyik lelki támogatóm az utolsó e-mailben úgy szólított meg: Kedves Szent Anni de Compostella! Hogy lehet egy ilyenre válaszolni?

A táj gyönyörű, az emberi munka gyümölcse csodálatos: vörös, arany és zöld táblák váltakoznak, majd egy arany hegyoldalt mélyzöld, bársonyos tábla koronáz. A hegytetőn egyetlen fa mutat az ég felé. Egy madár vég nélkül pittyog. „Gyönyörű vagy én Uram, / szívem mélyéből áldalak, / Megígézted bensőmet, megérintetted lelkemet”. A szövegét nem tudom hibátlanul, de nem baj, örül a lelkem.

Eszembe jut egy régebbi örömem: „Ujjong és dalol a lel-

¹ A második rész az Egyházforum 2003/4. számában jelent meg.

Santo Domingo de la Calzada

kem, áldalak Istenem. Felmondtam a lakónak, zengjen a hegyoldal". Az orosz-ukrán bérlőkkel azért megmaradt a jó kapcsolatom, most is imádkoznak értünk. A nagymama is megjárja a maga keresztútját, már 10 éve nap mint nap a két ikerfiúval, ahol az egyik súlyos beteg. A szülők Harkovban dolgoznak. Amikor évekkkel ezelőtt hívtak, hogy látogassam meg őket a Szentföldön – miközben a beteg fiút Tel Avivban gyógykezeltek – két nap múlva a buszon beleolvassa egy egyetemista jegyzetébe, látom: „Isten megengedte, hogy lás-sam!” Igen, ezek a hétköznapi csodái! És láttam!

Csak megyek tovább. Manoloékat hallom mögöttünk. Egy emelkedőnél érnek utol, megfogom a kezét és felhúzatom magam, majd én tolom őt felfelé. Igen tempósan haladunk, így öt-en. A leokoplasztos szemüvegem lecsúszik az orromra. Ha megállunk, gumival is rögzítem. De nem állunk meg. Most a zoknimban egy toklász. Majd ha megállunk... „Ne félj, Sion, ne csüggedj el, veled van Istened az Úr, Ő erős és megsegít!” De mikor??? Az árok partján vadvirágok, pipacs a búzatáblákban, valahol béka brekeg. És mindenhol, minden locsolva: vagy a lefektetett csövekből, vagy messze vivő, forgó locsolóból. Csodálatosak az olajfák, az ültetvények. 10 órára már meg is érkezünk Santo Domingo de la Calzadába (Útépítő Szent Domonkos). A férfiak egy orrhosszal hamarabb járnak be a katedrális és a múzeumot. Útjaink elválnak. A XII. századi katedrális és múzeum kincsei csodálatosak. A templomban lakó kakas rendszeresen kukorékol, emlékeztetve Szent Domonkos csodatettére, miszerint a halott fiút életre keltette. Itt látom először ábrázolni a Santa Generationt. Nagyon kedves, ahogy Szent Anna ölében ül Szűz Mária és a kis Jézus.

Éppen 40 éve, hogy Pesten a Szent Domonkos templomban béralkoztam. Most ennek emlékére hálából gyertyát gyújtottam.

Elvették a fényképezőgépet, mert nem tudatosult bennem, hogy hiába nem kapcsoltam be a vakut, az automata okosabb nálam, és automatikusan bekapcsolja. Szerencsére a filmet nem vették ki, már sok kép elkészült. Egy csigalépcsőn felkapaszkodunk a tetőre. Csodálatos, ahogy meg van építve. Ezután egy kellemes pihenés, evés a téren. Locsolnak, mindig és mindenütt. A járókelők jó étvágyat kívánnak, köszönnek, fényképeznek minket, biztatnak. Jól esik.

Újra forrón süt a már kasztíliai nap. Mi csak megyünk, kis erőgyűjtés az árnyékban. 14 óra előtt érkezünk Grañonba, ahol túlmelegyünk a parókián lévő szálláson. Nincs táblával je-lölve. De legalább már tudjuk a reggeli utat. Vissza. A templom nyitva. Csodálatos ezeknek a templomoknak a gazdagsága. Spanyolországban megragadó a Szűzanya-tisztelet. Díszes ruhába öltöztetett szobrok, a Hétfájdalmú Szűzanya.

Csökkentenem kell a fényképezést. Két nap egy tekercs, nem lesz elég a film. A szállás a toronyban; mosás még feljebb, a padlásán. Margerita Brazíliából azonnal megterít, és remek meleg ételt kapunk. Terülj asztalkám. Ilyen kéne mindenhol. Kint dörög az ég, talán vihar jön. Már csak ketten ülünk a kandalló előtt, és írjuk a mondanivalónkat. A két francia asszony is befut, Clodette és Marie-Magdalena. Semmire nincs időnk. Zuhany, mosás, Margerita egy kápolnához kísér minket, a falutól 2-3 km-re.

A parkba érve egy magamfajta nagymama, unokáktól körülveve, bekísér minket a kis kápolnába. Belépve fennhangon elénekli a Salve Reginát. Én próbálom követni, már amennyire tudom a szövegét. Egy ének alatt testvérek lettünk az Úrban. Az esti misén is odajön hozzám, és nagy szeretettel üdvözl. Isten csodái apró hópelyhek. Itt a kápolnában 12 festmény örökíti meg a Szűzanya 1712 és 1754 közötti helybéli csodáit.

Irány haza, gyors vásárlás, 7 órakor szentmise. Előtte a templomban hosszan, gyönyörű énekszó hallatszik Isten dicsőségére. Mint később kiderült, egy konzervatóriumot végzett lengyel lány a szép hang tulajdonosa. Az ebédelőben Margerita terített asztallal várja a zárandokokat.

Grañon

Gyors rámolás. A félig száraz ruha le a magasból, készülés holnapra. (A termünkben van a páduai templom papja is, mint zarándok.) Ezután csatlakozunk az asztaltársasághoz. A lengyel lány belezavarodik, amikor már a francia és angol beszéd mellett én oroszul kezdek vele beszélgetni. Taizé énekeket kezdünk énekelni, majd a plébános úrral visszamegyünk a karzatra imádkozni és énekelni. Nagyon meghitt este. Marie-Magdalena elénekli az Ave Mariát. Nagyon szép a hangja. Jó éjszakát, köszönjük Istenem. (Mozgalmas egy nap volt!).

Villafranca felé

Hajnalban két fordulóval le a magas toronyból. Az elsőnél majdnem leesem a kopott, egyenetlen magasságú lépcsőn. A kezem tele. A kis téren öltözöm át, a kőasztalon pakolom a ruháim. Már Dóri is jön. Gyorsan belelendülünk a menetelésbe. Egy ütemben lépkedünk egymás mellett, a botunk adja az alapzenét. Már pirkad. A madarak és a békák egymással versenyeznek. „Minden, mi él, csak Téged hirdet. Minden dicsér, mert mind a műved...” dallamát hallok, a szövegét nem mindig. De hiszen ezért imádkozunk minden nap a Mária Légió imájában: „Tégy hitünkben bátrakká: szent nyugtalanság hajtson minket ügyedért, elszánt lépésekre is a Te dicsőségedre és a lelkek megmentésére”.

Ma 27-e van, Szent László napja. Hiába dörgött, villámlott az éjjel, csak gyenge zápor lett. Sehol egy árnyék. Elérjük az első települést. Néhányan itt aludtak, köztük a skótok. A falvak már kezdenek szegényesek lenni, de az igazi meglepetés csak később lesz.

Dóri botja a pecsételéskor ott maradt. Rohan vissza. Az egyik skót a térképéért megy vissza. Itt már a házakat kevésbé díszíti Jézus szíve. Virág mindenütt rengeteg, és hogy a legegyszerűbb templomok milyen gazdagon vannak felvirágozva, azt szavakkal elmondani nem lehet!

Az első pihenőnk egy kis téren tartjuk. Dóri a kút beton kávján pihen, a négy skót a padon. A páduai pap, az olasz társával, mielőttünk indult el, de csak most értek ide, mert elvették az utat, és derékig erő búzatáblákon vágtak keresztül. Ez vigasztaló, hogy nem csak mi voltunk az elején figyelemmel. De most már az egyik blúzomon ott a sárga csillag jelvény, a másik blúzomon meg a sárga nyíl, majd azok útba igazítanak minket. Amikor leveszem a hátizsákot, a hátamon csurog az izzadság. Akkor jön rám a hosszú ujju blúz, több nincs. Az egyik pólóm a pizsama felsőm, a másik a medjugorjei, a melegebb (azt a boltostól kaptam a Krievac aljában, mert csak forintom volt már, és megszánt), még van egy kardigánom. Más meleg ruhám itt már nincs.

A gondolataim sokat járnak a gyerekeim körül (négy gyerek, két házasság). Nekik is végig kell járniuk a saját Útjukat; a Caminot senki nem kerülheti el. Csak nem akarjuk elfogadni, hogy ez vezekléssel is jár. Én már minden gyerekeimet odatettem Isten elé. Mást nem tudok tenni, az ő életüket nem élhetem. Egyik fiamat már két éve nem láttam. Brazíliában dolgozik. A másik fiam próbál a vezeklés elől kitérni. Isten malmai lassan örölnék, csak még ezt sem hiszi el. A gyámfiám, unokaöcsém, szépen él a családjával, s nevelik a 11 éves Zsuzsikát.

Belorado

Szüleim halálát követően, húsz év távlatából ismertem csak fel, hogy miért volt helyes a nevelési módszerük. Majd, ha már én is porladok, ezen ők is átmennek. A meghalt férjem lányát is gyerekennek tekintem, így 5 gyönyörű unoka rohangál az agyamban. A két éves most nem fogja fel, hogy miért nem vagyok mellette. Azt mondta tegnap a telefonban, hogy „Óma sé-tál”. Hát igen, korzózom az élet tengerén. Csak nehogy elzuhanjak, mint ahogy ma már majdnem másodszor, amikor egy technikai szünet során a „pille” könnyű hátizsák miatt kis híján a búzatáblába estem hanyatt. Nem volt támaszték.

A következő település Belorado, ahol érkezésünkkor megszólalt a 10 órás harangszó, szinte üdvözlő az érkezést.

(„Csak Isten békessége oltja szomjamat, / Üdvöt én Tőle várok. / Igen, nyugodalmat lelkem Nála lel, / Isten segítségül jön”. Igen Uram, adj nekem nyugodalmat, mert az e világ dolgai viszsza húznak, meggátolnak, és mi lesz, ha ennyire nem haladok az írással. A kézzel írott napló gépre vitele is felér egy Camino-járással, mert észrevétlenül behálózott a rádió-hallgatás, és hetikig nem írtam. Tv-t már évek óta nem nézek, csak szökevényben egyszer, de amikor a világ háborúra készül, az emberen úrrá lesz az események állandó követési kényszere. És ez már elég a megköztözöttségre, akkor, amikor gyerekkoromban volt egy háborús álmom, ami folytatásokban kínozott. Az életemet végig kíséri az a tudat, hogy még megélek egy háborút, és retteghetek a fiaimért és a családomért. Minden pap érzi az előttünk álló veszedelemet, és az azonnali megtérésre buzdít.)

Beloradóban az albergue vagy korábban refugionak nevezett szállásnál egy szimpatikus, idősebb német házaspár lát el két hétig szolgálatot. A szállás délelőtt zárva, de asztal és előtte három szék, az utcán meg padok a fáradt vándoroknak. Az asztalon súlyos agyagkorsóban friss, hideg víz. Nagyon jól esik. Dóri jót beszélget velük, amíg én eszem, meg masszírozom a lábam. Asszonyok mennek vásárolni négykerekű, sze-kényi bevásárlókocsikkal.

Megcsodálunk egy renoválás alatt lévő templomot, majd itt egy másik gyönyörű templom. Ez nem is olyan kis város, mint elsőre hittük. A templomok pazarok, díszesek és nyitva vannak.

Csak mi vagyunk bent a templomban. Az oltár körül felkapcsolom az összes villanyt a fényképezéshez. Szinte minden oltár mellett Szűzanya a kis Jézussal szobor látható. Itt ember nagyságú. Ahogy az útleírásban olvasom, ez biztos a

Betlehemi Szűz Mária zarándokkápolna. Nekem különösen gyönyörű, hiszen nagy tisztelője vagyok a Szűzanyának.

A templom előtti tágas téren finom, forró tejeskávét iszunk, és a trafikban két új füzetet veszek a naplóíráshoz, mert az első füzet lassan betelik. Itt figyeltünk fel először az alacsony, rövidnadrágos férfira, szatyorral a kezében, akit először csavargónak véltünk. Később rá kellett jönnünk, hogy egy művelt zarándok Malagából, és velünk együtt Compostellába tart.

Mély lélegzetet veszünk, és a déli forróságban újra neki-lendülünk. Esőben hiába reménykedünk. Mára több mint 27 km-t terveztünk be, mert a holnapi 19 km-nél nagy szintkülönbség van kilátásban, és előre kell dolgozni.

A következő falu, Tosantos, 4 km-re van. Ezután kidőlök, hiszen alig ettünk. Nem is tudom, miért. Elfelejtettük? Az első kis téren lefekszem, nem messze a kúttól. A sövény mögötti padon emberek ülnek és beszélgetnek, de ez itt a legtermészetesebb dolog, senki nem csodálkozik. Dóri a kútnál lábat áztat. Csak nehezen térek magamhoz, és joghurtot eszem kenyérral, pörkölt sósmogyoróval és olajbogyóval, aminek a levét már korábban megittam, mert kell a só a szervezetnek. Sanyi belázasodott a sóhiánytól. Még van erős paprikám.

4 előtt még nekimegyünk 6-7 km-nek, az általános gyakorlatunktól eltérően. Ez hangzásra nem sok, valóban. Forró, erős szembeszél fúj. A sapkám Dóri selyemsáljával kötöm át. Az emelkedőn Dóri a kezét nyújtja és felhúzza. Nagyon jól esik, így mindjárt szebb az élet!

Villafranca

Hosszú, egyenes szakasz után, egy szép völgyben, települést pillantunk meg, és felcsillan a remény, hogy ez lesz Villafranca! A neve után ítélve frankó lesz. Még egy kicsi, na még egy kicsi. Hatalmas kamionok húznak el mellettünk a poros országúton. A nyilak tovább vezetnek, az országút szűken bekanyarodik egy faluba. A dombon lévő templom felé igyekszünk, amikor a túloldalon, egy le-robbant házon, kopott papíron olvasom nagy betűkkel: pelegrino albergue. Valóban oda irányítanak minket a nyilak. 4-5 törött lépcsőn és egy alumíniumkeretes, piszkos üvegajtón átjutva (a kilincs forog, de nem működik, egyik ajtón sem) megtaláljuk a szállásunkat.

Ez a Villa Negra! Az én korosztályom hallja Páger Antal hangját, amint énekli: „A Villa Negra nem apácázárda, a Villa Negra nem fényes lokál, vagány legény

vagy...? – e furcsa házban oltalmat találsz”. Ez az egy igaz, de nem így képzeltük. A zuhanyozóban csak a kábel le a foglalat, égő azonban nincs. Mivel az ajtót úgysem tudtuk becsukni, így láttunk. És minket is látnak. Minden koszos. Egy zarándok ne szóljon egy szót sem. Még ha a matracért és a melegvízért csak 3 euro-t kell is fizetni. De van választási lehetőség. A két skót zarándok két némettel, a hiedelemmel ellentétben, nem spórolt, és a szállodában vett ki szobát. Mint később láttuk, Manolo és Juan is.

A Villa Negrában viszont már ott van a két dalos pacsirta francia asszony; a kis rőt szakállú Joan; az ősz hajú ír fiú, akit pár napja nem láttunk, és most nagyon biceg; és persze Mary is befut röviddel utánunk.

Maryvel, a kis amerikai asszonnyal, Pamplona óta jövünk párhuzamosan. (Igen okos kis asszonyka. Amikor kedves férje-ura, évekkkel ezelőtt, el akarta hagyni, közölte vele, hogy mehet, de a három fiúval együtt. Azóta is boldogan élnek.)

Itt, ebben a miliőben már olyan közel kerültünk egymáshoz, hogy rövid idő után kiderült, én vagyok a rangidős. Egész jó, mert most már szépen akár le is ereszthetek. Igaz, az egyik menyem szerint nagyon kemény asszony vagyok. Ez sem igaz mindig, mert most is nagyon jól esik, hogy a Dóri elrohan felderíteni a semmit, és a hóna alatt visszazarohan egy malomkeréknyi lapos kenyérral, egy tucat tojással, egy üveg marinált paprikával, és rövid időn belül a kemény tojások egy jó kis salátával már el is tűnnek. Belement még a maradék olajbogyó, zöldpaprika, sózott mogyoró is. Maryt is meghívtuk, még ma is emlegeti.

Aludni nemigen tudtunk, mert felettünk egész éjjel kamaszok randalíroztak, és reflektorszerű lámpák világítottak be.

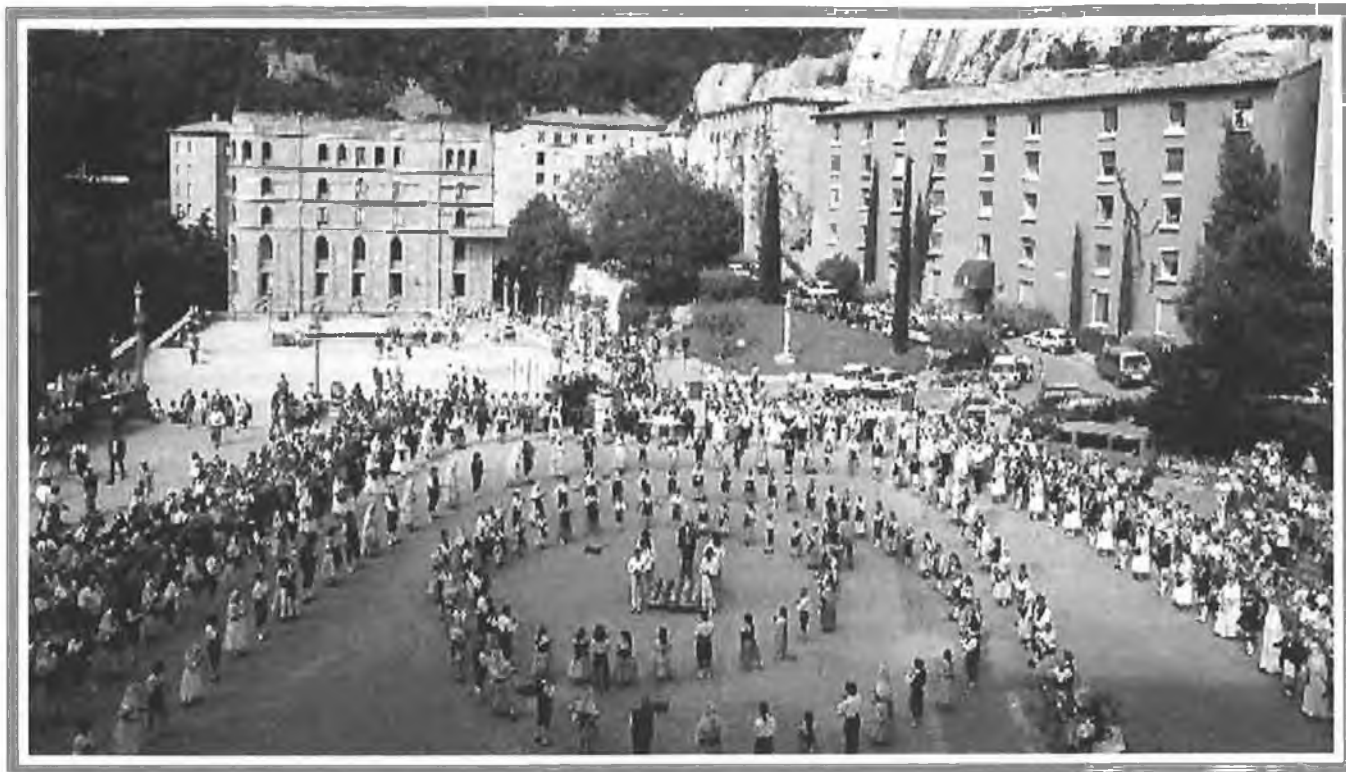
Folytatás következik.

Vécsey Annamária²

Villafranca

2 Nyugdíjas. Az Emmausz közösség és a Mária Légió tagja.

A montserrati szép napok

(Rövid beszámoló Európa egyik legszebb bencés kolostoráról)

„Amb serra d'or els angelets serraaten eixos turons per fervos un palau” (Az angyalok arany fűrésszel szabdalták szét ezeket a hegyeket, hogy palotát építsenek). Ezeket a naiv és egyszerű szavakat írta le *Vírolai de Jacint Vedagauer*, a kitiűnő katalán költő, eltelve Montserrat természeti szépségétől. A gyönyörű hegység mindegyik hívő számára az istenit, a keresztény kultúrát, a bencés rend szellemét és áhítatát jelenti a XI. század óta. Itt találkoznak a szerzetesapok és a világi hívek, hogy a természet gyönyörűségeinek védelme alatt kipihenjék testi és lelki fáradalmaikat.

A kolostor Barcelonától 38 km-re fekszik, Katalónia „szívében” és Manréza megye városainak közelében. A karsú és meredek montserrati sziklák övezte tájon, 1236 méter magasságban. A csipkézett sziklaszobrok feledhetetlen látványt nyújtanak; mintha a táj egy földtörténeti bemutatóterem lenne.

A harmadkorban (eocén) emelkedtek ki ezek a csodás sziklaalakzatok a tengerből, melynek maradványa a mai Földközi-tenger.

Goethe, amikor itt járt barátjával, *Humboldttal* együtt, nem tudott nyugodni, s így írt: „Amikor elfogott a fájó visszaemlékezés, Montserrat adott szállást testemnek, lelkemnek, egész valómnak”.

Montserrat valódi színháza a századok nyugtalan katalán történelmének. Itt lehet igazán megérteni a katalán és a spanyol lelket, a kultúrát és igazán a vallást, a régi koroktól napjainkig.

Az alapítólevelet *Guieté le Velu* herceg írta alá, amely az első írásos oklevél-émlék ezen a tájon. Kr. u. 875-876-ban az ara-

bok birtokolták Montserrat környékét; ezt megelőzően pedig a vizigótok. Így kezdődött Montserrat története. A X. század közepén a Szent Cecília-kolostor egyik szerzetese kápolnát épített a hegy tetejére, rendtársai és a világi emberek épülésére.

Ezután, 1008-ban, Besalu és Cerdagne hercege, *Guifré le Velu* unokája, *Oliba Cabreta* volt itt a lelkész. Ő volt az első és legfontosabb Rómában tanult katalán szerzetesap. Pártfogója a művészeteknek és az irodalomnak, tehetséges író. Később Saint-Michel-de-Cuxa szerzetese nem késlekedett lelki központot kialakítani ugyanitt. Elérte a hadakozások befejezését, véget vetett az állandó háborúskodásnak. *Oliba* ezen a magas és megközelíthetetlen helyen kezdte el a kolostor és a Mária szentély építését. Ez az apró kolostor, ahová már korán bencés szerzetesek települtek, egyre inkább vonzotta a látogatókat és a zarándokokat.

A XIII. század elején *I. Jakab* király már úgy említ egy kis szentélyt, mint olyan helyet, amely „Isten imádására és állandó dicséretére van szentelve”. A szerzetesi közösség a Szent Szűz tiszteletére alakult. Az eltelt századok folyamán számos taggal bővült, és így ezen a helyen bencés kolostor létesült. A „Fekete Szűz” szobrának eredeti neve „La Moreneta”, azaz barnácska volt. Ez a kis szobor a XIII. század végéről való, és a XIX. században, a napóleoni háborúk végén állították helyre. A jelenlegi színét úgy nyerte el, hogy a környezete megégett egy kis román stílusú kápolnában, és a füst által oxidálódott. Alkotója ismeretlen, de a Bibliát ismerők számára az *Énekek Énekét* idézi: „Szerelmesem barna és szép...”, ahogy

azt a liturgiájában a helyi egyház énekeli. A szobor arany koronát és aranyozott köntöst visel. Őlében a gyermek Jézus látható, a bal keze áldást oszt, jobb kezében pedig aranyozott fenyőfa gömböt tart. 1599-ig a szobor a román stílusú kápolnában volt, míg 1881-ben hivatalosan elismerték mint a katalán egyházmegye védőszentjét. 1941-ben került a jelenlegi helyére, és foglalta el a trónust a bazilika szentélye fölött. 1947-ben felújították s ezt a liturgia és a szerzetesi élet megújítása követte.

Ez a szobor jelképezi Montserrat lelkiségét: a Megtestesülést, az Istenfiút, aki emberré lett Szűz Mária kezében, hogy a Mindenható szereti az embereket, s hogy Jézus felajánlja a húsvét örömeivel a halhatatlanságot mindenki számára.

Montserrat viharos történelme során sokan megfordultak itt: zarándokok, fejedelmek, sőt még pápák is. Amikor a polgárháború után felszámolták a Généralidatot (a katalán önkormányzatot), Montserrat a katalán nyelv és kultúra őrzője lett. A montserrati kolostor mindig a tudomány és a béke hajléka volt az asylum (menedék) értelmében is. Évekig itt rejtőzött *Franco* elől *Dolores Ibarruri*, a Spanyol Kommunista Pártnak a polgárháborúban ellentmondásos szerepet betöltő főtitkára.

Világhírű a kolostor énekes iskolája is, az ún. Escolania, amelyet a XVII. században alapítottak, s ami tulajdonképpen énekes és hangszeres iskola és fiúkórus. Az iskola vezetését és a kórus vezénnyelését nagy hírű szerzetesek és neves karnagyok látják el. Fő feladatuk a szent zene művelése és minden délnben, a zarándokok nagy öröme, elhangzik a *Salve Regina* felejthetetlen dallama. Az iskolában szolfézst, gregoriánt és többszólamú énekeket tanulnak, ezen felül irodalmat és természettudományokat is. Részt vesznek a liturgiában, így örökítik át a mai világba az évszázadok hagyománykincsét.

A gótikus bazilikát 1476-ban két barcelonai mester, *Jaume Alfons* és *Pere Basset* tervezte. A szobrok *Joan Rebull* alkotásai. A templom hajójának kivitelezését *Bartolomeu Garriga* irányította. A munkálatok harminckét évig tartottak, míg a

felszentelésre 1592-ben került sor. 1881-ben *XIII. Leó* pápa a templomot a bazilikák sorába emelte. A bazilika hajója 68,32 m hosszú, 21,51 m széles és tíz oldalkápolna határolja. A hajóban *Ezekiel*, *Jeremiás*, *Izajás* és *Dániel* proféták szobra látható. Az újjáépített szentély *Francesc Folguera* építész műve. A szentély alatt egy díszes sírbolt és szobor van, amelyben *Josep de Sant Benet* testvér nyugszik, aki 1723-ban hunyt el a szentség hírében. A kolostorban *Szent Benedek* regulájának megfelelően nyilvánosan és a zarándokokkal együtt mutatják be a *Szent Áldozatot*, és végzik el a zsolozsmát.

A kolostorban élénk tudományos munka folyik: a könyvtárban 250 000 kötet található, amelyek közül 400 az ősnymtatvány és 2000 a kéziratos kódex. Itt őrzik a legrégebb katalán nyelvű kéziratot is a XII. századból. A kódexek közül kitűnik a *Libre Vermel* (Vörös Könyv), számos miniatúrával a XIV. század végéről. A kutatómunka eredményeit saját maguk publikálják, így kiadóval és nyomdaüzemmel is rendelkeznek. Ugyanígy veszik fel CD-lemezre az *Escolania* legszebb zeneszámain és más egyházi zenét. Gazdag a könyvtár zenei és táncos anyaga, egyházi és világi egyaránt.

A kolostor keresztútját 1904 és 1919 között építették. Néhány évvel később szobrokat helyeztek el, amelyek *Margarida Sans Jordi* és *Francesc Juventeny* alkotásai. A bazilika útja alatt az ún. szent barlang vezet, melynek díszítését *Gaudí*, *Puig i Gadalch*, *Josep Limona* és a *Valmitjana* testvérek vállalták.

Elmondhatjuk, hogy Montserrat az egész katalán szellemiség hű őrzője, a hitben és a világi kultúrában egyaránt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a kolostor múzeuma, amely egyházi ihletésű és profán műveket is tartalmaz a világ minden tájáról.

Montserrat meglátogatása egy lelkigyakorlattal ér fel, ahol lelkünk és testünk is felüdül a szent környezettől és a természet gyönyörűségétől egyaránt.

Végezetül néhány sor *Vendagauernek*, Montserrat „házi” költőjének, a *Szeplőtlen Fogantatást* dicsérő verséből:

Április rózsája, barnácska voltál,
Montserrat csillaga,
Megvilágítod a katalán földet,
Segíts minket az égbe jutni.

Az angyalok arany fésűje formált,
Így építették föl palotádat
Ég királynője, angyali karok dicsérnek,
teríts nekünk odafent szín-azúr kendőt.

Fehérben születél, csillagok koronáztak,
Isten városa, akiről Dávid álmodott,
És a csillagok és a Hold fölé helyezett.
Ragyogsz mint a Nap, öltöztess minket ruhádba...

Radnóti Róbert

2002-ben az Egyházforum Alapítvány 54007 Ft támogatást kapott a személyi jövedelemadó 1%-ából, melyet a folyóirat nyomdaköltségeire fordítottunk.

Hálásan köszönjük minden felajánlónak a támogatást: Az Alapítvány kuratóriuma

Cigánykeresztút

Mariella Mehr: Kőkorszak

Fordította: Dévény István, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2002

Mariella Mehr író nő regények, versek, színművek, tanulmányok, újság- és folyóiratcikkek szerzője. 1947-ben született Zürichben. *Steinzeit* című regényében – amely 1981-ben jelent meg először, ezt követte hat újabb német kiadás, majd olasz, francia, angol és finn fordítása – arról számol be, hogy mit jelentett ebben az évben és ebben az országban (vagyis Svájcban) cigányként a világra jönni. Elbeszélése *Kőkorszak* címen most magyarul is olvasható. A könyvről eddig a *Könyv, a Könyvtár; a Könyvtáros* című információs lapban egy, az *Élet és Irodalomban* pedig két recenzió jelent meg.

Bevezetésül néhány adat. A hatmillió Svájc lakosságából harminc-harmincötezer – tehát fél százalék – a „jeniseknek” nevezett cigány-kisebbség létszáma. Ez a népcsoport a politikai döntéshozók számára sokkal kisebb problémát jelent, mint a Svájcban élő, a különböző kulturális- és vallási hagyományokhoz tartozó vendégmunkások és menekültek, akiknek létszáma elérte a lakosság 16 százalékát. Ez a hatmillió honi lakosság mellett plusz egy milliót jelent.

A *Kőkorszak* megrendítő képet vázol a múltból. Életrégény, sorsregény, mondjuk önéletrajzi sorsregény: egyetlen test, lélek, gyermek szenvedéstörténete. Együttal jelzés is több mint hatszáz, hasonló gyermekember élettörténetére. A keresztet egy 1926-ban indított országos program ácsolta, amelyre akkor miniszteri szinten is optimista szemmel tekintettek. Majdnem ötven évvel később, 1973-ban szüntették be ezt a nevelőmunkát, amikor egy folyóirat vele kapcsolatos dokumentumokat hozott nyilvánosságra, amelynek országos felháborodás lett a következménye. A közbeeső közel ötven esztendő Ruth Dreifuss Bundesrätin (miniszternő) 1998-ban „Svájc újkori történelme egyik legsötétebb fejezetének” nevezte.

Mi történt 1926 és 1973 között? A Pro Juventute-szervezet „*Hilfswerk für die Kinder der Landstrasse*” (segélyszerv az országút gyermekei számára) megnevezéssel programot állított fel, amely alapján a vándorló cigányszülőktől elvették gyermekeiket, ha azok a rendszeres iskolázásról nem tudtak vagy nem akartak gondoskodni. Ezek a szép szóval vagy erőszakkal elvett gyermekek gyermekotthonokba, nevelőintézetekbe vagy nevelőszülőkhöz kerültek, azzal a céllal, hogy megszokják a „normális” életet. Egyetlen mondat a programszövegből: „Aki a vándornép csavargó életmódja ellen akar küzdeni, annak meg kell kísérelnie, hogy szövetségüket szétrobbantsa és – akármilyen keményen is hangzik – családi közösségeiket széttepje (ihre Familiengemeinschaft auseinanderreißen)”.

A program megvalósult. Mariella Mehr erről így ír: „A segélyszerv cigánygyermekeket gondozott. Cigányok: ez sok szociális szerv számára egyértelmű azzal, hogy csavargó, koldus, munkakerülő, lezüllött elemek... A segélyszerv mintegy hétszáz cigánygyereket vett gondozásba. Ezek fiatal éveiket rosszul vezetett gyermekotthonokban, paraszti bémunkában, nevelőintézetekben és állami pszichiátriai klinikákon töltötték.

Néhányan közülük szerencséje volt. Legtöbben azonban különböző intézetek között hányódtak. Az intézeti nevelés célja az volt, hogy a cigányokat beilleszkedésre kényszerítsék – akár azon az áron, hogy teljesen adják fel eddigi identitásukat.” Az 1998-as jelentésben ez így hangzik: „A gondoskodás és a felebaráti szeretet leple alatt a gyermekek életvitelét befolyásolták, egyesek életét tönkre is tették, szívós munkával családokat szakítottak szét, szülőket hoztak kétségbeesztő helyzetbe, s megbélyegezték egy kisebbség kultúráját”.

A közös európai múltból persze nem szabad megfeledkezni. Egyetlen, bennünket érintő történelmi kép: Mária Terézia több rendelkezése érintette a cigányságot. „A császárnő negyedik rendeletével (1773) végleg le akart számolni a cigányok etnikai azonosságtudatával. Megtiltotta, hogy egymás között házassodjanak... Az ötödik életévüket betöltő cigánygyereket elvették családjuktól és nem cigány környezetben nevelték tovább.” (Angus Fraser, *A cigányok*, Budapest, Osiris Kiadó, 1996, p. 149).

Mariella Mehr a huszadik századba vezet bennünket – s ő tudja, miről beszél. Először 1927-ben született anyját érintette az átnevelési program. „Anyám cigány. Alig volt öt éves amikor a rendőrség kihozta apja roteljéből, lakókocsijából. A letelepedettek rendjét őrzők és ezek zsarui számára a cigányélet nem vidám, hanem aszociális és közveszélyes. Egy karitatív szervezetre bízta anyámat, itt ‘gondozták’ 25 éves koráig. Ezután a gyámhivatal terelte tovább, eredménytelenül, olyan életforma felé, amelyet sohasem tudott magáévá tenni... Ma a friedhelmi klinika egyik gyógyíthatatlan betege... Rendszeresen kap nyugtatókat, hogy üldözési mániájának gyötrelmeit el tudja viselni.”

Mariella, az író nő, 1947-ben született. Anyja már súlyosan beteg volt. A gyermeket azonnal elvették tőle. Elvették és eltitkolták. „Talán tizenegy éves voltam, amikor anyám és apám után érdeklődtem. ‘Ó tudod, anyád egy iszákos utcanő, apád pedig alkoholista csavargó.’ Élete első húsz évét 16 különböző helyen töltötte. Az előbbi személytelen felsorolás teljes mértékben érvényes rá. Rosszindulatú feljelentés miatt börtönbe került, fiát itt hozta világra, s azonnal elvették tőle. Háromgenerációs sérülést hordoz. Végigjárta a 20. század egyik cigánykeresztútját. (A másik keresztút a német koncentrációs táborokba vezetett.)

Hogyan lehet ilyen élettörténettel egyáltalán életben maradni? Úgy, hogy ellenállhatatlan erővel tört fel benne a megnyilatkozás, a kimondás vágya, amelynek első termései az említett segélyszerv – ennek vele kapcsolatos aktái 2400 oldalt tesznek ki – „nagyási hóbortnak” nevezte. Szinte hihetetlen, hogy Mariella Mehr ilyen előítéletekkel szembe tudott szállni, képes volt leküzdeni nemcsak a külső, hanem a belső (tehát a fuldoklás élményvilágából jövő) ellenállást is. Szavak által teremtetten meg magának azt az otthont, amely lakható. Szavak segítségével a világ iszonyú irracionális enyhül, a létezés már nem egyenlő a pusztán gyöttrődő jelenléttel, mert reflexió is a gyötrelme. „Huszonöt éven át vadul harcoltam a szava-

kért – írja. Azért, hogy megszólaltassam a félelmet. Az első öt évet emberi kapcsolatok nélkül, a némaság börtönében töltöttem. Mi más az autizmus? Találkozni a világgal, de üzeneteire adott válaszunk az elnémulás.”

Megszólalt – rendkívüli irodalmi szinten. A magyar fordítás budapesti bemutatóján Beney Zsuzsa költő és irodalomtudós ezekkel a szavakkal kezdte reflexióit: „A könyvről amit kezembben tartok, elmondhatom, hogy a Huszadik Század egyik legmélyebben megélt, meglátott és megírt dokumentuma. [...] Ez a próza olyan vad és olyan szenvedélyes, olyan magáttépő, mintha vers lenne, a költészet líraiságával szól, s ez egyben azt is jelenti, hogy a költészet képeivel, metaforáival, autenticitásával rendelkezik.” Eddigi életművét – a leleplező, de ugyanakkor harcos prózát – a bázeli egyetem történettudományi fakultása díszdoktori címmel tüntette ki. Névjegyén most ez olvasható: Dr.phil.h.c. Mariella Mehr.

Az emlékek örvénylő mélységét a diszkrimináció, a cigány faj felett mondott ítélet, a megbélyegzés jelentette. A tízéves kislányt egy pszichiátriai gyógyintézet igazgatója az ápolónőképző hallgatói elé állította: „Önök előtt áll a csavargó életmódot folytató emberfajta egyik nemzetségének képviselője. Az ő története által mutattam be önöknek az örökléstant. Íme, ez itt egy olyan nemzetség tagja, amely már harmadik nemzedékében elmebeteg.” Aktákból kihalászott másik, róla szóló vélemény: „Az x aktaszámú személy öröklöten terhelt, nehezen nevelhető, erkölcsileg züllött, hajlamos a hazudozásra, önmagát betegesen túlértékeli, fejlett, agyafúrt hajlandóságot mutat a lopásra, életét vörös fonálként jelzi a depresszió.”

A megrendítő szenvedéstörténetből csupán néhány részlet. Az életregény Szilviájának emlékezése – *kilenc évesen elektro-sokk*: „piros gumiszalagok kerülnek láb- és térdízületeimre. tűszúrás, szorongás, pánik, halálfélelem. hazudnak, hazudnak, becsaptak. azt mondták, hogy most egy kicsit alszom, utána egészségesen ébredek fel. de most megölnek, becsaptak, mint az a másik doktor is a finom süteménnyel. valaki megsimítja halántékomat, majd hűvös, hideg, szaggató fájdalom... hagyjátok abba, kérem-könyörgök, hagyjátok abba, mi gonoszat tettem? ne öljetek meg. a szívem, a szívem nem bírja tovább, a fejem széthull. ne tovább, aabbaahhaagynni. szétszaggatják testemet, kínoznak, de miért? miért történik mindez? iszonyú emlék tör fel. szilvia, ezt nagyon régen egyszer már átélted. szilvia sötét szakadékba hull.”

Emlékezés a nevelőanyára: „te pedig, torzképe a nevelőanyának, tudod még, emlékszel még arra a vasárnap délutánra? amikor fejem fájt, annyira, hogy majdnem meghaltam, s hangerősen zokogva öledbe rejtettem? megfagyott képpel küldtél el, menjek az iskolába, a keresztény oktatásra. szinte megőrültem fejem lüktetésétől, de átbotorkáltam az iskola előtti téren, hogy meghallgassam a plébános jámbor dumáját a felebaráti szeretetről és az engedelmességről.”

Gyermekekothonban – Mikulás-napján. „jön a mikulás. piros a köpenye, fehér a szakálla. csengője élesen, ezüstösen szól.

vele jön a krampusz, fekete, bekormozott arccal, dühösen morog. a gyerekek versikéket szavalnak, jámbor dalokat énekelnek. az apák mosolyognak. szilvia elhiszi, hogy a mikulás szereti, s hogy a krampusz dühös. szilviának verset kellene szavalnia, de szilvia néma marad. a mikulás csodálkozik. a krampusz kinyitja nagy, barna zsákját, beleteszi szilviát és kiviszi a sötét folyosóra. bent tovább dalolják a szent énekeket. szilvia fél a zsákban, halálfélelme van. engedjétek ki szilviát, szilvia jó

lesz, jó akar lenni, jó szeretne lenni. szilvia egy barna jutazsákba zárva a sötét folyosón marad. később kivesszik a zsákból, de szilvia merev. merev mint egy fadarab.”

A börtön utáni időből: „mit keresek zéróban? az elmúlt húsz évben mindig mások parancsolták, hogy mikor aludjak, egyek, dolgozzam. most nekem kellene eldöntenem, hogy mit kezdjek napjaimmal. erre nem vagyok képes. vissza akarok menni börtöncellámba. védetté tesz. meg vagyok zavarodva. nem tudok mit kezdeni az idővel. egy bár a szürke állomásépület mellett. vöröses színű bárszéken ülök. megjátsszom, hogy felnőtt vagyok. egy ide-

gen jön, kérde a nevemet. szilvána, mondom. szilviát most szilvánának hívják. lehet, hogy néha szilvio. egy sört kérek szilvánának. szilvána-szilvio-szilvia leissza magát. ki vagyok én? most engedtek ki a börtönből. büntetett előéletű, beteg, sovány, női vonzóerő nélkül. elveszett ebben a világban, huszonegy éves, pusztán szám. egy örült nő és egy iszákos apa törvénytelen gyereke. félék.”

Mindez csak ízelítő a nagybetűt nem ismerő könyvből. Minden kicsi, az élet kisbetűs – látszólag jelentéktelen: „egy életen át mindig lopózkodva mentem, át az életen, életem tájain. csöppnyi életet szorongatok karjaiban. az az érzésem, hogy loptam”. Ez a csöppnyi élet ugyanakkor hatalmas vád a nevelőkkel – az átneveléssel kísérletezőkkel – szemben: „Így nem!” Ezt hirdeti Mariella Mehr a témát mindig újabb szempontból közelítő későbbi regényeivel is: *Daskind* (Gyerekek – 1995), *Brandzauber* (Tűzvarázs – 1998), *Angeklagt* (Vád alatt – 2002). Hirdeti ugyanakkor az ellenállást, az én megvédésének elkötelezettségét is. „Neked még lomb koszorúzza szívedet, csipetnyi friss só tüzel tekintetedből. – Rólam már tudni sem akarja senki, kinek számára jelentek fűszert, kinek szerelme ég tagjaimban. – Gyakran farkas-ének hangzik fel véremlenben, érzem, hogy ismeretlen nyelven forráság árad szét tagjaimban. – Fény, mondom magamban, farkasfény, és ne közeledjen hozzám senki, hogy hajamat levágja.” Ezt írja a számkivetésből, *Nachrichten aus dem Exil* címen megjelent verseskötetében. Önkéntesen vállalta, s most az olasz Toscanában él. Múltat leleplező, egyúttal vádló szavai miatt néhány szélsőséges nacionalista nehézzé tette mindennapjait – elmenekült Svájcba, hogy írni tudjon. Si-etnie kell. Egyik szeme már vak, másik szemével még látja az óriásbetűket. Az elmúlt hónapokban kétszer beszélgettünk. Nyugodt volt, „farkasfénye” gondoskodik a világhosszról.

Dévény István

David Noel Freedman A kilenc parancsolat

A bűn és bűnhődés rejtett mintázatának feltárása
a héber Bibliában

David Noel Freedman nevét minden egyes Bibliával foglalkozó szakember ismeri. Az ő nevéhez fűződik ugyanis az 1992-ben kiadott hat kötetes *The Anchor Bible Dictionary*, amely minden, magára valamit is adó teológiai és vallástörténeti szakkönyvtárban megtalálható. A szaktanulmányokon túlmenően azonban a neves amerikai szerző jelentőséget tulajdonít a kutatási eredmények közérthetőbb, a nagyközönség számára is hozzáférhetőbb módon történő ismertetésének is. Ezt tükrözi a most magyarul is olvasható műve, melynek kiadásával a kiadó egy nagyon dicséretre méltó szolgálatot tett az igen csak hiányos hazai vallástörténeti irodalomnak, amely egyetlen kiadónál sem rendelkezik a nemzetközi kutatás eredményeit átgondoltan és tervszerűen közvetítő sorozattal – de talán még csak elgondolással sem erre vonatkozóan.

Freedman könyvének az alapotívuma a szembehelyezkedés azzal az uralkodó történetkritikai módszerrel, amely a bibliai történet alkotóelemeire összpontosít. Ugyanakkor szakít azzal a széles körben elterjedt, főleg hittudományi gyakorlattal is, amely a Bibliát elsősorban önmagában tekinti és magyarázza. Számára a Biblia és Izrael története teológiai megértésének a kulcsa a Templom és Jeruzsálem pusztulása, illetve a júdai állami önállóság megszűnése (Kr. e. 587) és a babiloni fogság. Ez az állásfoglalás valójában egy kutatásban eltöltött élet szinte természetesnek mondható fejlődési folyamatának a megérlelődése, amikor is a meglátások és feltevések¹, a következetes munka következtében, lassan-lassan megszilárdulnak, és tudományosan alátámasztható meggyőződéssé kristályosodnak.

„Fokozatosan világossá vált számomra – írja a mű előszavában a szerző –, hogy az Izrael (és Júda) hanyatlását elbeszélő történetben precíz és részletes összefüggés van a parancsolatok és a könyvek között, nyomon tudjuk követni Izrael fejlődését vagy épp visszafejlődését a függetlenségtől és nemzetté válástól a szabadság, a birodalom és az ország elvesztésének katasztrófáig. Végül a következő módon tudtam meghatározni a folyamatot:

A Tízparancsolat kinyilatkoztatásával és a szövetség megpecsételésével Izrael történelme valóra váltja a Mózesnek az 5. könyv végén elmondott búcsúbeszédében található figyelmeztetéseket: a szövetség folytonos megszegése a nemzet pusztulását okozza. S így is lett: a parancsolatok mindegyikének megszegésével – egytől egyig, könyvről könyvre, míg el nem fogytak a parancsolatok és a könyvek – Izrael népe saját sorsát pecsételte meg. Visszajutottak Babilonba, oda, ahonnan elindultak s elvesztették mindazt, amit a szerető, nagylelkű és kegyelmes Istentől kaptak, aki mindazonáltal ragaszkodott ahhoz, hogy a választott néphez méltó módon viselkedjenek (11-12).”

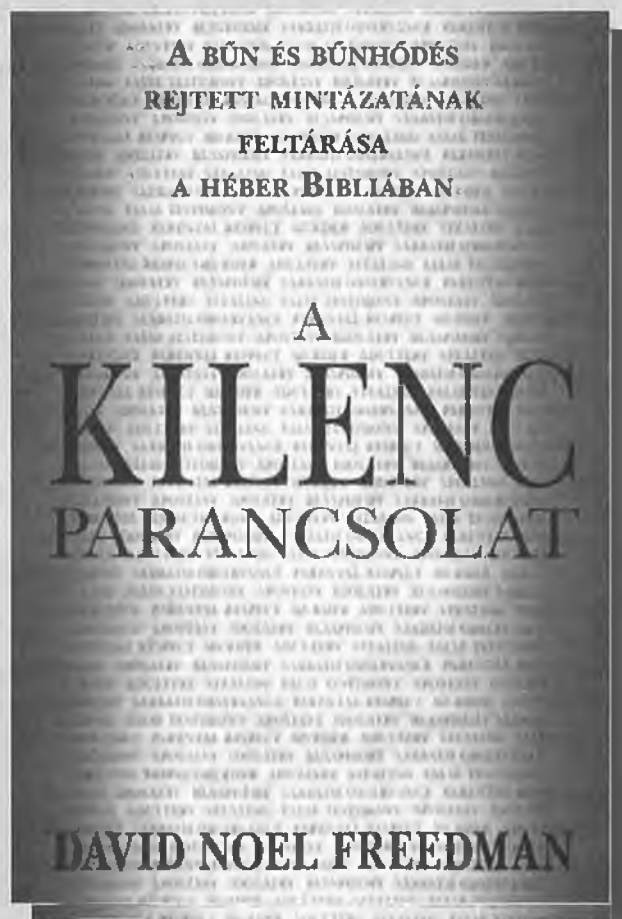
Freedman könyve – amely „egy nemzet születésétől virágzásán át elvezet minket a végzetes bukásig” (43) – beszédesen bizonyítja, hogy a Biblia elsősorban történelemteológia, amelyben a Babilonba hurcolt júdai vezető réteg sajtáságos történelem szemlélete és értelmezése csapódik le, a saját megélt, tragikus tapasztalatának a fényében. Ahogy a szerző megfogalmazza: „A

babilóniai fogság ideje alatt meg kellett magyarázni a múltat, hogy meg lehessen érteni a jelent. A múltból reményt meríthettek a jövőre vonatkozóan, de azt is meg kellett tanulniuk, hogy a parancsolatok betartása nélkül nem létezik jövő” (194). Ezen felismerésnek köszönhetően került előtérbe az egyén közösségi felelőssége, illetve a szülők nevelési kötelezettsége.

Mivel a Biblia céllal íródott, szerkesztett mű, ezért is fedezhető fel benne lépten-nyomon „egy útmutató szerkesztő kéz” (17), amely a „parancsolat – ellenszegülés – száműzetés” (22) vezérfonalát szem előtt tartva rendezi egységes egészbe a rendelkezésére álló anyagot. Ahhoz tehát, hogy helyesebben megértsük a tartalmát és a mondanivalóját alapvető paradigmaváltásra van szükség; amely a nemzetközi kutatásban folyamatban is van. Az eddigi gyakorlattal ellentétben, mely a Biblia antik világát igyekezett feltárni a Közel-Keleten, ma már elsősorban a Biblia megértésére tevődik át a hangsúly a térség ókori civilizációi ismeretének a fényében. Ez az irányváltás a Biblia eddig eléggé kizárólagos teológiai megközelítésével szemben inkább a vallástörténeti megközelítést részesíti előnyben. A *kilenc parancsolat* olvasója ezzel a megközelítéssel ismerkedhet meg olvasmányos és lenyűgöző módon. Freedman műve ugyanakkor bizonyíték arra is, hogy a közérthetőség és a tudományosság nem zárják ki egymást. S hogy melyik parancs „hiányzik” a Tízből, az csakis a könyv elolvasása után derül ki!

Gold Book, 2003.

Jakab Attila

¹ Lásd pl. a *The Unity of the Bible* (A Biblia egységessége) c. munkáját, amely 1956-ban jelent meg.

Paul Ricoeur – André LaCoque

Bibliai gondolkodás

Egy eléggé egyedinek is mondható kezdeményezés gyümölcse az a mű, amelyben egy filozófus és egy exegéta közösen olvassa és magyarázza a héber Biblia ugyanazon szövegeit. Ezek a *Genézis* 2-3 (a teremtéstörténet), az *Exodus* 20,13 (a „Ne ölj” parancsolat), az *Ezékiel* 37 (a csonttemető látomása), a *Zsoltárok* 22 („Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?”), az *Exodus* 3,14 (Isten önmegnevezése) és az *Énekek éneke*.

Első látásra azt hinné az olvasó, hogy két különböző megközelítési módszer szerencsés találkozásáról van szó: a hermeneutika és a történetkritika párbeszédéről. Ez azonban csak részben igaz. A filozófiai és a teológiai megközelítések ugyanis sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint azt gondolnánk. Lépten-nyomon ez bukkan elő a könyvből, amely címének magyar fordítása problémás és vitatható; arról nem is beszélve, hogy egyáltalán nincs összhangban a tartalommal. Amennyiben a francia (*Penser la Bible* = Gondolni a Bibliát), vagy az angol (*Thinking Biblically: Exegetical and Hermeneutical Studies* = Bibliailag/Bibliai módon gondolkodni: Exegétikai és Hermeneutikai Tanulmányok) címet vizsgáljuk, azokból eléggé világosan kiderül, hogy ez a könyv nem annyira a Biblia gondolatvilágáról nyújt felvilágosítást, hanem sokkal inkább a két szerzőnek a Bibliával – helyesebben fogalmazva az összefüggéseiből kiragadott néhány bibliai szöveggel – kapcsolatos gondolatait tartalmazza.

A két, eltérőnek látszó megközelítés alapvető jellemvonása a szövegközpontúság és a túlhaladott nézetekre való építés. A filozófusnál végeredményben ez csak részben kifogásolható, ellenben mindenképp vitatható az önmagát a történetkritikai módszer képviselőjének tartó exegéta esetében. Annál is inkább, mivel a felhasznált irodalom tükrében – amely, néhány elvétett kivételtől eltekintve, jó két évtizedes lemaradásról tanúskodik – egyértelműen kiviláglik az a teológiai opció, amely még mindig egyfajta történetiséget igyekszik sejtetni ott is a Bibliában, ahol ez ma már aligha tartható, és amely szinte teljesen figyelmen kívül hagyja a héber Biblia keletkezésének antik történelmi, társadalmi és kulturális környezetét (pl. az édenkerti kígyó, 41-44; Izsák története, 168).

Ricoeur esetében a szakirodalom ismerete és nyomon követése talán még elnézhető, LaCoque-nál azonban ez megbotcsájthatatlan szakmai tévedés, még akkor is, ha a szerző feltehetően a teológiai megközelítés elkötelezett híve (pl. 24: „A teremtés a történelem születése, kezdeti eseménye”; 28: Jahvista-elbeszélés Salamon idejéből). Ebben a tekintetben rendkívül érdekesek és sokatmondóak azok az ügyes eszmefuttatások a „Ne ölj” parancsolat kapcsán, amelyekkel mindkét szerzőnek sikerül megkerülni a Bibliában fellelhető (nem ritkán isteni) erőszak rendkívül kényes kérdésének a felvetését és tárgyalását (129-239).

Mindaz, ami nem jelenik meg a szerzőpáros kötetében az

PAUL RICOEUR
ANDRÉ LACOCQUEBibliai
gondolkodás

Európa

megtalálható az 1989-ben megjelent *Le Pentateuque en question*² (= A Pentateuchos megkérdőjelezése) c. tanulmánykötetben. Az exegéta által teljesen mellőzött mű ugyanis összegezi a bibliakutatásban az utóbbi időben bekövetkezett fejlődést és változásokat, amelyeket illetet volna legalább említeni. „Ha a Pentateuchosról kialakított nézetünk kapcsán beszélhetünk ‘tudományos forradalomról’, úgy ez abban áll, hogy alapvetően rendült meg az a klasszikus konszenzus, amit még a hetvenes évek diákjai tanulhattak. A hagyományos nézetek megkérdőjelezése a következő pontokat érinti: a) A források szokásos datálása nem tekinthető többé elfogadhatónak. Például a ‘Jahwista’ (J), ami a rendszer gerincét képezte (legalábbis G. von Rad óta [1901-1971]), nem datálható minden további nélkül Salamon korára; azon kritériumok legtöbbje, amely egy ilyen korai datálást tett lehetővé, a legutóbbi évek kritikájában gyanúsak bizonyult³. b) A forráselméletben ma már távolról sem értenek egyet az exegéták. (...) c) Némely kutatók odáig is elmennek, hogy elvetik a forrásokkal, dokumentumokkal vagy irodalmi forrásrétegekkel való dolgozást és a Pentateuchos ‘végső redakciójának’ eredményét próbálják figyelembe venni. d) Bármilyen legyen is a javasolt séma, általában arra jutnak a kutatók, hogy a Pentateuchos keletkezését Izrael történetének egy késői stádiumára teszik – ez pedig egészen biztosan nagy átörést fog jelenteni e történelemről alkotott nézeteinkben.”⁴

2 Albert de Pury – Thomas Römer (eds.), *Le Pentateuque en question*. (Le Monde de la Bible, 19), Genf, 2002, 3. kiadás.

3 Ma már a dávidi-salamoni királyság történelmi léte is vitatott. Lásd Gyürki László, „Dávid egyesített monarchiája és Salamon temploma az archeológia fényében (Archeológiai megvilágítás)”, *Jeromos füzetek* 52. sz., 2003, 29-32.

4 Albert de Pury – Thomas Römer, *A Pentateuchos-kutatás rövid története*. (A Budapesti Református Teológiai Akadémia Bibliai és Judaisztikai Kutatócsoportjának kiadványai, 9), Budapest, 1994, pp. 3-4.

Kétségtelen, hogy a Ricoeur – LaCoque kötet megjelenése magyarul önmagában véve örömdates esemény. Ellenben üdvös lenne elgondolkodni azon a lemaradáson is, mely a nemzetközi válástörténeti kutatáshoz képest a magyar nyelvterületet jellemzi.

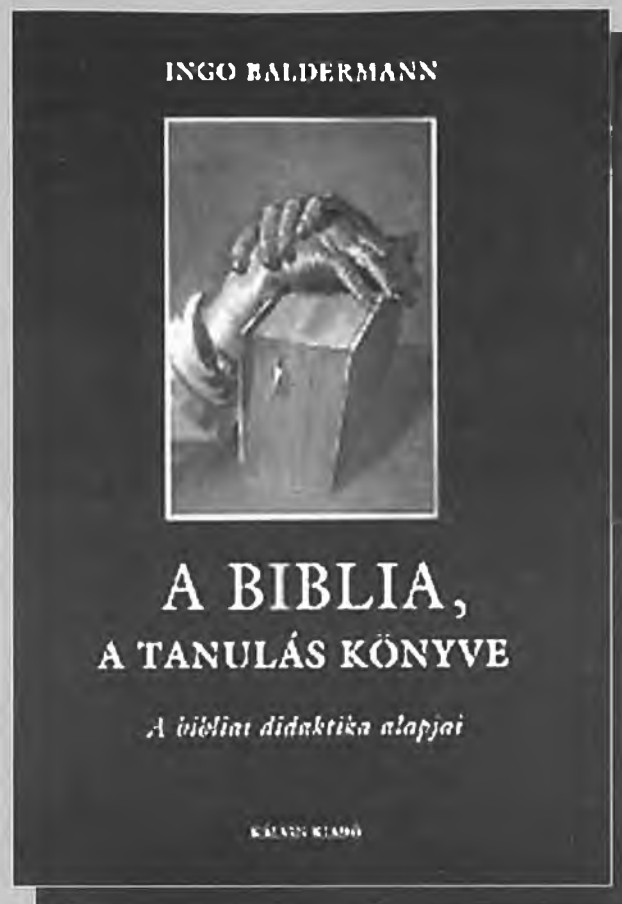
Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.

Jakab Attila

Ingo Baldermann
A Biblia, a tanulás könyve
 A bibliai didaktika alapjai

Alapjában véve a Biblia a keresztény felekezetek közötti ökumenikus párbeszéd alapja kellene, hogy legyen. Ezzel szemben a gyakorlat azt mutatja, hogy az nagyon sokszor a megosztottság és a szembenállás támpillére. A Bibliát ugyanis könnyen félre lehet érteni, és félre is lehet magyarázni; hiszen mindent és annak az ellenkezőjét is ki lehet olvasni belőle. Ezért is figyelmeztet a szerző a magyar kiadáshoz írt előszavában arra, hogy korunknak mennyire szüksége van „nagykorú és józan ítélőképességű” bibliaolvasó keresztény hívőkre. Véleménye szerint, „napjaink kihívásai közepette csak így őrizhetjük meg hitünket és reménységünket rendíthetetlenül” (5). Meggyőződése, hogy „a bibliai tudomány feladata kérdéseinek és felismeréseinek olyan továbbadása, hogy azok a bibliaolvasót a kiskorúvá váló lefokozás helyett önálló ítéletalkotásra képesítsék a teológiai párbeszédben” (6). Különösen fontos ez a mai modern korunkban, amikor is a vallási műveletlenség mintegy virágkorát éli (nemcsak a volt kommunista országokban) – elvégre ismeretek nélkül is ért mindenki a valláshoz – és fokozatosan terjed az érzelmi vallásosság. Az állandó változás és egzisztenciális bizonytalanság közepette ugyanis az emberek (különösen az előregedő „keresztény” Európában) biztonság és kiegyensúlyozottság után sóvárognak, miközben az anyagi társadalmi helyzet egyenesen arányossá válik a lét, illetve az élet értelmének a keresésével. Magyarán szólva, minél gazdagabb valaki, annál inkább megnövekedhet az igénye a helyzete erkölcsi-vallási igazolására, illetve foglalkoztathatja az elmúlás és a halál utániség gondolata. S ekkor lép be életébe a Biblia (vagy más, szentnek tekintett iratok).

„A felvilágosodás óta ismeri a teológia Lessing ‘ronda árkát’ (garstiger Graben), amely elválasztja a Bibliát jelenünktől. Teológusok nemzedékei számára volt döntő az a kérdés, hogy lehetséges-e egyáltalán és hogyan, még tárgyilagosan magyarázni ilyen távolságból is ezeket a bibliai szövegeket. Ma megértük, hogy a Biblia évezredek távolából is újra hallgatóságra talál. Ez az ősrégi könyv meglepően elevennek és megdöbbentően érthetőnek bizonyult. Közben a történelmi távolság felismerése sem el nem hanyagolható, sem át nem ugorható, sőt éppen a bibliai szövegek társadalomtörténeti háttérének pontos elemzése teszi ma még érthetőbbé a kérdéseiket és a hitelességre való igényüket. Ez nem azt jelenti, hogy a bibliai szövegek beszéde időtlen lenne; éppen, hogy nem általános kijelentéseként értjük őket, hanem koruk és a mi korunk konkrét veszedelmei és reményei alapján. A Biblia emberei saját világuk fenyegető pusztulása láttán szólnak hozzánk, akiknek kortársakként kell együtt élnünk a pusztulás hasonló látomásaival” (8).

A Biblia ugyanis nemcsak az Istenről szóló érthető beszéd könyve, hanem az ember lelki állapotára, társadalmi életére vonatkozó tapasztalatok kincsháza is. „Nemcsak a rettegőnek kínál a Biblia olyan nyelvet, amelyen elmondhatja félelmét, a kétségbeesett is megtalálja Jeremiásnál, Jónánál, a Zsoltároknál és a Prédikátor könyvében azt a nyelvet, amelyen szólhat kétségbeeséséről. A hatalmasok cinizmusától szenvedő Ámosnál, Ézsaiásnál és más prófétáknál talál szavakat haragja kimondásához. A boldog ember pedig boldogsága és az élet szépsége éreztetésére a magasztaló zsoltároknál meg az Énekek Énekében talál kifejezést. Aki pedig reménységre szomjazik, annak a prófétikus és apokaliptikus látomásokban adatik meg a reménység nyelve. Hol találunk máshol olyan nyelvre, amely felszárítja a könnyeket, levegőt ad a lélegzetvételhez és bátorságot a talpra álláshoz?” (11).

A Biblia állandó olvasásra, tanulásra készítet. Ahogy a szerző megfogalmazza: „A Biblia nem tankönyv, hanem a tanulás könyve” (21). Ahogy az ember halad előre a korban és gazdagodik élettapasztalatokban, úgy mélyül el a bibliai mélységek feltárásában és megértésében, amely hathatósan hozzásegítheti önmaga jobb megismeréséhez. Ezért az a személy, aki folyamatosan Isten tekintélyére hivatkozik a saját tekintélyének a feltétlen elismerése érdekében és céljából, annak igazán hasznára válna időnként beletekinteni a bibliai tükörbe.

A Biblia egy hosszú távú egzisztenciális emberi tapasztalat összegzése. Ezért is található meg benne egyaránt a bátorítás, az emberiség, a félelem, az öröm és a bölcsesség nyelve; illetve az értelem és az érzelem harmonikus összekapcsolása. Ami azt is jelenti, hogy Isten mellett az Ember is főszereplője ennek a gyűjteménynek. „Ez a könyv kezdettől fogva nem a

vallás – írja a szerző –, hanem a valláskritika könyve. Ez nemcsak a negatívumokban, hanem a pozitívumokban is észrevehető. Izráel történetének kezdetén nem vallási kérdés áll; nem a túlvilági valóságba vetett mély bepillantások indítják el ezt a történetet, hanem egy történelmi szociális megbízatás: az a Mózeshez intézett felszólítás, hogy vezesse ki a szolgaságból ezt a rabszolgacsoportot és tegye olyan néppé, amely a saját körében és a többi népek között is példaadó életet él” (136).

Mindezek fényében érthető csak igazán a Biblia gazdagsága és tartalmi sokfélesége. Akik pedig utolsó szónak igyekeznek feltüntetni, és rá hivatkozva előszeretettel ítélnék meg/el másokat, azoknak mindenképp üdvös lenne Ingo Baldermann könyvét elmélyülten átolvasni és megfontolni.

Kálvin János Könyvkiadó, Budapest, 2003.

Jakab Attila

Út a forráshoz... Jézus evangéliuma Márk tolmácsolásában

Gromon András kétségtelenül egy merész lépésre szánta el magát, amikor hozzáfogott, hogy görögből lefordítsa, és jegyzetekkel lássa el a Márk szerinti evangéliumot. Egy kommentár megjelenése ugyanis önmagában véve mindig öröndes eseménynek számít, hiszen akaratlanul is felkelti az érdeklődést, és eredeti meglátások, új szempontok, illetve összefüggések reményét kelti a művet kézbe vevő olvasóban.

Kétségtelen, hogy ez a kiadvány nem nélkülözi sem az újdonságot, sem pedig az eredetiséget; még akkor sem, ha a fordító erre nem tart igényt (11). Mindez azonban – egészében és részleteiben egyaránt – vitatható és megkérdőjelezhető. Amennyiben a fordító azon szándékában, hogy „az evangéliumokhoz, mint Jézus-ismeretünk legfőbb forrásaihoz” kalauzolja az olvasót, semmi kivétlenül nincs, az már fölöttébb merész kijelentés, hogy „ezeket a forrásokat az idők során mindenféle hordalék fedte be; ahhoz tehát, hogy ismét eljuthassunk hozzájuk, végső soron pedig a legfőbb Forráshoz, el kell távolítani ezeket a hordalékokat, mindenekelőtt kétezer év vallási félreértelmezéseinek rétegét” (7). Gromon András ugyanis vagy egyszerűen megfélemedezik arról, hogy maga az evangélium is értelmzés – éspedig a több évtizeddel korábbi Jézus esemény értelmzése azon görög nyelvű, de a Jézussal kapcsolatos palesztinai hagyományhoz közel álló, és feltehetően szíriai közösség hitének a fényében, amelynek körében a hagyomány által Márknak tulajdonított irat keletkezett –, vagy, ami még döbbenetesebb, magát az evangéliumot is ilyen ‘félreértelmezés’-nek tekinti: „Szándékom e munkával az volt, hogy lehetőség szerint kiszabadítsam az evangéliumokat, közelebbről Jézus alakját az idegen elemek hordaléka alól, a babona, a mágia és a dogmatizálás világából, abból az értelmzési rendszerből, amely érthetlenné és követet-

lenné tette őt; ...[hogy] elválasszam egymástól azt, ami hitelesnek mondható, és azt, ami az áthagyományozók vagy az evangélisták vélekedése” (7-8).

A tudományosság legelemibb követelményeit is figyelmen kívül hagyó munkában ez a szétválasztás a lehető legegyszerűbb nyomdatechnikai/szövegszerkesztési megoldással valósult meg: a szerző által hitelesen jézusinak ítélt kijelentéseket egyszerűen kövér dőlt betűkkel szedték/szerkesztették. A kiválasztásnál alkalmazott módszerről azonban a fordító a legcsekélyebb magyarázattal sem szolgál; mint ahogy arra sem tér ki, hogy miért nem választotta a Lukács, vagy a Máté, vagy pl. a Tamás szerinti evangéliumot? A *Forrás-ról* (Q⁵) nem is beszélve! A szakirodalmat teljesen mellőzve, és a Márk szerinti evangélium keletkezésére vonatkozóan semmiféle felvilágosítást nem adó műről hangoztatott kijelentésnek pedig – amely szerint abban „az utóbbi 250 év evangéliumkutatásának mára kiérlelődött legjavát” igyekezett a fordító „úgy összerendezni, hogy valamilyen minőségi többlet jöjjön létre” (11) – maga a könyv tartalma mond ellent. A mennyiség, feltéve, ha még hiányos is, nem igazán eredményez ‘minőségi többlet’-et. Annál is inkább, mivel a Bulányi György, Karl Herbst és Eugen Drewermann párosítás (11. old., 5. jegyzet) teljesen súlytalannak tekinthető a Márk-kutatás terén. Gromon Andrásnak minden bizonnyal nem lett volna érdeklően áttanulmányozni Joachim Gnillka, *Márk* c. kommentárját

Út a forráshoz...

Jézus evangéliuma
M Á R K
tolmácsolásában

Elpidia Kiadó

5 A Q a német „die Quelle” elnevezésből származik, és Jézus szavainak azon gyűjteményét jelöli, amelyet a szakemberek a Máté, Lukács, Márk és Tamás szerinti evangéliumokból igyekeznek rekonstruálni. J. M. Robinson – P. Hoffmann – J. S. Kloppenborg, *The Critical Edition of Q. Synopsis including the Gospels of Matthew and Luke, Mark and Thomas with English, German and French Translations of Q and Thomas*, Philadelphia – Leuven, 2000.

(Agapé, Szeged, 2000), már csak a szakirodalom megismerése végett sem. A különbség annyira látványos, hogy minden megjegyzést feleslegessé tesz.

A mű részleteiben sem mentes a problémáktól. A lábjegyzetek elsősorban a fordító eszmefuttatásai, ellenben szinte lehetetlen tudni, hogy mi ebben a saját és mi a más jegyzetekből merített gondolat, mivel sehol nem találkozunk semmiféle utalással. Ugyancsak vitatható maga a fordítás is. Az alapul szolgáló görög szöveg ugyanis egy eddig teljesen ismeretlen változatot feltételez. Miért „örömmüzenet” az evangélium, mikor a görög szó eléggé egyértelműen jó hírt, vagy örömhírt jelent (*Ógörög-Magyar Nagyszótár*, Budapest, 1990)? A Mk 1,1-ből miért maradt ki „az Isten Fia”? A Mk 1,4-ben milyen görög szöveg szolgál alapul Keresztelő János szavainak magyar fordításához: „Merítkeztek alá, és változtassátok meg gondolkodásotokat és életeteket, akkor [Isten] megbocsátja bűneiteket!” (52)? A Mk 1,5-ben miért maradt ki a „Jordán”? A Mk 1,16-ban milyen görög szöveget fordít a Jézusnak tulajdonított „és bizzátok rá magatokat [Istenre]” kijelentés? És a kérdéseket még nagyon hosszasan lehetne folytatni.

Mindent összegezve azt lehet mondani, hogy a jelen fordítás is tulajdonképpen egy értelmezés, amely markánsan magán viseli a fordító bélyegét. Megítélésem szerint a mű joggal viselhetné a *Jézus evangéliuma Gromon András tolmácsolásában* címet, annak ellenére, hogy alapjában véve a Márk szerinti evangéliumra épül.

Elpidia Könyvkiadó, Budapest, 2003

Jakab Attila

Rudolf Smend Keresztény prédikációk az Ószövetségről

Az igehirdetés, bár vannak műfaji sajátosságai, nem tekinthető műfajnak. Ez azt jelenti, hogy az igehirdetés nem a művészet egyik fajtája, nem egy olyan minőség, amely minden fenntartás nélkül behatározható lenne a műfajiség határai közé. Az, hogy műfajyszerű kezelést kap, amióta csak létezik, mindezt nem zárja ki. Paul Tillich szerint négy tényező kölcsönös függése teremtheti meg azt az együttállást, amelyben az emberi szavak Igévé, isteni önkinyilatkoztatássá válhatnak. Ez a négy tényező a prédikáció szavai, az erő, amellyel azokat mondják, maga a prédikátor személye és a hallgató, aki mindezt egzisztenciálisan befogadja⁶. Ha tartjuk magunkat ehhez a megközelítéshez, akkor mindebből az első és az utolsó, tehát az elhangzott szavak és a hallgató viszonyulása őrződik meg a leírt prédikációk esetében. Mindez arra világít rá, hogy az igehirdetés egyik alapvető kritériuma a megelevenítés, a személyes találkozás révén történő felébresztése *valaminek* az emberben, amely miatt a kiáltás⁷ elhangzik.

A leírt igehirdetés *ereje* az elmondottak után valóban a műfa-

ji korlátok közé szorul, és így legfeljebb tanulságot szolgálhat önmagunk jobb és teljesebb megértéséhez. Bár ha az egyháztörténelem jelentősebb leírt prédikációit és beszédeit nézzük – Órigenész homiliáitól kezdődően, az egyházatyák írásain át egészen a középkor nagy misztikusaiig (Eckhart mester, Johannes Tauler) – a bibliaértelmezés náluk egy olyan szintig mélyült el, illetve pontosabban emelkedett, amely szint már képes az arra alkalmas emberben az isteni kegyelem erőinek észrevételezésére, s ezáltal önmagunkban olyan felismerések megtételére, amelyek segítséget jelenthetnek a hit és az élet útvesztőiben.

Az Ószövetség göttingeni professzorának, Rudolf Smendnek nagy részben egyetemisták számára kiadott prédikációi a fent említett műfajiség határait nem lépik át. Kérdés persze, hogy erre ma⁸ mennyiben van lehetőség? Viszont ez a huszonéves korosztály az, amelyik egzisztenciális értelemben legnyíltabb és legérzékenyebb az igehirdetés, illetve az *Ige-hirdetés* hatáira, és az ő számukra lenne legszükségesebb megcsillantani azt a fényt, amely akár a fent említett három szerző bármelyik írásából természetes módon árad. Mára az igehirdetés valójában műfajjá vált. Irodalomná dermedt, korlátok közé merevedett. A közelmúlt reformált egyházának klasszikusai is ezzel küzdöttek. Schleiermacher, Kierkegaard, Barth, Bultmann mind érzik ezt a problémát, és igehirdetéseiken többé-kevésbé átárad az élővé tétel, a megelevenítés igénye. Smend megmarad a felvilágosodás kora óta egyre inkább műfajjá váló prédikáció keretei között. Ott viszont egy tisztán érthető, áttetsző hangon szólal meg. Lendületes történetkibontás, a nagyobb összefüggések átláthatóvá tétele jellemzi az egyes szövegeket. Ezek az összefüggések azonban, a kereszténység ószövetségi vonatkozásait tekintve, mélyebben nincsenek kibontva. A bibliai történetekben fellelhető okoknak, okozatoknak és érzéseknek a mindennapokkal való finom vonalú rokonítása próbál kapcsolatot teremteni a hallgatókkal, és azzal az ember életét megrengető ténnyel, amelyben az ember kereszt-té válik s a kereszt emberré lesz.

Ebben irányjelzők lehetnek a héber szavak néhol közbeékelte, mondanivalóba illeszkedő magyarázatai, és az a szemlélet, amely bár a *sola scriptura* elvét nem vitatja, de hitet tesz az Írást az élet könyveként s életként való megélése mellett. Különösen a kötet *Hogyan forgassuk a Bibliánkat?* c. prédikációja az, amelyik ilyen kérdésekben iránymutató lehet. Az ebben tárgyalt megközelítés az, amely az összes többi kötetbeli prédikáció fényét emeli, erősíti.

Ami mindenképpen közelebb hozza a fiatalabb korosztályhoz e sorokat, az az a hangnem, amely egy tapasztalt életből árad. A tanító meleg, szinte baráti szavai hatják át az egyes prédikációkat. A néhol feltűnő csend igénye pedig egy olyan szűkségre világít rá korunk zajjal teli világában, amely alkalmat adhat az elmélyülésre, alkalmat a hallottak átélésére, és az Ige műfajokat áttörő megelevenedésére.

Kálvin Kiadó, Budapest, 2003.

Mézes Zsolt László

⁶ Paul Tillich, *Rendszeres teológia*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, p. 137.

⁷ A prédikáció latin szava a *praedicatio*, amely kihirdetést, kikiáltást, illetve nyilatkozat, dicsőítő állítás tevését jelenti.

⁸ Smend professzor jelen kötetben kiadott prédikációi 1967 és 1998 között születtek, és ez az időszak, a 20. század utolsó harmada, bár nem meghatározóan, de nyomot hagy az igehirdetéseken.

Egyházforum folyóirat

Az Egyházforum folyóirat (1986-tól) célja a II. Vatikáni zsinat szellemiségének közvetítése és művelése, különös tekintettel az Isten népe megújult és felelősségteljes apostolkodására. Súlypont rovataink egy-egy témát jár körül különböző oldalról (2003/1-2. Európai integráció, 3. Cigánypasztoráció, 4. Háború, 5. Biblia, 6. Karácsony). Egyéb rovataink nem rendszeresen jelennek meg és kisebb terjedelműek: Teológia, Ökumené, (hazai és külföldi pasztorációs) Modellek, Ökológia, Európai unió, Egyház és Társadalom, Kultúra, Lelkiség, Aki üzen (ismert és híres személyiségek), Életképek, Recenziók, Folyamatok. Külön említést érdemel Fórum rovataink, amelyben lehetőséget kívánunk nyújtani a tisztességes párbeszédre a magyar egyházban fellelhető kezdeményezésekről (a plébániák, báziscsoportok, bibliakörök stb. szintjén, valamint az aktuális pasztorációs kérdések megtárgyalására), a magyar egyház gondjairól és különböző aktuális egyházi vagy társadalmi kérdésekről.

Megjelenik kéthavonta 36 oldalon.

A 2000. előtt megjelent számok tartalmáról a szerkesztőség címén lehet érdeklődni.

A 2000-2002-es számok tartalmából:

2000/1: Hogyan informál az egyház? Vallás a kommunizmus után, Az egyház és társadalom összeütközése

2002/2: Hitler pápája? Politikai katolicizmus a két világháború közötti Magyarországon Vallásosság szindróma

2000/3: Egy eleven plébánia, Az elnyomás évtizedei, II. János Pál pápa izraeli látogatása

2000/4: A XX. sz. teológiája, Fórum Lengyel László és Várszegi Asztrik könyvéről, Emberi jogok az egyházban

2000/5: Nietzsche halott – Isten él, A cigány vallásosság, Századunk szellemi kórképe

2000/6: Fórum a szerelemről, A kereszténység igazsága, A Vatikán keleti politikája

2001/1: Isten alkonya, Az ökumené kilátásai, Fórum a megváltásról és evolúcióról

2001/2: Szennay András 80 éves, Az egyházak gazdálkodása, Portré: Hetényi Varga Károly

2001/3: Erdélyi modellek, Egyházgazdálkodás, Dogma és dogmatizmus, Az egyház az Európai Unióban

2001/4: Bizalom-hűség-hit, Uchrónia: Bibó István kanonok és Ravasz László bíboros érsek beszélgetése

2001/5: Isten születése, Plébánia – közösség? Házasságban – házasság nélkül, Harry Potter

2001/6: Közönségből közösség, A keresztény gyülekezet jellemzői, Újszövetség és antiszemitizmus

2002/1: Csángó magyarok, Női érzékenység – a vallásban, Választások: Jobbra át? – Balra át?

2002/2: A nyár teológiája, Az EU-integráció szociális aspektusai, Portré: Andrásfalvy Bertalan

2002/3: Választások után, A nők pappászenteleséről, Pannonhalma és az ökumené

2002/4: Önbecsülés, A politikai cikkekajai, Ökumené: négy milliárd vallás országában,

2002/5: Liturgikus tér, A víz problémája, Család – másképp, Magyar valóságérzékelés

2002/6: Katolikus iskolák, Cirkusz helyett békét, „Humán? Öko? Lógia?” Püspökök az EU-ról

Az 1986-2002 között megjelent számok ára: **150,- Ft**,

2003-as számok ára: **300,- Ft**

Előfizetés 2003-ra: **1650,- Ft**

Előfizetés 2004-re 2003. december 24-ig: **1700,- Ft**, 2004. január 1-től: **1750,- Ft**.

Egyházforum könyvek

Az alábbi könyvek áraiból előfizetőink 30% kedvezményben részesülnek

Nyíri Tamás: A keresztény ember küldetése a világban

„Intellektuális imakönyv” ez a mű, melynek örök reményt hirdető üzenete, hogy a világi világ, nem távolodott el Istentől, a megtestesült Jézus Krisztustól, hiszen Isten ott található, ahol mi magunk; az isteni Istent abból ismerjük föl, hogy emberi lett Jézus Krisztusban. (228 old.)
Ár: 1300,- Ft.

Hanna Wolf: Jézus a pszichoterapeuta

Jézus közvetlenül arra szólítja fel az embereket, hogy legyenek azzá, amik valójában. Ő maga, a személyisége volt a módszere. Együtt azt is megmutatta, hogy semmiképpen sem nyomja el a másikat. Ellenkezőleg... (144 old.)
Ár: 1200,- Ft

Vidor Miklós: Piros hajú törpe törpe

Az író válogatott, gyerekekre figyelő írásainak legtöbbször a groteszk helyzetek, önfeledt játékosság, emberi humor ugyanúgy jellemzik, mint a nyelvi tisztaság, vagy a verseiben található érzékeny táj- és lélekábrázolás, gazdag

formakincs. Mindezek együtt a mai gyerekek igényes humorát, gondolatvilágát fejlesztik, amire mind nagyobb szükségük van a tíz éven aluliaknak, legyenek akár hallgatói, akár olvasói ennek az örökérvényű kötetnek. (83 old.)

(Tarbay Ede)

Ár: 1600,- Ft

Gerhard Marcel Martin: Bibliodráma. Gyakorlat és elmélet

A bibliodráma tapasztalat és szövegorientált: célja, hogy a saját élményeink kapcsolatba kerüljenek azokkal a tapasztalatokkal, melyek élő formában találhatók meg a Biblia történeteiben, helyzeteiben, személyeiben, sőt ima-, meditációs és tanító jellegű szövegeiben is, még ha néha torzultan vagy elrejtve. A szerző valláspedagógiai, lelkipásztori, valláspszichológiai kérdésekkel, valamint az istentiszteleti prédikációk kérdéseivel és a gyakorlati teológiai szöveg- és élethermeneutikával kapcsolja össze a bibliodráma anyagát és módszereit. (135 old.)

Ár: 1300,- Ft.

Klaus-Werner Stangier: Itt és most. Bibliodráma a liturgia és a pszichodráma vonzásában

A bibliodráma olyan út, amelyen szubjektív módon, egészen személyesen foglalkozhatunk a vallás és a lelki élet témáival. Egyre többen keresik a biblodramatikus játékban azt a lehetőséget, hogy a bibliai történetekkel és vallási hagyományokkal foglalkozzanak életközeli helyzetekben az emberi tapasztalat minden dimenziójában: szívvel, lélekkel, testtel és értelemmel.

Ez a mű a bibliodráma legősibb gyökereit tárja fel a zsidó és keresztény liturgikus hagyományon keresztül. A liturgiai megjelenítések és a pszichodráma hangsúlyos kreativitás és spontaneitás találkozásából sajátos dialektika révén születik egy harmadik modell: saját életünk megjelenítése ebből a két forrásból merítve. A bibliodráma ennél fogva a misztika iskolája is egyben. (140 old)

Ár: 1300,- Ft

Akciós könyvek

Gáli József: Hét bölcső fája. Válogatott mesék
Ezek a mesék mint egy garabonciás diák köpenyéből – vagy megszenvedett életéből – szóródtak szét okulásunkra, örömünkre. Gáli József – maga is igazi népmesehős, minden szavával megérint minket. (86 old.)

Ár: ~~1600~~ 1000,- Ft

Tordon Ákos: Zabszem Jankó. Kárpátaljai mesék

Az eredeti kárpátaljai gyűjtés magyar népmeséinek hangvételét Tordon Ákos tette egységessé, a rá jellemző írói sajátosságokkal. Örök-ké játszik a szavakkal, mint Zabszem Jankó utolsó mondataiban: „Majd egyszer máskor, disznóöléskor vagy aratáskor, ibolyanyíláskor, de nem kandúrnyávogáskor!” (144 old.)

Ár: ~~1600~~ 1000,- Ft

Tarbay Ede: Varjúdombi mesék

A könyv második kiadása két új mesével bővült. És mint régen, most is történetek kötik össze a meséket. A könyvet is, mint az első kiadást és a filmsorozat figuráit Heinzelmann Emma tervezte - rajzolta. (93 old.)

Ár: ~~1600~~ 1000,- Ft

Hans Küng: Ki a keresztény?

A neves szerző húsz tételbe foglalja a keresztény tanítás lényegét. Tárgyilagos stílusa, minden emberi értéket tiszteletben tartó, világos, könnyen áttekinthető írásmódja élvezhetővé teszi munkáit hívőknek és nemhívőknek, keresztényeknek és nemkeresztényeknek egyaránt. (52 old.)

Ár: ~~350~~ 150,- Ft

Paul M. Zulehner: Együtt és egyedül. Házassok, elváltak, élettársak az egyházban

A szerző szerint az emberi problémák láttán nem kioktatásra van szükség, hanem mindegyiknek megértésre és támogatásra, hiszen Jézus is azért jött, hogy felemelje az elesetteket. (120 old.)

Ár: ~~500~~ 250,- Ft

Bernolák Éva: Hittansztori. Visszaemlékezések a hitoktatás harminc esztendejére

A kommunista időszak hitoktatásának történetét akarta megírni a szerző, azonban a dokumentumok elvesztek... (334 old.)

Ár: ~~800~~ 400,- Ft

Kamarás István: Egyházközségépítők (Egyházközségek és papjaik)

Mi teszi az egyházközséget közösséggé, krisztusi közösséggé? - Erre a kérdésre keres választ a könyv azzal, hogy bemutat fél tucat plébániát a nyolcvanas évekből, melyek hiteles képet nyújtanak az akkori viszonyokról (152 old.)

Ár: ~~500~~ 250,- Ft

Kamarás István: Júdások vagy Péterek

(Religiográfia a pályamódosító papokról)
A szerző a pályamódosító papokról nem kíván ítéletet mondani. Csupán fel akarja tárni az események okait és mikéntjét, hogy helyes képet alkothassunk magunknak a problémáról. (251 old.)

Ár: ~~500~~ 250,- Ft

Virt László: Katolikus kisebbség Erdélyben

Milyen helyzetbe került az erdélyi katolikus egyház a román politika kisebbségellenes harcai között? Erre a kérdésre keres választ a könyv, melyből azt is megtudhatjuk, milyen szorosán összefonott Erdélyben az anyanyelv és a vallás kérdése, s hogyan vált a szabad vallásgyakorlás a nemzeti kisebbség megmaradásának zálogává. (145 old.)

Ár: ~~600~~ 300,- Ft

Paul M. Zulehner/Josef Fischer/Max Huber: „Népem lesznek”. A gyülekezeti hit alapjai

A szerzők a laikusok és a klérus szemléletváltásának szükségességéről és mikéntjéről írnak, hogy a katolikus kereszténység ne csak „nyája”, hanem valódi „népe” lehessen Krisztusnak. Lelkigyakorlatos könyv közösségeknek, gyülekezeteknek. (156 old.)

Ár: ~~600~~ 300,- Ft

A közgazdaságtan társadalmi és etikai vetületei

Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa által rendezett nemzetközi tanácskozás anyagát adjuk kezünkbe a könyv olyan problémákról, mint szegénység, igazságosság, erkölcs, piacgazdaság. (180 old.)

Ár: ~~300~~ 350,- Ft

Partnerek vagy ellenségek? Az egyházak és az állam viszonyáról

A kommunista rendszer összeomlása után sor került az állam és egyház viszonyának tisztázására is, amely azonban nem volt mentes a vitáktól. Az Egyházforum Alapítvány egy konferenciát rendezett a kérdéssel (különösen is az anyagi javakat illető témákban), és annak anyagát e kötetben megjelentette. (97. old.)

Ár: ~~500~~ 250,- Ft

Kis György: Töprengéseim az egyházzal

Egy „öreg plébános” kézen fog bennünket és sivatagi ösvényeken vándorol velünk. Nevén nevezi a „küzdő egyház” szenvedését, de sohasem engedi elfelednünk a jelszót: „Egyetlen privilégium a kereszt”. (Bernhard Häring az Előszóban) (356 oldal)

Ár: ~~2200~~ 1500,- Ft

Robert Spaemann: Erkölcsi alapfogalmak

A könyvecske terminológiai veszély nélkül és betanult előfeltevésekből való kiindulás nélkül kíséri meg az olvasót rávezetni arra, hogyan lehet az alapfogalmakról jól elgondolkodni. A könyv alapvető jelentőségű a filozófiai erkölcsen oktatásában. (120 old.)

Ár: ~~950~~ 600,- Ft

Nyíri Tamás: Ki ez az ember?

Nyíri Tamás előadásai nem a jámbor példázatok szintjén idézik fel Jézust, hanem az ember végső kérdéseinek tükrében. Nem ártalmatlan és öncélú okoskodásról van szó, hanem arról az eleven hűsvér Názáretiről, akivel össze kell mérnünk magunkat, világunkat, de kereszténységünket és egyházunkat is. (220 old.)

Ár: ~~1200~~ 800,- Ft

Wolfhart Pannenberg: Mi az ember?

A híres evangélikus teológus immár klasszikussá vált könyvecskéjében az ember legősibb kérdését igyekszik megválaszolni a modern antropológiák belátásai alapján, a teológia felől értelmezve az ember „nyitottságát a világra”. A könyv közép- és főiskolai segédanyag az antropológia oktatáshoz (108 old.)

Ár: ~~800~~ 500,- Ft

Eugen Drewermann: Pszichoanalízis és erkölcsoteológia

A közölt tanulmányok a teológia és a pszichoanalízis művelői számára egyaránt erőteljes impulzusokat adhatnak egymás tudományterületének jobb megértéséhez, és az interdiszciplinális megközelítések elől elhengeríthetnek néhány elméleti akadályt. (168 old.)

Ár: ~~1200~~ 600,- Ft

Alois Müller: Kereszténység - gettó vagy kivonulás

A mű eredeti címe: „Harmadik út a hithez”. A szerző szerint ugyanis nem helyes sem a magunkba zárkózás, sem a keresztény hit értékeinek a feladása. (136 old.)

Ár: ~~500~~ 250,- Ft

Gianni Licheri: Hit, történelem, erkölcs. Beszélgetések Bernhard Haeringgel

Häring meghatározó szerepet játszott mind a zsinat, mind pedig a katolikus erkölcsen modern szellemének kialakításában. Gondolkodásmódja azonban sokak – különösen nagyhatalmú egyházi személyek szemében - gyanússá vált. (327 old.)

Ár: ~~1000~~ 500,- Ft

Karl Rahner: Egyházreform

Rahner azt kérdi: Milyennek akarja Jézus az egyházat? Ajánlható ez a könyv mindazoknak, akik elszánták magukat arra, hogy Krisztus egyházának építő tagjai legyenek. (108 old.)

Ár: ~~800~~ 500,- Ft

Morel Gyula: A jövő biztosabb, mint a múlt

A szerző azoknak szánja ezt a könyvet, akik keresik az emberi értékeket, de ezeket a vallás mai formái között nem találják. (123 old.)

Ár: ~~800~~ 400,- Ft

Simon Fischer/David Hicks: A mi világunk. Tanári kézikönyv 8-13 évesek tanításához

A könyv a sikeres „World Studies 8-13 A Teacher's Handbook” magyar kiadása. A szerzők nyolcvan osztálytermi foglalkozásban olyan fontos témákat tárgyalnak mint a környezetvédelem, az igazságosság, a béke, a konfliktus, az emberi jogok vagy a kisebbségek kérdése. (177 old.)

Ár: ~~1300~~ 650,- Ft

Herwig Büchele: Keresztény hit és politikai ész

Az egyház tanítását minden keresztény embernek még át kell gondolnia, s bensővé kell tennie, hogy valóban elérjék a céljukat. (300 old.)

Ár: ~~1200~~ 600,- Ft

A kiadványok megrendelhetők az Egyházforum Szerkesztősége címen: 7635 Pécs, Súlyom dűlő 3. Tel.: 72/213-454. E-mail: wildmann@hu.inter.net